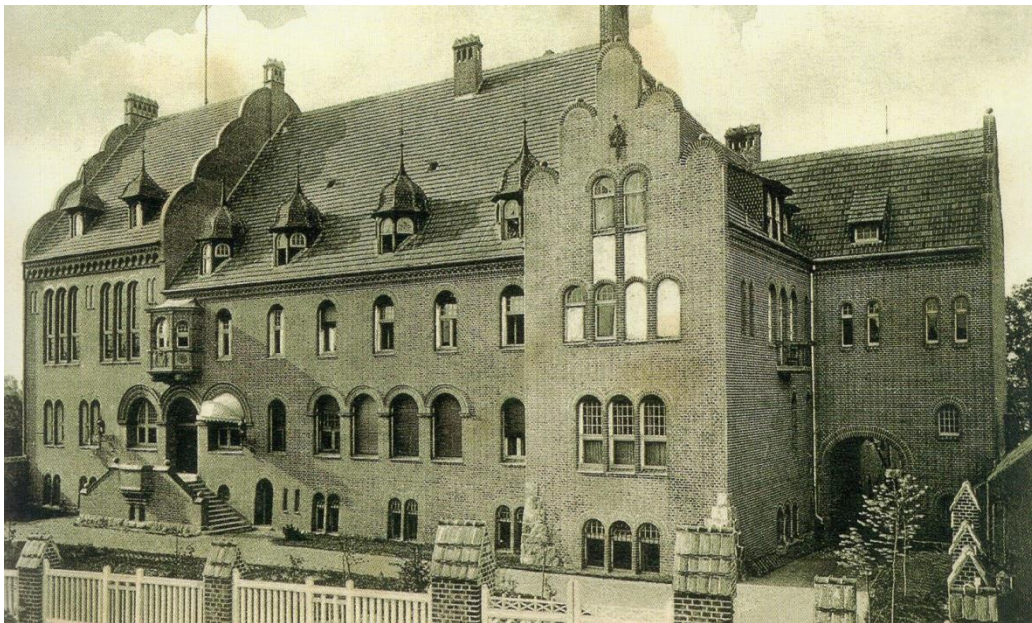

Załącznik nr 1 do Uchwały Nr 315/2021
Zarządu Powiatu Czarnkowsko-Trzcianeckiego
z dnia 18 lutego 2021 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU CZARNKOWSKO - TRZCIANECKIEGO NA LATA 2021 – 2024

styczeń 2021

Spis treści

1.	WSTĘP.....	4
2.	CELE POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	4
3.	PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI ...	5
3.1.	Uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	5
3.1.1.	Konstytucja RP	7
3.1.2.	Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami	7
3.2.	Zadania i kompetencje powiatu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	10
4.	UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU CZARNKOWSKO - TRZCIANECKIEGO	13
4.1.	Krajowa polityka w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego.....	13
4.1.1.	Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 – 2022.....	13
4.1.2.	Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004 – 2020	14
4.2.	Wojewódzka polityka w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego.....	15
4.2.1.	Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2017 - 2020....	15
4.2.2.	Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku.....	18
4.2.3.	Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego	18
4.3.	Programy opieki nad zabytkami gmin z terenu powiatu czarnkowsko - trzcianeckiego.....	21
5.	ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO POWIATU CZARNKOWSKO - TRZCIANECKIEGO.....	21
5.1.	Rys geograficzno – historyczny powiatu czarnkowsko-trzcianeckiego	21
5.2.	Zabytki nieruchome.....	23
5.2.1.	Charakterystyka krajobrazu kulturowego powiatu	23
5.2.1.1	Obszarowe wpisy do rejestru zabytków.....	23
5.2.1.2	Inne elementy krajobrazu kulturowego	24
5.2.2.	Charakterystyka zabytków nieruchomych na terenie powiatu.....	27
5.2.3.	Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków – wykaz.....	42
5.2.4.	Zabytki nieruchome niewpisane do rejestru zabytków – gminne ewidencje zabytków.....	58
5.3.	Zabytki ruchome.....	58
5.4.	Zabytki archeologiczne	61
5.4.1.	Charakterystyka zabytków archeologicznych w powiecie czarnkowsko-trzcianeckim .	62
5.4.2.	Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków	69
5.4.3.	Wykaz stanowisk o własnej formie terenowej o szczególnej wartości zabytkowej.....	70
5.4.4.	Zestawienie liczbowe zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych.....	71
5.5.	Zabytki w zbiorach muzealnych.....	72
6.	UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OPIEKI NAD ZASOBAMI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	72
6.1.	Stan zachowania i obszary największego zagrożenia zabytków.....	72
6.1.1.	Urbanistyka i ruralistyka	72

6.1.2.	Architektura sakralna	73
6.1.3.	Zespoły rezydencjonalno – parkowe	74
6.1.4.	Zespoły folwarczne	75
6.1.5.	Zabudowa mieszkalna. Budynki użyteczności publicznej.....	75
6.1.6.	Cmentarze	75
6.1.7.	Budownictwo gospodarcze, przemysłowe, obiekty techniki	76
6.1.8.	Zabytki ruchome.....	77
6.1.9.	Zabytki archeologiczne	78
6.2.	Chronione wartości przyrodnicze krajobrazu kulturowego	80
6.2.1.	Parki narodowe	80
6.2.2.	Rezerваты przyrody.....	81
6.2.3.	Obszary chronionego krajobrazu.....	81
6.2.4.	Obszary NATURA 2000	82
6.2.5.	Pomniki przyrody.....	83
6.2.6.	Użytki ekologiczne	83
6.3.	Szlaki turystyczne	83
6.4.	Dokumenty i opracowania	86
6.4.1.	Strategia rozwoju powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego na lata 2011 – 2020.....	86
6.4.2.	Powiatowy plan na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego	86
7.	ZABYTKI STANOWIĄCE WŁASNOŚĆ POWIATU	87
8.	INFORMACJA O REALIZACJI POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU CZARNKOWSKO – TRZCIANECKIEGO NA LATA 2014 – 2017.	91
9.	KIERUNKI DZIAŁAŃ DLA REALIZACJI POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	92
10.	WDRAŻANIE POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	95
10.1.	Instrumenty prawne i instytucjonalne	95
10.2.	Instrumenty finansowe	96
10.3.	Monitoring realizacji programu.....	97

1. WSTĘP

Dziedzictwo kulturowe to dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, jak również naszych czasów. Dziedzictwo kulturowe tworzą m. in. zabytki, które są niezastąpionym źródłem informacji o życiu i działaniach człowieka oraz o rozwoju jego umiejętności artystycznych i technicznych na przestrzeni wieków. Stanowią one również materialną spuściznę definiującą tożsamość miejsca, świadectwo jego historii, a także nośnik tradycji i pamięci o przeszłych pokoleniach. Zachowanie zabytków jest konieczne dla utrzymania ciągłości rozwoju społecznego i kulturalnego. Należy pamiętać, że **zabytki są zasobem ograniczonym, nieodnawialnym i narażonym na zniszczenie.**

Programy opieki nad zabytkami upowszechniają wiedzę o dziedzictwie kulturowym i definiują kierunki działań mających na celu zachowanie, ochronę, a także w miarę możliwości poprawę jego stanu. Są dokumentami polityki administracyjnej o charakterze strategicznym w zakresie podejmowanych zadań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego.

2. CELE POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 282 ze zm.) powiatowy program opieki nad zabytkami ma na celu, w szczególności:

- 1) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 2) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 3) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 4) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 5) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 6) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Przedmiotem opracowania niniejszego programu jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego. Główny cel stanowi zachowanie tego dziedzictwa i poprawa jego stanu poprzez określenie warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach powiatu, a także promocja i wytworzenie szeroko rozumianej świadomości obszaru powiatu jako miejsca atrakcyjnego turystycznie i wykorzystanie jako czynnika lokalnego rozwoju społecznego i gospodarczego. Podstawą do określenia kierunków działań w tej sferze jest określenie uwarunkowań dziedzictwa kulturowego obecnego na terenie powiatu z uwzględnieniem zasobu zabytków, ich lokalizacji oraz krajobrazu kulturowego.

Formułując niniejszy program opieki nad zabytkami przyjęto zadania należące z mocy ustawy do obowiązków powiatu, między innymi opieki nad zabytkami, do których powiat czarnkowsko – trzcianecki posiada tytuł prawny oraz zarysowano ogólną politykę powiatu w dziedzinie opieki nad zabytkami, nie naruszając przy tym kompetencji poszczególnych gmin i praw właścicieli.

3. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

3.1. Uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

W polskim ustawodawstwie zagadnienia związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami regulują następujące akty prawne:

- **Konstytucja RP** z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. poz. 483 ze zm.)
- **Ustawy:**
  - 1) Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 282 ze zm.)
  - 2) Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1333 ze zm.)
  - 3) Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 293 ze zm.)
  - 4) Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1990)
  - 5) Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1219 ze zm.)
  - 6) Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 55 ze zm.)
  - 7) Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. z 2015 r. poz. 774 ze zm.)
  - 8) Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 902)
  - 9) Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 920)
- **Rozporządzenia:**
  - 1) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018 r. poz. 1609)
  - 2) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych

i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2019 r. poz. 1721)

- 3) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r. poz. 661)
- 4) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886)
- 5) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674)
- 6) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r. poz. 110)
- 7) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 czerwca 2012 r. w sprawie zakresu zadań objętych mecenatem państwa w dziedzinie kultury, na które jednostki samorządu terytorialnego mogą otrzymywać dotacje, oraz sposobu i trybu przyznawania tych dotacji (Dz. U. z 2012 r. poz. 737)
- 8) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r. poz. 510)
- 9) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. poz. 2153)
- 10) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. poz. 259)
- 11) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r. nr 124 poz. 1304)
- 12) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2006 r. poz. 181)
- 13) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 r. nr 71 poz. 650)

➤ **Inne:**

- 1) Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona), sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. z 1996 r. poz. 564)

- 2) Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. (Dz. U. z 1976 r. poz. 190 i 191)

3.1.1. Konstytucja RP

Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. poz. 483 ze zm.) - ustawa zasadnicza definiuje fundament systemu ochrony dziedzictwa kulturowego nakładając obowiązek ochrony zabytków. Art. 5 i 6 stanowią, że Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego oraz stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

3.1.2. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t.j. Dz. U. z 2020 poz. 282 ze zm.) w sposób kompleksowy reguluje kwestie związane z prawną ochroną zabytków. Akt ten określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków. Ustawa nakłada na organy administracji rządowej i samorządowej obowiązek zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych dla ochrony dóbr kultury.

- art. 3 niniejszej ustawy podaje definicję zabytku rozumianego jako nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.
- art. 4 określa kwestię ochrony zabytków rozumianą jako działania podejmowane przez organy administracji publicznej, polegające na:
  - 1) zapewnieniu warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
  - 2) zapobieganiu zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
  - 3) udaremnianiu niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
  - 4) przeciwdziałaniu kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
  - 5) kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
  - 6) uwzględnianiu zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz kształtowaniu środowiska.
- art. 5 definiuje pojęcie opieki nad zabytkiem rozumianej jako działania realizowane przez jego właściciela lub posiadacza, polegające na zapewnieniu warunków:
  - 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
  - 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
  - 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
  - 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
  - 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

- art. 6 określa zabytki, jakie podlegają ochronie i opiece bez względu na ich stan zachowania:
  - 1) **zabytki nieruchomości** będące w szczególności:
    - krajobrazami kulturowymi,
    - układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
    - dziełami architektury i budownictwa,
    - dziełami budownictwa obronnego,
    - obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
    - cmentarzami,
    - parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
    - miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
  - 2) **zabytki ruchome** będące w szczególności:
    - dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
    - kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
    - numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
    - wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
    - materiałami bibliotecznymi,
    - instrumentami muzycznymi,
    - wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
    - przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.
  - 3) **zabytki archeologiczne** będące w szczególności:
    - pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
    - cmentarzyskami,
    - kurhanami,
    - relikami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ponadto zgodnie z art. 6 pkt 2 ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy, jednostki osadniczej.

- art. 7 wymienia następujące formy ochrony zabytków:

- 1) wpis do rejestru zabytków,

- 2) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
  - 3) uznanie za pomnik historii,
  - 4) utworzenie parku kulturowego,
  - 5) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.
- art. 9 stanowi, że do rejestru zabytków wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

Zgodnie ust. 3, 3a i 3b:

- wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych.
  - informację o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru oraz o ostatecznym zakończeniu tego postępowania wojewódzki konserwator zabytków przekazuje niezwłocznie właściwemu staroście.
  - informację o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru do czasu ostatecznego zakończenia tego postępowania podaje się do publicznej wiadomości na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej starostwa powiatowego, na obszarze którego znajduje się zabytek, a ponadto w siedzibie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków lub w sposób zwyczajowo przyjęty w miejscowości, w której znajduje się zabytek.
- art. 18 zakłada obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.
  - art. 21 wskazuje, że podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy jest ewidencja zabytków.
  - zgodnie z art. 22:
    - wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa,
    - wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

- art. 28 stanowi, że niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora o:
  - uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zdarzenia;
  - zagrożeniu dla zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zagrożenia;
  - zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany;
  - zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.
- art. 71 ust. 1 wskazuje jako jedno z zadań z zakresu sprawowania opieki nad zabytkami finansowanie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku przez osobę fizyczną lub jednostkę organizacyjną posiadającą tytuł prawny do tego zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Art. 71 ust. 2 stanowi, że sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.
- zgodnie z art. 73 osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie albo będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa, może ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa.
- art. 89 określa organy ochrony zabytków, którymi są:
  - minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków,
  - wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

3.2. Zadania i kompetencje powiatu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Zakres zadań i kompetencji organów samorządu powiatowego w odniesieniu do problematyki ochrony dóbr kultury został uregulowany przede wszystkim w niżej wymienionych aktach prawnych:

1) Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 920)

Zgodnie z art. 4 ust. 1 pkt 7 niniejszej ustawy powiat zobowiązany jest do wykonywania określonych ustawami zadań publicznych o charakterze ponadgminnym w zakresie kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

- 2) Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 282 ze zm.)
- na mocy **art. 12 ust. 1** ustawy - starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie;
  - zgodnie z **art. 50 ust. 3 i ust. 4 pkt 2** - w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. Jeżeli nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, zabytek nieruchomy może być na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków wywłaszczony przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami;
  - **art. 81 ust. 1 i 2** wprowadza możliwość udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków przez organ stanowiący powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Przedmiotowa dotacja zgodnie z art. 77 może obejmować nakłady konieczne na:

1. sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
2. przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
3. wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
4. opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
5. wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
6. sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza;
7. zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
8. stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
9. odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
10. odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
11. odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
12. modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
13. wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;

14. uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
  15. działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
  16. zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7 –15;
  17. zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.
- zgodnie z **art. 82 ust. 1 i 3** łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. W celu zapewnienia realizacji tych postanowień organy uprawnione do udzielania dotacji prowadzą wykazy udzielonych dotacji oraz informują się wzajemnie o udzielonych dotacjach;
  - na mocy **art. 87** zarząd powiatu sporządza na okres 4 lat powiatowy program opieki nad zabytkami, który przyjmuje rada powiatu po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym, a z jego realizacji zarząd powiatu sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia się radzie powiatu;
  - **art. 103 i 105** określa kompetencje w zakresie powoływania społecznych opiekunów zabytków:
    - starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, ustanawia społecznego opiekuna zabytków lub cofa takie ustanowienie,
    - starosta zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o ustanowieniu społecznego opiekuna zabytków lub cofnięciu takiego ustanowienia,
    - starosta prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków,
    - starosta wydaje legitymację społecznego opiekuna zabytków osobie fizycznej pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków, natomiast osobie prawnej lub innej jednostce organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej, pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków, starosta wydaje zaświadczenie, które zawiera informację o nadaniu uprawnień opiekuna.
- 3) Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. poz. 2153)

Zgodnie z niniejszym dokumentem organizację i sposób ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych planuje się w jednostkach organizacyjnych posiadających zabytki oraz na poszczególnych stopniach administracji, ujmując stan zasobu podlegającego ochronie, zagrożenia, zamiar działania, sposób realizacji, niezbędne siły, środki oraz czas i koszty wykonania w sporządzanych w tym celu dokumentach: planie ochrony zabytków jednostki organizacyjnej oraz w gminnym, powiatowym, wojewódzkim i krajowym planie ochrony zabytków. Powiatowy plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego

i sytuacji kryzysowych opracowuje starosta. Podlega on uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze województwa. Plan ten jest integralną częścią planów obrony cywilnej i podlega corocznej aktualizacji w terminie do dnia 31 marca każdego roku, według stanu na dzień 31 grudnia roku poprzedniego.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU CZARNKOWSKO - TRZCIANECKIEGO

4.1. Krajowa polityka w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 – 2022

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019 – 2022 został przyjęty Uchwałą nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. (M. P. z 2019 r. poz. 808). Program ten utworzono na podstawie przepisów art. 84 i art. 85 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 282 ze zm.). Jest on głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów. Organem odpowiedzialnym za koordynację, monitorowanie i ewaluację realizacji programu jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Głównym celem programu 2019 – 2022 jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Cel ten będzie realizowany przez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, w ramach których wyznaczono i opisano planowane do realizacji zadania.

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym:

- szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami;
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym;
- merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach;
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym:

- wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych przez pracowników służb konserwatorskich;
- ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich;
- wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego;
- powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami:
  - upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego:
  - podniesienie bezpieczeństwa zabytków ruchomych poprzez sprzyjanie intensyfikacji współpracy między opiekunami zabytków a właściwymi służbami i instytucjami.

Cel szczegółowy 3: Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości:
  - kampania społeczno – edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz dostępności do zabytków dla osób z niepełnosprawnościami;
  - tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami:
  - program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Program 2019 – 2022 zawiera szczegółowy harmonogram realizacji wraz z planem finansowym, a także określa zasady jego zarządzania, monitoringu oraz cele ewaluacji.

4.1.2. Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004 – 2020

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 powstała w ramach opracowywania strategicznych dokumentów programowych rozwoju społeczno – gospodarczego państwa. Dokument został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r., a jego uzupełnienie obejmujące lata 2004 – 2020 w dniu 14 czerwca 2005 r. (*Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020*). Niniejsza strategia jest rządowym dokumentem tworzącym ramy polityki kulturalnej funkcjonującej w nowych warunkach gospodarki rynkowej, a także w kontekście wspólnoty Polski z Unią Europejską.

Misją strategii jest zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów.

W dokumencie tym sformułowano cel nadrzędny jakim jest zrównoważenie rozwoju kultury w regionach oraz cele uzupełniające:

- wzrost efektywności zarządzania sferą kultury;
- zmniejszenie dysproporcji regionalnych w rozwoju kultury;

- wzrost udziału kultury w PKB;
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków;
- modernizacja i rozbudowa infrastruktury kultury;
- wzrost uczestnictwa w kulturze;
- rozwój szkół artystycznych i zwiększenie liczby godzin edukacji kulturalnej w programach szkolnych;
- efektywna promocja twórczości;
- promocja polskiej kultury za granicą;
- ochrona własności intelektualnej i walka z piractwem;
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury;
- rozwój przemysłów kultury (kinematografia, media, design, wydawnictwa, fonografia).

Instrumentem realizacji strategii w zakresie zagadnień związanych z zabytkami i dziedzictwem kulturowym jest Narodowy Program Kultury *Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego* oraz Program Operacyjny *Dziedzictwo kulturowe*.

Celem Narodowego Programu Kultury *Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego* jest poprawa stanu i dostępności zabytków poprzez tworzenie warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków, kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptację na cele społeczne, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości, tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych, promocje polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą, wzmocnienie zasobów ludzkich w sferze ochrony zabytków, podnoszenie świadomości społecznej dotyczącej dziedzictwa kulturowego, zabezpieczenie zabytków i archiwaliów przed nielegalnym wywozem za granicę.

Z kolei w Programie Operacyjnym *Dziedzictwo kulturowe* wyznaczone zostały dwa priorytety: rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Podstawowym celem priorytetu pierwszego jest poprawa stanu zachowania zabytków, zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego, kompleksowa rewaloryzacja zabytków, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji oraz zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę. Priorytet drugi koncentruje się na zadaniach związanych z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

4.2. Wojewódzka polityka w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego

4.2.1. Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2017 - 2020

Program Opieki nad Zabytkami Województwa Wielkopolskiego na lata 2017-2020 przyjęty został uchwałą nr XXXVIII/901/17 Sejmiku Województwa Wielkopolskiego z dnia 27 listopada 2017 r. (Dz. Urz. Woj. Wielkopolskiego z 2017 r. poz. 8118).

Głównym zamierzeniem niniejszego programu jest określenie warunków organizacyjnych i finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach Samorządu Województwa Wielkopolskiego, służących polepszeniu stanu zachowania zasobów lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu kulturowego Wielkopolski. Celem działania Samorządu Województwa jest zharmonizowanie polityki ochrony przestrzeni kulturowej z polityką rozwoju regionalnego i strategią zrównoważonego zagospodarowania województwa. Priorytet stanowi kontynuacja i intensyfikacja działań polegających na ochronie przestrzeni kulturowej oraz wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla wzmocnienia tożsamości regionalnej, integracji społecznej, a także promocji regionu i rozwoju gospodarczego.

W programie sformułowano następujące cele, które wynikają z art. 87 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

1. Poprawa stanu zabytków poprzez podjęcie działań mających na celu poprawę ich stanu zachowania:
  - realizacja prac remontowych, renowacyjnych, konserwatorskich przy obiektach zabytkowych (monitorowanie potrzeb remontowych i inwestycji w obiektach zabytkowych oraz podejmowanie planowych działań w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdującymi się w posiadaniu i użytkowaniu Województwa Wielkopolskiego i jednostek organizacyjnych, zapewnienie w budżecie Samorządu Województwa środków finansowych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach będących własnością różnych podmiotów a znajdujących się na terenie województwa);
  - opieka nad zabytkami archeologicznymi (kontynuacja badań archeologicznych w jednostkach podległych Samorządowi Województwa Wielkopolskiego).
2. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych i turystycznych:
  - promocja dziedzictwa lokalnego (wspieranie publikacji związanych z Powstaniem Wielkopolskim w szczególności z 100. Rocznicą wybuchu Powstania Wielkopolskiego, wspieranie publikacji regionalnych oraz wydawnictw popularyzujących dziedzictwo kulturowe jako element przyczyniający się do wzmocnienia poczucia wspólnoty regionalnej i tożsamości kulturowej, promocja lokalnych produktów w mediach);
  - wzmocnienie działań związanych z rozwojem usług turystycznych (podejmowanie działań zmierzających do wyeksponowania obiektów związanych z Powstaniem Wielkopolskim, podejmowanie i wspieranie inicjatyw związanych z ochroną miejsc pamięci dotyczących Powstania Wielkopolskiego, wspieranie rozwoju turystyki związanej z pamięcią o Powstaniu Wielkopolskim, w tym w szczególności przedsięwzięć zmierzających do utworzenia szlaków i miejsc pamięci o Powstaniu Wielkopolskim (pamiątkowe tablice i pomniki), propagowanie rozwoju turystyki w obiektach zabytkowych, promocja istniejących szlaków kulturowych oraz propagowanie ich tworzenia jako istotnych działań dla promocji regionu, wspieranie publikacji i wydawnictw popularyzujących szlaki kulturowe oraz obiekty zabytkowe znajdujące się na szlakach i w ich pobliżu, wspieranie działań prowadzących do rozszerzenia listy miejsc objętych statusem Pomnika Historii, promowanie miejsc posiadających status Pomnika Historii oraz ubiegających się o niego, propagowanie idei tworzenia parków kulturowych jako zintegrowanej formy ochrony krajobrazu i lokalnych wartości).

3. Włączanie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego Wielkopolski do działań edukacyjnych:
  - upowszechnianie wiedzy o regionie (wspieranie projektów edukacyjnych obejmujących historię i dziedzictwo kulturowe regionu, wspieranie konkursów skierowanych do dzieci i młodzieży dotyczących 100. rocznicy wybuchu Powstania Wielkopolskiego, wspieranie cyklicznych i jednorazowych wydarzeń związanych z rocznicami wybuchu Powstania Wielkopolskiego, wspieranie projektów edukacyjnych obejmujących historię i dziedzictwo kulturowe regionu, wspieranie konkursów skierowanych do młodzieży, dających możliwość poznania i docenienia regionalnego przekazu dziedzictwa kulturowego, rozwój placówek muzealnych, skansenów, wspieranie publikacji dotyczących dziedzictwa regionalnego, wspieranie wydarzeń cyklicznych, w tym wydarzeń plenerowych związanych z historią regionu lub promocją kultury ludowej).
4. Prowadzenie planowych działań wspierających dziedzictwo niematerialne:
  - propagowanie działań w zakresie opieki i ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (podejmowanie działań związanych z rozpoznawaniem dziedzictwa niematerialnego województwa wielkopolskiego, wspieranie organizacji imprez kultywujących regionalne dziedzictwo kultury niematerialnej, prowadzenie konkursów promujących dziedzictwo niematerialne, wspieranie aktywności regionalnej mającej na celu uświadomienie wagi niematerialnego dziedzictwa kulturowego).
5. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami:
  - włączenie zabytków w procesy gospodarcze (wspieranie rozwoju turystyki kulturowej i rekreacyjnej wraz z rozwojem infrastruktury turystycznej, wspieranie inicjatyw wykorzystujących tradycyjne formy działalności gospodarczej, w tym rolnictwo ekologiczne i tradycyjne przetwórstwo, wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w zabytkowych obiektach budownictwa wiejskiego, wspieranie działań związanych z restytucją Szlaku Piastowskiego i jego promocją jako atrakcyjnego produktu turystycznego).
6. Podejmowanie i określanie warunków współpracy z właścicielami obiektów zabytkowych:
  - udostępnianie obiektów zabytkowych (prowadzenie akcji popularyzatorskich oraz edukacyjnych uświadamiających właścicielom obiektów zabytkowych celowość udostępnienia społeczeństwu dóbr kultury narodowej będących w ich posiadaniu, prowadzenie działalności wydawniczej mającej na celu podwyższenie świadomości społecznej w zakresie znaczenia obiektów zabytkowych jako dobra wspólnego, do którego powinien być dostęp);
  - wskazywanie potencjalnych źródeł finansowania (udostępnianie na stronach Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego informacji o możliwościach ubiegania się o dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach, publikacja informacji o funduszach unijnych w broszurach i na stronach internetowych, publikowanie informacji o możliwościach dotacji w Monitorze Wielkopolskim).

Ponadto w przedmiotowym programie opisano zasoby dziedzictwa kulturowego województwa wielkopolskiego z uwzględnieniem zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych, pomników historii, parków kulturowych, dóbr kultury współczesnej, instytucji kultury podległych Samorządowi Województwa Wielkopolskiego, parków narodowych i krajobrazowych oraz niematerialnego dziedzictwa kultury. Dokonano również charakterystyki i analizy stanu zachowania

obiektów zabytkowych należących do Samorządu Województwa Wielkopolskiego i jednostek organizacyjnych województwa lub przez nie użytkowanych.

4.2.2. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2030 roku jest dokumentem opracowanym przez Samorząd Województwa Wielkopolskiego i przyjętym przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego uchwałą nr XVI/287/20 dnia 27 stycznia 2020 r.

Strategia określa nowy model rozwoju regionalnego. Celem generalnym jest kreowanie wzrostu gospodarczo - społecznego województwa z uwzględnieniem dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego w celu zapewnienia swoim mieszkańcom dobrych warunków życia, pracy i wypoczynku na całym obszarze.

Jednym z celów operacyjnych Strategii jest rozwój kapitału społecznego i kulturowego regionu realizowany poprzez kształtowanie i wzmacnianie postaw prospołecznych, równościowych, innowacyjnych, w tym innowacji społecznych, wzmacnianie potencjału kulturowego i infrastruktury kultury oraz rozwój przemysłu czasu wolnego, w którym dużą rolę odgrywać ma odpowiednie wykorzystanie potencjału obszarów wiejskich oraz szlaków turystyki kulturowej.

Wielkopolskę wyróżnia bogactwo dziedzictwa kulturowego. Dla zachowania tradycji i tożsamości kulturowej mieszkańców oraz utrzymania materialnego dorobku kultury i dziedzictwa regionu, ale także dla zwiększenia udziału mieszkańców w kulturze oraz wzmocnienia atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej województwa niezbędne jest wsparcie inwestycji w obszarze kultury m.in. poprzez:

- rozwój wielkopolskich instytucji kultury – celem działań w ramach projektu będzie wsparcie funkcjonowania wielkopolskich instytucji kultury na jak najwyższym poziomie (inicjatywy związane z rozwojem m. in. wielkopolskich teatrów, muzeów i bibliotek);
- rozwój i promocja produktów turystyki kulturowej w Wielkopolsce ze szczególnym uwzględnieniem Szlaku Piastowskiego – celem projektu jest zachowanie, ochrona, promowanie i dalszy rozwój znaczącego potencjału turystyki kulturowej Wielkopolski, opartej głównie na szczególnej roli regionu w historii Polski, w tym szlaków turystyki kulturowej, zwłaszcza Szlaku Piastowskiego ze względu na jego rangę i znaczenie historyczne.

4.2.3. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego. Wielkopolska 2020+ uchwalony został przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego uchwałą nr V/70/19 z dnia 25 marca 2019 r. (Dz. Urz. Woj. Wielkopolskiego z 2019 r. poz. 4021).

Niniejszy plan jest najważniejszym dokumentem Samorządu Województwa Wielkopolskiego określającym politykę przestrzenną w granicach administracyjnych regionu. Określa on model rozwoju przestrzennego, cele polityki przestrzennej i kierunki zagospodarowania przestrzennego województwa oraz rozmieszczenie inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, a także zasady zagospodarowania obszarów funkcjonalnych.

Nowym wymiarem polityki przestrzennej jest wprowadzenie planowania funkcjonalnego na obszarach charakteryzujących się wspólnymi uwarunkowaniami i celami rozwoju. Wyznaczenie granic obszarów funkcjonalnych oraz określenie zasad ich zagospodarowania służyć ma przede wszystkim

koordynacji działań podejmowanych przez różne podmioty na obszarach występowania szczególnych zjawisk i problemów przestrzennych. Podstawowym celem *Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Wielkopolskiego. Wielkopolska 2020+* jest stworzenie podstaw dla zachowania lub przywracania ładu przestrzennego i zapewnienia zrównoważonego rozwoju Wielkopolski.

Określone w planie zasady zagospodarowania przestrzennego obszarów funkcjonalnych, stanowiące uszczegółowienie kierunków zagospodarowania przestrzennego dla całego obszaru województwa, powinny być uwzględnione w dokumentach planistycznych szczebla lokalnego.

Realizacja polityki przestrzennej i kierunków zagospodarowania przestrzennego na poziomie regionalnym prowadzona będzie poprzez działania samorządu województwa polegające w szczególności na:

1. określeniu preferencji dla zróżnicowanych form rozwoju społeczno-gospodarczego;
2. wdrożeniu zasad ochrony i kształtowania środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu;
3. zabezpieczeniu możliwości realizacji inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, zwłaszcza w zakresie systemów transportowych i infrastrukturalnych;
4. uwzględnieniu wymagań wynikających z potrzeb obronności i bezpieczeństwa publicznego.

Plan zawiera charakterystykę zasobów dziedzictwa kulturowego z uwzględnieniem obiektów uznanych za najbardziej wartościowe w skali kraju i Europy (obiekty z Listy Dziedzictwa Europejskiego i Pomniki Historii), zabytków nieruchomych, ruchomych oraz archeologicznych, obszarów cennych kulturowo, szlaków kulturowych, obiektów kultu religijnego, miejsc pamięci narodowej, instytucji kultury, wydarzeń kulturalnych i niematerialnego dziedzictwa kultury. W planie opisano również zjawiska zagrażające zachowaniu zabytków i utrudniające dostęp do dziedzictwa kulturowego.

Model rozwoju przestrzennego województwa oparto na koncepcji zakładającej wspieranie biegunów wzrostu, czyli obszarów o najwyższym potencjale społeczno-gospodarczym, które stanowią mają źródło czynników rozwoju, wraz z równoczesnym wzmacnianiem obszarów otaczających. Dla realizacji ww. modelu rozwoju sformułowano osiem celów polityki przestrzennej:

1. Kształtowanie spójnej przestrzeni osadniczej.
2. Ochrona walorów przyrodniczych.
3. Kształtowanie i racjonalne gospodarowanie zasobami środowiska przyrodniczego.
4. Ochrona potencjału kulturowego i krajobrazu oraz rozwój konkurencyjnych form turystyki i rekreacji.
5. Zrównoważony rozwój rolnictwa.
6. Poprawa dostępności komunikacyjnej województwa.
7. Rozwój efektywnej i innowacyjnej infrastruktury technicznej.
8. Zapewnienie bezpieczeństwa publicznego i przeciwdziałanie zagrożeniom.

Plan zakłada, że „potencjał kulturowy i charakterystyczny krajobraz regionu stanowią istotne elementy rozwoju i wzrostu identyfikacji Wielkopolski w skali kraju i Europy, są również ważnym czynnikiem kształtowania poczucia tożsamości narodowej i regionalnej mieszkańców. Działania w tym zakresie wpłyną na podniesienie jakości przestrzeni, a tym samym na poprawę

warunków życia mieszkańców i wymierne korzyści społeczno-gospodarcze. Priorytetem polityki przestrzennej w zakresie środowiska kulturowego będzie kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego w oparciu o strategiczne pasmo kulturowe Wielkopolski – Szlak Piastowski wraz z głównymi punktami węzłowymi w Poznaniu, Gnieźnie i Kaliszu, ze szczególnym podkreśleniem roli miejscowości, które uznaje się za pierwsze stolice wczesnopiastowskiej Polski w Poznaniu, Gnieźnie, na Ostrowie Lednickim oraz w Gieczu i Grzybowie. Niemniej istotnym aspektem działań będzie zachowanie innych obiektów i obszarów cennych kulturowo oraz wzmacnianie działań ochronnych w ich obrębie. Dotyczyć one będą zarówno ochrony pojedynczych obiektów, jak i całych układów przestrzennych miast i wsi oraz innych obszarów cennych kulturowo, a także poprawy jakości całej przestrzeni kulturowej regionu. Bogactwo przestrzeni Wielkopolski wymaga ponadto podjęcia działań na rzecz kompleksowej ochrony terenów najcenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym oraz kształtowania harmonijnego krajobrazu na całym obszarze województwa. Polityka przestrzenna ukierunkowana zostanie zatem na zachowanie i utrzymanie naturalnych i kulturowych walorów środowiska. Priorytetem zagospodarowania przestrzennego województwa w zakresie krajobrazu będzie ochrona obszarów o najwyższych walorach środowiska przyrodniczego i kulturowego. Kluczowym elementem określenia działań ochronnych będzie identyfikacja krajobrazów priorytetowych, które zostaną określone w ramach audytu krajobrazowego dla województwa wielkopolskiego. Audyt krajobrazowy przeprowadzony zostanie w celu zinwentaryzowania zasobów krajobrazowych regionu. Na podstawie ich oceny wyznaczone zostaną krajobrazy priorytetowe, które ze względu na swoje walory powinny zostać zachowane i chronione. Bogactwo kulturowe i przyrodnicze Wielkopolski stwarza możliwość rozwoju konkurencyjnych form turystyki i rekreacji w oparciu o wyjątkowe i specyficzne potencjały.”

Dla osiągnięcia przedmiotowego celu polityki przestrzennej określono następujące kierunki zagospodarowania przestrzennego województwa wraz ze szczegółowym opisem działania w celu ich realizacji:

- wzmacnianie tożsamości narodowej i regionalnej (poprzez kształtowanie głównego obszaru kulturotwórczego – Szlaku Piastowskiego, zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego, poprawę jakości przestrzeni kulturowej i krajobrazu, rozwój instytucjonalnej działalności kulturalnej);
- rozwój zróżnicowanych form turystyki i rekreacji (poprzez zwiększenie atrakcyjności obszarów wizerunkowych dla rozwoju zróżnicowanych form turystyki, rozwój turystyki kulturowej, kwalifikowanej, wypoczynkowej, biznesowej, poprawę obsługi ruchu turystycznego).

W ramach terytorializacji polityki rozwoju plan wyznacza obszary funkcjonalne. Dokument zawiera ich charakterystykę oraz określa sformułowane w stosunku do nich cele polityki przestrzennej i zasady zagospodarowania przestrzennego.

Ponadto do zabytków wyróżniających się wysokimi wartościami kulturowymi stanowiącymi o tożsamości regionalnej zaliczono występujące w granicach powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego: sanktuarium w Lubaszcu, kościoły konstrukcji szkieletowej (ryglowej), obszary kolonizacji olęderskiej w rejonie nadnoteckim oraz krajobraz kulturowy Doliny Noteci. Ponadto gminy: Czarnków, Drawsko, Krzyż Wielkopolski, Trzciankę i Wielen zaliczono do obszarów o wysokim potencjale przyrodniczym, kulturowym i krajobrazowym dla rozwoju turystyki i rekreacji, które generują ruch turystyczny o znaczeniu regionalnym lub posiadają do tego duże predyspozycje.

4.3. Programy opieki nad zabytkami gmin z terenu powiatu czarnkowsko - trzcianeckiego

Gminne programy opieki nad zabytkami posiadają następujące gminy powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego:

- Gmina Miasta Czarnków – *Program Opieki nad Zabytkami Miasta Czarnków na lata 2018 – 2021*, przyjęty uchwałą nr XLIX/301/2018 Rady Miasta Czarnków z dnia 26 kwietnia 2018 r.
- Gmina Krzyż Wielkopolski - Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Krzyż Wielkopolski na lata 2020 - 2023, przyjęty uchwałą nr XIX/198/2020 Rady Miejskiej w Krzyżu Wielkopolskim z dnia 25 czerwca 2020 r.
- Gmina Drawsko - *Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Drawsko na lata 2013 - 2016* (nieaktualny).
- Gmina Wieleń – Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Wieleń na lata 2010 – 2013 (nieaktualny).
- Gmina Trzcianka – Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Trzcianka na lata 2015 – 2018 (nieaktualny).

Pozostałe gminy (Czarnków, Lubasz, Połajewo) nie mają opracowanych gminnych programów opieki nad zabytkami.

5. ZASOBY DZIEDZICTWA I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO POWIATU CZARNKOWSKO - TRZCIANECKIEGO

5.1. Rys geograficzno – historyczny powiatu czarnkowsko-trzcianeckiego

Powiat czarnkowsko - trzcianecki znajduje się w północno – zachodniej części województwa wielkopolskiego i terytorialnie obejmuje gminę miejską Czarnków, gminy miejsko – wiejskie: Krzyż Wielkopolski, Trzciankę, Wieleń oraz gminy wiejskie: Czarnków, Drawsko, Lubasz i Połajewo. Dzięki powierzchni ok. 1809 km² zajmuje on drugie miejsce pod względem wielkości w Wielkopolsce. Obszar powiatu pokrywa dość gęsta sieć dróg wojewódzkich. Poza tym przez teren ten przebiegają linie kolejowe o dużym znaczeniu: linia kolejowa Poznań – Szczecin, zbudowana w latach 1846 -1848 oraz linia kolejowa Kostrzyn – Tczew, stanowiąca fragment historycznej magistrali łączącej Berlin z Królewcem - Pruskiej Kolei Wschodniej (tzw. Ostbahn) powstałej w latach 1846 – 1873. Zlokalizowana jest tu również linia kolejowa Bzowo Goraj – Piła, obecnie czynna tylko w ruchu towarowym i sporadycznie turystycznym na odcinku Bzowo Goraj – Czarnków.

Teren powiatu wyróżnia się walorami przyrodniczo - krajobrazowymi. Pod względem fizjograficznym jego południowo – zachodnią część zajmuje Puszcza Notecka, środkową i północno – wschodnią dolina rzeki Noteć, natomiast północno – zachodni skraj pokrywa Puszcza Drawska. Połowę powierzchni powiatu stanowią lasy, które są ostoją dla wielu gatunków roślin i zwierząt. Znajduje się tu również dużo jezior, najwięcej w gminie Trzcianka, Krzyż Wielkopolski, Drawsko, Wieleń i Lubasz, wśród których wyróżniają się długie, wąskie jeziora rynnowe utworzone przez lodowce. Między Czarnkowem a Gorajem rozciąga się tzw. Szwajcaria Czarnkowska – teren pokryty wzgórzami morenowymi, który wraz z Doliną Noteci tworzy krajobraz o unikatowych walorach przyrodniczych.

Pradziejowe osadnictwo występujące na obszarze powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego ściśle związane jest z doliną Noteci. Jego najstarsze odkryte ślady pochodzą z mezolitu – środkowej epoki kamienia (8000 – 2500 lat p. n. e.). W epoce brązu (1700 – 700 lat p. n. e.) tereny nadnoteckie zostały zasiedlone przez ludność kultury łużyckiej, w V w. p. n. e. przez ludność kultury pomorskiej, u schyłku I w. n. e. ludność z Europy północno – zachodniej, w obrębie której znajdowała się ludność kultury wielbarskiej związana z Gotami. Od VIII w. obszar ten zaczynają zajmować plemiona słowiańskie. Pas nadnotecki był naturalną granicą międzyplemienną odgrywającą strategiczną rolę w stosunkach Polan i Pomorzan. W początkach państwa polskiego ziemie te stanowiły pogranicze między Wielkopolską a Pomorzem. Dlatego też przed ponad tysiącem lat powstała tu linia warownych grodów, m. in. Wieleń i Czarnków, które za Mieszka I i Bolesława Chrobrego pozostawały w granicach ówczesnego państwa polskiego, następnie odłączone na kilkadziesiąt lat, powróciły do Polski za panowania Bolesława Krzywoustego w pierwszych dziesięcioleciach XII w. Po śmierci Przemysła II ziemie między Gwdą a Drawą, w tym także opisywany teren przejęli Brandenburczycy wcielając je do Nowej Marchii. Zostały one odzyskane przez Kazimierza Wielkiego i po reformie administracyjnej znalazły się w granicach nowopowstałego województwa poznańskiego - powiatu poznańskiego i wałeckiego.

Znaczne obszary znajdowały się w posiadaniu rodów szlacheckich. Naęczowie w XIII w. otrzymali tereny na północ od Noteci. Przyjąwszy nazwisko Czarnkowscy, rezydowali w Czarnkowie do początku XVIII w. Od XVI w. właścicielami Wielenia byli Górkowie, później Kostkowie i Sapiehowie, w Białej pod Trzcianką rezydowali Radolińscy i Poniatowscy (XVIII w.). Miasta rozwijały się dzięki usytuowaniu na szlakach handlowych, z których najważniejsze wiodły z Poznania przez Czarnków, Wałcz do Kołobrzegu. Z powodu stosunkowo małego zaludnienia od końca XVI w. nastąpiło nasilenie akcji kolonizacyjnej. Nowymi osadnikami byli Polacy, Holendrzy i Niemcy. Powstawały wsie sołtysie, np. Trzcianka (sołtys zawierał umowę z właścicielem ziemi, następnie werbował osadników) i olęderskie, np. Folsztyn, Nowe Dwory, Herburtowo (umowę z właścicielem ziemi zawierała cała gmina, pierwszymi osadnikami byli Holendrzy osadzani na większych gospodarstwach i na prawach czynszowników, dlatego ich pozycja materialna i społeczna była lepsza od chłopów pańszczyźnianych). Osadnicy polscy z Mazowsza zostali sprowadzeni przez właściciela dóbr wieleńskich księcia Piotra Sapiełę w latach 1768 – 1772 m. in. do Białej pod Wieleniem, Ciszkowa, Drawska, Gulcza, Hamrzyska, Kamiennika, Klempicza, Krucza, Marylina, Mężyka, Miał, Pęckowa, Piłki, Roska i Wrzeszczyny. Ta grupa etniczna została określona mianem Mazurów Wieleńskich. Większość tych osad została w całości zaludniona przybyłymi kolonistami. Nowe wsie zajmowały się w dużej mierze hodowlą owiec, w związku z tym w miastach nastąpił rozwój sukiennictwa (Czarnków, Trzcianka, Wieleń i powstały w XVIII w. specjalnie dla sukienników Radolin). W połowie XIX w. następuje budowa linii kolejowej Poznań – Szczecin (1846 – 1848) oraz Berlin – Królewiec, tzw. Ostbahn (1846 – 1873).

Po I rozbiórce Polski w 1772 r. ziemie obecnego powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego zostały przyłączone do Prus. Wówczas rozpoczęła się intensywna kolonizacja niemiecka tych terenów. Po upadku Księstwa Warszawskiego istniejącego w latach 1807 – 1815, w granicach którego znajdowały się również ziemie nadnoteckie, Prusy ponownie objęły we władanie całą Wielkopolskę i wprowadziły nowy podział administracyjny – powiat poznański włączono do Wielkiego Księstwa Poznańskiego, do rejencji bydgoskiej, natomiast powiat wałecki do prowincji Prusy Zachodnie, do rejencji kwidzyńskiej, wiążąc go z Pomorzem. Taka granica utrzymała się do końca I wojny światowej. Na mocy Traktatu Wersalskiego granicę polską poprowadzono na Noteci i Gwdzie, w wyniku czego część obszaru została włączona do Polski (powstał powiat czarnkowski), a część – z Krzyżem, Wieleniem Północnym

i Trzcianką pozostała po stronie niemieckiej. Niemcy z resztek dawnej prowincji poznańskiej i części Prus Zachodnich utworzyli prowincję o nazwie Grenzmark Posen – Westpreussen (z siedzibą w Pile). Powstał tu powiat notecki z siedzibą w Trzciance (Netzekreis), którego obszar wykrojono z leżących na prawym brzegu Noteci powiatów: wieleńskiego, czarnkowskiego i chodzieskiego.

Uwarunkowania historyczne kształtują krajobraz kulturowy powiatu czarnkowsko - trzcianeckiego. Miasta Czarków i Wieleń rozwinęły się z warownych grodów pogranicza wielkopolsko – pomorskiego istniejących już w początkach państwa polskiego. Miasto Trzcianka wykształciło się ze wsi założonej w 1586 r. za sprawą rozwijającego się na szeroką skalę sukiennictwa uwarunkowanego profilem produkcyjnym gospodarstw rolnych ukształtowanym przez warunki terenowe. Radolin był miastem założonym specjalnie dla sukienników (potem utracił prawa miejskie). Krzyż jako osada kolejowa powstał w związku z budową Pruskiej Kolei Wschodniej. Osadnictwo olęderskie również odcisnęło piętno na budownictwie ludowym tych terenów. Natomiast kanalizacja i przystosowanie rzeki Noteci do spławu towarów do Bałtyku przyczyniło się do budowy stopni wodnych. Krajobraz kulturowy tworzą więc powstałe na przestrzeni wieków układy urbanistyczne i ruralistyczne, katolickie i ewangelickie kościoły i cmentarze, dwory i pałace wraz z założeniami parkowymi, zespoły folwarczne, ratusze stanowiące świadectwo historii miast, szkoły, dworce i stacje kolejowe, zabytki techniki, a także miejska i wiejska zabudowa mieszkalna oraz gospodarcza.

5.2. Zabytki nieruchome

5.2.1. Charakterystyka krajobrazu kulturowego powiatu

Krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze (art. 3, pkt. 14 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). W celu ochrony oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej cytowana wyżej ustawa przewiduje ochronę poprzez wpis do rejestru zabytków cennych kulturowo struktur przestrzennych – układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz krajobrazów kulturowych (art. 6 ust. 1, pkt. 1 lit. a i b).

5.2.1.1. Obszarowe wpisy do rejestru zabytków

Na terenie powiatu czarnkowsko - trzcianeckiego znajdują się dwa układy urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków: Czarnków i Wieleń.

- **Czarnków – układ urbanistyczny** wpisany do rejestru zabytków pod numerem A – 719 decyzją z dnia 13.12.1990 r.

Miasto Czarnków zostało lokowane prawdopodobnie pod koniec XIII w. lub za panowania Kazimierza Wielkiego (po 1333 r.) na miejscu osady targowej istniejącej już w XII w., która rozwinęła się przy przeprawie przez Notec i grodzie funkcjonującym w początkach państwa polskiego jako strategiczny punkt obronny na pograniczu polsko – pomorskim. Gród ten być może został założony już w czasach słowiańskich jako obiekt warowny przy Noteci, która stanowiła granicę międzyplemienną Polan i Pomorzan. Pierwsza wzmianka w źródłach historycznych o mieście lokacyjnym pochodzi z 1397 r. Prawdopodobnie od końca XIII w. lub początku XIV w. Czarnków należał do rycerskiego rodu Nałęczów, którzy z czasem przyjęli nazwisko Czarnkowscy i byli właścicielami miasta do połowy XVII w. Następnie należało ono do Krzysztofa Grzymułtowskiego - wojewody poznańskiego, Andrzeja Gembickiego - podkomorzego poznańskiego i starosty ujskiego, Adama Naramowskiego - kasztelana śremskiego, Stanisława

Poniatowskiego - kasztelana krakowskiego, ojca ostatniego króla Polski (od 1727 r.), potem Swinarskich. Miasto założono u podnóża Góry Krzyżowej. Ośrodkiem historycznego układu urbanistycznego jest prostokątny rynek wydłużony na osi północ – południe równoległe do Noteci, z kościołem w pierzei południowej. Zabudowa rozwinęła się wzdłuż krzyżujących się tu traktów handlowych z Poznania do Wałcza i Szczecina oraz z Wielenia do Ujścia i Nakła. W XVII w. w związku z napływem Żydów i Niemców zaczęły rozwijać się przedmieścia: poznańskie z rynkiem zbożowym i wieleńskie. W planie obecnego miasta zachowały się zarysy przedlokacyjnej osady targowej o układzie owalnicy.

- **Wieleń - układ urbanistyczny** wpisany do rejestru zabytków pod numerem A-671 decyzją z dnia 13.03.1990 r.

Miasto Wieleń ma swoje początki, podobnie jak Czarnków, w obronnym grodzie wczesnopiastowskim zlokalizowanym na pograniczu polsko – pomorskim, położonym przy przeprawie przez Noteć. Gród ten został założony być może już na przełomie XVIII i XIX w. Miasto powstało po południowej stronie rzeki, rozwinęło się prawdopodobnie z komory celnej i osady targowej przy grodzie, której kształt zbliżony do owalu odczytać można w dzisiejszym planie. Lokowane przed 1350 r., do początku XVI w. było własnością królewską, potem prywatną: kolejno Górków, Czarnkowskich, Grudzińskich, Działyńskich, Opalińskich i Sapiehów. W związku z rozbiorem Polski, w 1784 r. dobra wieleńskie przeszły w ręce niemieckiej rodziny von Blankensee, w połowie XIX w. Schulenburgów. W 1673 r. Stefan Adam Grudziński założył obok Starego Miasta z prostokątnym rynkiem, kościołem katolickim i obecnie nieistniejącym zamkiem, tzw. Nowe Miasto, do którego sprowadził niemieckich osadników. Nowy zespół otrzymał nieregularny kształt, dostosowany do topografii terenu, z rynkiem składającym się z dwóch placów – prostokątnego i wrzecionowatego, gdzie wzniesiono świątynię ewangelicką. Oprócz wyżej wymienionych elementem tworzącym wpisany do rejestru zabytków układ przestrzenny Wielenia jest zespół dworsko – parkowy na Ostrowiu, ukształtowany z folwarku prawdopodobnie o metryce XVI - wiecznej.

5.2.1.2. Inne elementy krajobrazu kulturowego

Układy urbanistyczne nie wpisane do rejestru zabytków

Oprócz wyżej wymienionych na terenie powiatu czarnkowsko - trzcianeckiego zachowały się inne historyczne układy urbanistyczne:

- **Trzcianka.** Miasto rozwinięte z osady wiejskiej wzmiankowanej w 1345 r., której właścicielami byli na przestrzeni XIV – XVIII w. kolejno Czarnkowscy, Gembiccy, Naramowscy, Iwańscy, Szembekowie. Osada ta powstała nad rzeczką Trzcianką, prawym dopływem Noteci, przy starym trakcie z Czarnkowa do Człopy, w 2 poł. XVI w. lokowano tu wieś sołtysią, która miała kształt zbliżony do owalnicy. W 1671 r. otrzymała królewski przywilej na jarmarki, w 1679 r. przywilej na założenie cechu sukienników. Rozwój sukiennictwa w końcu XVII w. spowodował napływ osadników. W 1731 r. nastąpiła lokacja miasta na prawie magdeburskim przywilejem króla Augusta II. W XVIII w. Trzcianka stanowiła własność Stanisława Poniatowskiego, Antoniego Lasockiego, Swinarskich, od 1789 r. króla Fryderyka Wilhelma II, od 1813 r. skarbu pruskiego. W okresie międzywojennym była stolicą tzw. powiatu noteckiego. W połowie XIX w. poprowadzono tu linię kolejową z Gdańska i Królewca przez Krzyż do Berlina (tzw. Ostbahn). Rozplanowanie z rynkiem, na którym stał kościół ewangelicki wzniesiony w 1775 r., kościołem katolickim w północnej części, zbudowanym dla wsi już w XVI w. i stojącym w tym samym miejscu

co obecny, a także zabudową kształtującą się wzdłuż traktów tranzytowych i dróg lokalnych, jest nieregularne, będące wynikiem stopniowego rozrostu osady i przekształcania się wsi w miasto.

- **Radolin.** Powstał jako miasto lokowane w 1759 r. staraniem właściciela Andrzeja Radolińskiego, dziedzica Białej, założone dla sukienników. W 1857 r. utracił prawa miejskie i do dnia dzisiejszego jest wsią. Głównym elementem założenia przestrzennego jest ulica biegnąca z północy na południe, rozszerzająca się w wydłużony plac – dawny rynek, przy którym stoi kościół.
- **Krzyż Wielkopolski.** Status prawny miasta otrzymał dopiero w 1936 r. Pierwotnie był osadą założoną na terenie wsi olęderskiej Łokacz. Rozwój i nazwę zawdzięcza węzłowi kolejowemu. W 1848 r. zbudowano tu linię kolejową Poznań – Szczecin, a w 1851 r. w ramach Królewskiej Pruskiej Kolei Wschodniej - linię Berlin – Bydgoszcz, w 1867 r. przedłużoną do Królewca w Prusach Wschodnich. Najstarszą część Krzyża stanowi zespół stacji kolejowej wraz z przyległą do niego osadą kolejową, który jest jednym z najcenniejszych założeń kolejowych w skali regionu i Polski. Zarówno zespół stacji kolejowej, jak i osada kolejowa z budynkami mieszkalnymi gospodarczymi, parkiem, kościołem i szkołą, zachowała oryginalny układ przestrzenny ostatecznie ukształtowany w latach 20 – tych XX w. i niemal wszystkie historyczne elementy kubaturowe. Jest to unikatowe założenie, które ilustruje proces przemian architektonicznych w budownictwie kolejowym od połowy XIX w. po okres międzywojenny oraz postęp techniczny w inżynierii kolejowej.

Układy ruralistyczne

Charakterystycznym i cennym elementem krajobrazu kulturowego powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego jest osadnictwo olęderskie. Pierwotnie olędrzy byli kolonistami z Fryzji i Niderlandów, najczęściej wyznania mennonickiego, którzy w XVI – XVII wieku zakładali wsie w Prusach Królewskich i Polsce. Posiadali umiejętność gospodarowania na trudnych terenach wymagających melioracji i osuszania lub karczunku lasów. Osadnictwo to wyróżniały uwarunkowania prawne regulujące stosunki z właścicielem ziemi, gdzie wieś była lokowana oraz stosunki wewnętrzne. Z czasem olędrami nazywano osadników różnej narodowości (głównie Niemców i Polaków), którzy korzystali z praw stosowanych przez kolonistów fryzyskich i niderlandzkich. Wyróżnikiem osadnictwa olęderskiego jest forma lokacji wsi (umowa z właścicielem ziemi zawierana była nie przez zasadźcę, ale całą gminę), poza tym możliwość dzierżawy gruntów (także wieczystej i dziedzicznej), opłata za użytkowane grunty w formie czynszu oraz samorząd gminny wybierany przez mieszkańców osady, zajmujący się administracją gminy, sądownictwem oraz nadzorowaniem wypełniania powinności względem właściciela.

W ramach prowadzonej przez Czarnkowskich na przełomie XVI i XVII w. akcji kolonizacyjnej terenów nadnoteckich założone zostały wsie olęderskie: Nowe Dwory (ok. 1600 – 1601 r.), Folsztyn (1601 r.), Herburtowo (1618 r.) i Marianowo (ok. 1630 r.). W tym czasie powstała też Kuźnica Żelichowska (wzmiankowana w 1604 r.). XVIII – wieczną metrykę mają osady: Łokacz (1701 r.), Kaładek (1714 r.), Huta Szklana (1716 r.), Wizany (1718 – 1741 r.), Gębiczyn (1735 r.), Kwiejce Nowe (1742 r.).

Wsie olęderskie najczęściej mają układ rzędowy, w którym gospodarstwa umieszczone są wzdłuż rzeki i poprowadzonej równoległe do niej drogi (np. Nowe Dwory, Folsztyn, Marianowo, Herburtowo, Huta Szklana, Łokacz Wielki). Występują również osady o układzie rozproszonym, powstające głównie na karczunkach leśnych (np. Kwiejce Nowe, Gębiczyn).

Poza wyżej wymienionymi na terenie powiatu zachowało się wiele historycznych układów ruralistycznych. Między innymi w gminie Czarnków: Gębice – wieś wzmiankowana w 1381 r.,

Jędrzejewo – wieś sołtysia założona w 1586 r., Kuźnica Czarnkowska – wymieniona w 1455 r., jej nazwa pochodzi od pieca do wytopu żelaza z rudy darniowej, Romanowo – osada powstała w 1796 r. z inicjatywy Mikołaja Swinarskiego celem zagospodarowania podmokłych terenów nadnoteckich. W gminie Drawsko: Drawsko – miejscowość wzmiankowana w 1298 r., poza tym wsie o metryce XVI – wiecznej: Drawski Młyn, którego nazwa pochodzi od istniejącego tu młyna wodnego, Pęckowo, Chełst, Kwiejce oraz Piłka. W gminie Krzyż Wielkopolski: Przesieki, XVII – wieczny Lubcz, Żelichowo – wieś założona w średniowieczu, wymieniona po raz pierwszy w źródłach historycznych w 1446 r. W gminie Lubasz: Lubasz, Sławno, Krucz, Dębe, Klempicz, Prusinowo, Sławno – wzmiankowane odpowiednio w 1288 r., 1386 r., 1399 r., 1418 r., 1499 r., 1580 r. W gminie Połajewo: Boruszyn – powstały prawdopodobnie w XIV w. i Tarnówko – w XV w. oraz Połajewo – od XV w. do końca XVII w. własność Czarnkowskich. W gminie Trzciańka przede wszystkim wieś Biała, która występuje w źródłach historycznych w 1378 r., do XVIII w. należała do Czarnkowskich, którzy wystawili tu kościół i prawdopodobnie zamek, poza tym Siedlisko założone w 1561 r., Biernatowo w 1611 r., Nowa Wieś w 1618 r. W gminie Wieleń: lokowane jako wsie sołtysie - Dzierżążno Małe (w 1592 r. przez Stanisława Górkę), Dzierżążno Wielkie (1593 r. przez Piotra Czarnkowskiego), Gieczynek w 1600 r., poza tym Rosko o metryce średniowiecznej, Kocień Wielki założony w 1630 r. oraz Dębogóra wzmiankowana w 1604 r.

Układy przestrzenne wyżej wymienionych wsi to w większości ulicówki, wielodrożnice i owalnice.

Zespoły stopni wodnych

Kolejnym ważnym i cennym elementem krajobrazu kulturowego powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego o znaczeniu ponadlokalnym są stopnie wodne na rzece Noteć. Regulacja Noteci związana była z budową drogi wodnej Wisła – Odra, którą planowano już od połowy XVI w. W XVIII w. opracowano pierwszy projekt kanału Brda – Noteć, który zaczęto budować dopiero w 1772 r. z inicjatywy króla pruskiego Fryderyka II. W latach 1875 – 1879 skanalizowano Brdę, w latach 1878 – 1882 Górną Noteć (istnieje do dzisiaj bez zmian), w latach 1873 – 1882 Dolną Noteć. Korektę regulacji Dolnej Noteci wykonano w latach 1891. Wówczas wyprostowano bieg rzeki i wybudowano część śluz w materiałach trwałych (kamień i cegła). Dalsze usprawnienia drogi wodnej przeprowadzono na początku XX w.

Na terenie powiatu znajduje się 11 zespołów stopni wodnych na rzece Noteć zbudowanych na przełomie XIX i XX wieku. Wszystkie wpisane są do rejestru zabytków.

- stopień wodny „Nowe nr 12” w m. Stobno, Mirosław Ujski i Byszki
- stopień wodny „Walkowice nr 13” w m. Walkowice i Biała
- stopień wodny „Romanowo nr 14” w m. Romanowo Górne i Radolinek
- stopień wodny „Lipica nr 15” w m. Romanowo Dolne i Kuźnica Czarnkowska
- stopień wodny „Pianówka nr 16” w m. Góra i Zofiowo
- stopień wodny „Mikołajewo nr 17” w m. Mikołajewo, Ciszkowo i Jędrzejewo
- stopień wodny „Rosko nr 18” w m. Rosko i Nowe Dwory
- stopień wodny „Wrzeszczyna nr 19” w m. Wrzeszczyna i Nowe Dwory
- stopień wodny „Wieleń nr 20” w m. Wieleń i Wrzeszczyna

- stopień wodny „Drawsko nr 21” w m. Drawsko i Lubcz Wielki
- stopień wodny „Krzyż nr 22” w m. Krzyż Wielkopolski i Drawsko

W skład zespołów wchodziły urządzenia hydrotechniczne: śluza komorowa, jaz, przepławka dla ryb oraz budynki mieszkalne i gospodarcze obsługi śluzy. W niektórych zespołach znajdują się budynki straży granicznej (Romanowo, Pianówka, Wrzeszczyna), dodatkowe budynki administracyjne, a w jednym przypadku schron (Nowe).

Wyżej wymienione zespoły stopni wodnych zachowały pierwotną funkcję, formę i zasadę działania nadane im w okresie budowy. Z uwagi na unikalne wartości historyczne i techniczne stanowią cenny element krajobrazu kulturowego doliny Noteci. Zachowały one posiadają unikalne wartości historyczne, techniczne i krajobrazowe

5.2.2. Charakterystyka zabytków nieruchomych na terenie powiatu

Zgodnie z art. 6 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2020 r. poz. 282 ze zm.) za zabytki nieruchome uznaje się krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki (kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe), cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji).

Liczną i ciekawą grupę zabytków nieruchomych stanowią kościoły i kaplice. W ewidencji zabytków znajduje się 57 zewidencjonowanych obiektów, z czego 28 wpisanych jest do rejestru zabytków. Najcenniejsze przykłady architektury sakralnej na terenie powiatu czarnkowsko - trzcianeckiego to kościoły w Czarnkowie, Lubasz i Wieleniu.

Kościół parafialny p.w. św. Marii Magdaleny w Czarnkowie został wzniesiony w latach 1580 – 1586 w stylu późnogotyckim na miejscu wcześniejszej świątyni istniejącej przy osadzie grodowej już w XIII w. Zbudowany z fundacji Czarnkowskich, ówczesnych właścicieli miasta, stał się również ich mauzoleum. Jest to budowla murowana z trójbocznie zamkniętym prezbiterium, korpusem nawowym złożonym z nawy głównej ujętej bardzo wąskimi nawami bocznymi, czworoboczną wieżą oraz kaplicami: Aniołów Stróżów (Czarnkowskich) i Biczowania Pana Jezusa - pochodzącymi z czasów budowy kościoła oraz św. Antoniego – dostawioną w 1757 r. z fundacji Anny i Mikołaja Swinarskich. Świątynię dwukrotnie restaurowano po pożarach w 1709 r. i 1768 r. oraz przebudowywano w XIX w. i w latach 20 - tych XX w. W latach 1852 – 1855 rozebrano górną część wieży i wykonano nowe zwieńczenie w postaci ostrosłupowego hełmu.

Czarnków, kościół parafialny p.w. św. Marii Magdaleny

Kościół parafialny p.w. Narodzenia NMP w Lubaszu został zbudowany w l. 1750 – 1761 jako odpustowy z fundacji Wojciecha Maksymiliana Miaskowskiego herbu Bończa, wojewody kaliskiego, na tzw. Krasnej Górze, w miejscu poprzednich świątyń. Okazała murowana budowla z szeroką nawą, zamkniętym półkoliście prezbiterium, dwiema analogicznymi kaplicami na planie podkowy oraz wypukłą fasadą ujętą ukośnie ustawionymi wieżami, została wzniesiona w stylu późnobarokowym. Obecnie pełni funkcję sanktuarium.

Lubasz, kościół parafialny p.w. Narodzenia NMP – Sanktuarium Królowej Rodzin

Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia MB i św. Michała w Wieleniu został wzniesiony w 1615 r. z fundacji Zofii z Herburtów I v. Kostkowej, II v. Czarnkowskiej na miejscu wcześniejszej świątyni istniejącej co najmniej od XV w. Jest to murowana budowla jednonawowa z węższym prezbiterium zamkniętym półkoliście, do którego przylega zakrystia i kaplica grobowa rodu kolatorki. Bryłę

świątyni ujmują przypory. Fasada z wejściem na osi zwieńczona jest trójkątnym szczytem wydzielonym szerokim gzymsem. Elewacje charakteryzują się surową formą pozbawioną dekoracji.

Wieleń, kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia MB i św. Michała

Istotną grupę obiektów sakralnych stanowią kościoły drewniane, zbudowane na przestrzeni XVI – XIX stulecia, których na terenie powiatu jest 8. Wszystkie były pierwotnie ewangelickie. Najstarszym z nich jest kościół w Dzierżążnie Wielkim, gm. Wieleń, wybudowany ok. 1595 r. w konstrukcji słupowo – ramowej (ryglowej) z otynkowanymi fachami i wieżą o konstrukcji słupowej, oszalowaną deskami. Świątynia w Dzierżążnie Małym, gm. Wieleń, wzniesiona na początku XVII w. i przebudowana w 1746 r., posiada nawę o konstrukcji zrębowej, oszalowaną wieżę o konstrukcji słupowej oraz ryglowe prezbiterium dostawione prawdopodobnie w 1867 r. Metrykę XVIII – wieczną mają kościoły: w Chełście, gm. Drawsko (1765 r.) i Hucie Szklanej, gm. Krzyż Wielkopolski, (1774 r.) – na rzucie prostokąta, salowe, bezwieżowe, konstrukcji słupowo – ramowej (ryglowej) z otynkowanym wypełnieniem, w Herbutowie, gm. Wieleń (1782 r.) - prostokątny z trójbocznie zamkniętą częścią prezbiterialną, w Nowych Dworach, gm. Wieleń (1792 r.) – na rzucie prostokątnym z oszalowaną wieżą, oba o zdwojonej konstrukcji ścian: wewnętrznej zrębowej i zewnętrznej ryglowej bez wypełnienia fachów, na której opiera się ciężar dachu. Pozostałe świątynie drewniane to obiekty wybudowane w XIX w. – w Kocieniu Wielkim, gm. Wieleń (1843 r.) i Biernatowie, gm. Trzcianka (1843 r.) – oba konstrukcji ryglowej z wypełnieniem z cegły pełnej palonej i murowaną wieżą.

Dzierżążno Wielkie, gm. Wieleń, kościół parafialny p.w. MB Różańcowej

Dzierżążno Małe, gm. Wieleń, kościół filialny p.w. NSPJ

Chetst, gm. Drawsko, kościół filialny p.w. MB Królowej Polski

Huta Szklana, gm. Krzyż Wlkp., kościół filialny p.w. MB Częstochowskiej

Herburtowo, gm. Wieleń, kościół filialny p.w. MB Siewnej

Nowe Dwory, gm. Wieleń, kościół filialny p.w. Narodzenia św. Jana Chrzciciela

Kocień Wielki, gm. Wieleń, kościół filialny p.w. św. Anny

Biernatowo, gm. Trzcianka, kościół filialny p.w. Wniebowzięcia NMP

Na uwagę zasługują również inne kościoły z terenu powiatu, wyróżniające się wartościami historycznymi i architektonicznymi: kaplica p.w. św. Zofii w Gębicach, kościół parafialny w Połajewie, Białej, gm. Trzcianka, Rosku oraz Trzciance.

Dawna kaplica dworska p.w. św. Zofii, usytuowana w zespole dworsko – parkowym w Gębicach (ob. Zespół Placówek Oświatowych „Nasz Dom”), została wzniesiona w 1785 r. w stylu późnobarokowym z fundacji ówczesnego właściciela majątku – Kazimierza Radolińskiego herbu Jasieńczyk. Jest to budowla murowana, jednonawowa z niewyodrębnionym, trójbocznie zamkniętym prezbiterium i wieżą na planie kwadratu. W XIX w. nowi właściciele – Paliszewscy dobudowali do kaplicy kryptę.

Formę późnobarokową posiada również kościół rzymskokatolicki parafialny p.w. św. Michała Archanioła w Połajewie, który został wniesiony w latach 1773 – 1780 z inicjatywy proboszcza Jana Sawickiego. Wieżę zwieńczoną neobarokowym hełmem dostawiono w 1907 r. według projektu Zdzisława Müllera. Jest to budowla murowana z trójnawowym korpusem pseudohalowym oraz węższym, prostokątnym prezbiterium ujętym po bokach zakrystiami. Na terenie przykościelnym

znajdują się dwie kaplice wybudowane na początku XX w., założone na planie ośmioboku, jedna bez wyraźnych cech stylowych, druga neobarokowa o elewacjach ozdobionych boniowanymi lizenami i wejściem ujętym dwiema parami pilastrów wspierających trójkątny fronton, nakryta dachem kopulastym z latarnią.

Połajewo, kościół parafialny p.w. św. Michała Archanioła

Kościół rzymskokatolicki parafialny p.w. Wszystkich Świętych w Białej został zbudowany w latach 1852 – 1853 na miejscu poprzednich: z 1 połowy XVII w., fundacji Czarnkowskich i z 1792 r., z zachowaniem murowanej zakrystii z 1 połowy XVII w. i wieży z 1821 r. Pierwotnie korpus miał konstrukcję szkieletową (ryglową) wypełnioną cegłą, który w latach 70-tych XX w. został rozebrany i zastąpiony murowanymi ścianami.

Kościół rzymskokatolicki parafialny p.w. św. Stanisława zbudowano w latach 1856 – 1859 z kamienia i cegły w formach neogotyckich. Parafia w Rosku powstała w końcu XVI w., jednak według źródeł historycznych kościół istniał tu wcześniej.

Interesująca pod względem architektonicznym jest świątynia parafialna p.w. św. Jan Chrzciciela w Trzciance wybudowana w latach 1914 - 1915 w stylu neobarokowym. Jest to murowana budowla trójnawowa, bazylikowa, z łukowo zamkniętym prezbiterium i wieżą usytuowaną po boku fasady, nakrytą kopulastym hełmem z latarnią. Elewacje posiadają dekorację architektoniczną w postaci lizen, pilastrów, opasek okiennych, półkolistych i trójkątnych frontonów oraz spływów wolutowych.

Trzcianka, kościół parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela

Wyróżniającą się grupę kościołów stanowią obiekty murowane powstałe w 2 poł. XIX i na początku XX w., reprezentujące historyczne budownictwo sakralne czerpiące wzory z architektury romańskiej i gotyckiej. Najczęściej są to świątynie poewangelickie, np. w Siedlisku (1907 – 1908 r.), Radolinie (1893 r.), Nowej Wsi (1908 r.), Kępie (2 poł. XIX w.), Gębicach (1869 – 1877 r.), Romanowie Dolnym (1852 r.), Folsztynie (1869 - 1870 r.), Dębogórze (ok. 1910 r.), Zielonowie (1915 r.), Kwiejcach (1909 r.), Połajewie (1859 r.). Wyjątkiem jest kościół katolicki w Piłce. Są to najczęściej budynki murowane z cegły ceramicznej, nietynkowane, z centralnie lub bocznie usytuowaną wieżą, otworami okiennymi zamkniętymi ostrołukowo lub półkoliście i neoromańskim lub neogotyckim detalem architektonicznym. Na tle tym wyróżnia się kościół w Siedlisku, którego wieża zwieńczona jest niebywale wysoką, ostrosłupową iglicą oraz kościół w Połajewie – okazała trójnawowa bazylika z pięciobocznie zamkniętym prezbiterium i częściowo zachowaną drewnianą stolarką okienną i drzwiową z maswerkową dekoracją.

Niekiedy w zabytkowych zespołach kościelnych znajdują się plebanie: np. w Czarnkowie (ok. 1905 r.), Lubaszu (poł. XIX w.), Wieleniu (1889 – 1890 r.), Połajewie (1 poł. XIX w.), Rosku (1858 r.), Białej (2 poł. XIX w.), Boruszynie (1912 r.), pastorówki: np. w Romanowie Dolnym (1892 r., ob. szkoła), Kwiejcach (1 ćw. XX w.), Kocieniu Wielkim (pocz. XX w.), Piłce (kaplica połączona z pastorówką, pocz. XX w., ob. budynek mieszkalny i świetlica wiejska, nr adresowy 93), Tarnówku (połączona z kościołem, ok. 1900 r.) oraz dzwonnice: np. w Lubaszu (1856 r., murowana), Boruszynie (1 poł. XIX w., murowana), Łomnicy (XIX/XX w., murowana), Przyłękach (ok. 1930 r., drewniana), Białej, gm. Wieleni (2 poł. XIX w., drewniana), Herburtowie (pocz. XX w., drewniana), Nowych Dworach (1826 r., drewniana). Ponadto w zespole kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia MB i św. Michała w Wieleniu znajduje się organistówka (1 poł. XIX w., rozbudowana ok. 1900 r., ściany częściowo konstrukcji ryglowej, częściowo murowane, ob. nieużytkowana).

Siedlisko, gm. Trzcianka, kościół parafialny p.w. NSPJ

Radolin, gm. Trzcianka, kościół filialny p.w. MB Nieustającej Pomocy

Kwiejce, gm. Drawsko, kościół filialny p.w. Niepokalanego Serca Maryi z Fatimy

Piłka, gm. Drawsko, kościół parafialny p.w. NMP Wniebowziętej

Jedną z charakterystycznych cech krajobrazu kulturowego powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego jest duża ilość pałaców i dworów. W ewidencji znajduje się 35 obiektów, z czego 13 wpisanych jest do rejestru zabytków.

Najstarszą rezydencją jest barokowy pałac w Wieleniu, zbudowany ok. 1749 – 1750 r. przez Piotra Sapiechę herbu Lis, wojewodę smoleńskiego, przypuszczalnie na miejscu średniowiecznego zamku obronnego. Autorstwo projektu pałacu przypisywane jest Karolowi Martinowi Frantzowi, nadwornemu architektowi rodziny małżonki Piotra Sapiechy – Joanny Sułkowskiej z Rydzyny. Planowany czworoboczny, czteroskrzydłowy budynek z wewnętrznym dziedzińcem miał nawiązywać do rezydencji rydzynskiej. Budowla nie została nigdy dokończona. Kolejny właściciel Fryderyk von Blankensee, dygnitarz dworu króla pruskiego, który nabył posiadłość w Wieleniu od Joanny Sapieżyny w 1789 r., przeprowadził prace obejmujące rozbiórkę niedokończonych skrzydeł, pozostawiając budowlę zbliżoną w rzucie do litery L, ponadto zmienił kształt dachów – zamieniając mansardowe na czterospadowe. W 1855 r. dobra znalazły się w posiadaniu rodziny von Schulenburg. Do czasów obecnych zachowało się jedno skrzydło pałacu – założone na rzucie wydłużonego prostokąta, o trójkondygnacyjnej bryle z pseudoryzalitami akcentującymi środkową i boczne partie elewacji oraz dekoracją architektoniczną w postaci boniowanego cokołu, pilastrów, obramień okiennych, profilowanego gzymsu wieńczącego i trójkątnego frontonu, w którym umieszczony jest relief z przedstawieniem herbu Schulenburgów.

Wieleni, pałac

Drugą rezydencją o barokowej proveniencji jest pałac w Lubaszu wzniesiony w 1756 r. dla Miaskowskich, prawdopodobnie na miejscu wcześniejszego drewnianego dworu, przebudowany przez Szułdryńskich w 2 ćw. XIX w. z zastosowaniem form neoklasycystycznych, następnie w 1911 r. Obecnie pałac jest budowlą założoną na rzucie zbliżonym do litery L, parterową, nakrytą dachem naczółkowym, z podcieniem o dziewięciu toskańskich kolumnach oraz boniowanymi elewacjami.

Lubasz, pałac

Na ok. 1800 r. datowany jest dworek położony przy ul. Rybaki 28 w Czarnkowie (tzw. dworek Swinarskich). W XIX w. dostawiono do niego boczne skrzydło. Zbudowany w stylu neoklasycystycznym, parterowy, nakryty dachem naczółkowym i dwuspadowym, z wnęką podcieniową w fasadzie ujętą parą kolumn i pilastrów oraz dekoracją sztukatorską nad oknami w formie podwieszonych festonów.

Czarnków, dworek przy ul. Rybaki 28

Poza tym do rezydencji powstałych na przełomie XVIII i XIX w. należy neoklasycystyczny pałac w Białej (dawna oficyna zamkowa), wzniesiony ok. 1790 r., gruntownie przebudowany w połowie XIX w., dwór w Kruczu z 1 poł. XIX w., dwór w Dębogórze z ok. 1809 r. o tradycjach barokowych. XVIII – wieczną metrykę posiada również dwór w Gębicach, zbudowany dla właściciela majątku Kazimierza Radolińskiego, jednakże na początku XX w. znacznie przebudowany i pozbawiony cech stylowych z czasów powstania oraz rezydencja w Kuźnicy Czarnkowskiej, przebudowana ok. 1840 r. i 1900 r.

Najwięcej zachowanych pałaców i dworów pochodzi z przełomu XIX/XX w. i reprezentuje stylistykę historyzującą, np. obiekty w Bzowie (3 ćw. XIX w.), Sławnie (k. XIX w.), Goraju (1908 – 1912).

Pałac w Goraju został wybudowany przez ówczesnego właściciela majątku Krucz – Goraj, hrabiego Wilhelma Bolka Emanuela von Hochberg, który odziedziczył go w 1907 r. po ojcu księciu Hansie Heinrichu XI von Hochberg. Do rodziny Hochbergów należały także rozległe dobra ziemskie na Śląsku (Pszczyna, Książ, Wałbrzych). Neorenesansowy pałac zaprojektowany przez architekta Bruno Franke, dość wiernie wzorowany na zamku Varenholtz w Westfalii, posiada trzy skrzydła różnej długości flankowane trzema masywnymi wieżami i facjaty w dachu o szczytach ujętych splotami wolutowymi. W otoczeniu pałacu znajduje się kompleks obiektów pomocniczych, m. in. budynek administracyjno – mieszkalny, masztalarnia z ujeżdżalnią, remiza, przepompownia oraz dom ogrodnika. Ciekawym obiektem jest również drewniany dwór myśliwski w Gniewomierzu, zbudowany w 1908 r. na terenie majątku Krucz – Goraj przez wyżej wspomnianego hrabiego.

Goraj, gm. Czarnków, pałac

Bzowo, gm. Lubasz, pałac

Sławno, gm. Lubasz, pałac

Na terenie powiatu znajduje się 46 zespołów folwarcznych i dworsko – folwarcznych, ujętych w ewidencji zabytków, najwięcej w gminie Trzcianka i Czarnków. Na uwagę zasługują również obiekty architektury gospodarczej i przemysłowej: wiatrak koźlak w Dębem (XVIII/XIX w.), spichlerze, m. in. W Ciszowie (k. XVIII w., ryglowy) i Czarnkowie przy ul. Sikorskiego 9 (poł. XIX w., murowano – ryglowy), gorzelnie, m. in. w Hucie (4 ćw. XIX w.), Połajewie (2 poł. XIX w.), Białej, gm. Trzcianka (1809 r., przebudowana w 1894 r.), młyny, m. in. w Kuźnicy Czarnkowskiej (poł. XIX w.), Jędrzejewie, gm. Lubasz (4 ćw. XIX w.), Jędrzejewie, gm. Czarnków (I. 30-te XX w.), Kamienniku (pocz. XX w.), Gulczu (I. 1874 – 1923), Hucie Szklanej (1893 r.), Mężyku (ok. 1901 r.), browar w Czarnkowie (1893 r.), zespół gazowni miejskiej w Czarnkowie (1902 r.) oraz zespoły dworców i stacji kolejowych, m. in. w Krzyżu Wielkopolskim (1851 r., 2 poł. XIX w.), Drawskim Młynie (XIX/XX w.), Wieleniu Północnym (1851 r., 2 poł. XIX w.), Wieleniu Południowym (1896 r.), Trzciance (1852 r., pocz. XX., ok. 1920 r.), Biernatowie (ok. 1900 r.), Siedlisku (ok. 1900 r.), Stobnie (pocz. XX w.), Czarnkowie (1896 r., 1911 r.), Goraju (1913 r.).

Dębe, gm. Lubasz, wiatrak koźlak

Na terenie powiatu zachowały się ratusze: w Czarnkowie (późnoklasycystyczny, z poł. XIX w.), Trzciance (eklektyczny, z 1854 r., rozbudowany na pocz. XX w.) oraz Wieleniu: pierwszy z 3 ćw. XIX w., ob. dom, usytuowany przy dawnym placu rynkowym (ul. Powstańców Wielkopolskich 3), pełniący swoją funkcję do lat 20-tych XX w., drugi - wybudowany w 2 poł. XIX w. jako sąd, pełni funkcję

siedziby władz miejskich do dnia dzisiejszego. W grupie zabytkowych obiektów użyteczności publicznej znajdują się również szkoły, budynki pocztowe i sądowe, banki.

Czarnków, ratusz

Czarnków, szkoła katolicka, ob. Muzeum Ziemi Czarnkowskiej i Miejska Biblioteka Publiczna

Najstarsze obiekty mieszkalne na terenie powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego, pochodzące z XVIII w. oraz 1 poł. XIX w., zachowane są bardzo nielicznie. To najczęściej domy drewniane (konstrukcji zrębowej i ryglowej), murowane lub drewniano – murowane, zarówno wąskofrontowe jak i szerokofrontowe. Wymienić tu należy dom w zagrodzie olęderskiej w Gębiczynie, gm. Czarnków, wybudowany w 1747 r. (z cegły glinianej, otynkowany) oraz dom burmistrza przy ul. Żeromskiego 36a w Trzciance, ob. siedziba Muzeum Ziemi Nadnoteckiej, datowany na 1 połowę XIX w. (murowany, nakryty dachem naczółkowym, o neoklasycystycznym detalu architektonicznym w postaci boniowania na elewacjach i wnęki podcieniowej ujętej kolumnami), ponadto domy drewniane lub drewniano – murowane: m. in. w Żelichowie, Marylinie, Kamienniku, Pęcckowie, Folsztynie, Nowych Dworach i Miałach. Pozostała zabytkowa zabudowa mieszkalna powstała w większości na przestrzeni 2 poł. XIX w. i 1 poł. XX w. Reprezentują ją najczęściej murowane, jednokondygnacyjne domy kalenicowe (zarówno tynkowane jak i o elewacjach z cegły ceramicznej), nakryte dachami dwuspadowymi lub rzadziej naczółkowymi, z otworami okiennymi i drzwiowymi prostokątnymi lub zamkniętym łukiem odcinkowym, czasem posiadające facjaty. Ceglane elewacje domów zdobią niekiedy wąskie gzymsy nadokienne, fryzy ząbkowe oraz gzymsy wieńczące. Pojawiają się również

domy wykonane w całości lub częściowo z gliny (najwięcej w gminie Drawsko i Połajewo). W miastach obok zabudowy jednokondygnacyjnej występują kamienice ze skromnym detalem architektonicznym w postaci gzymsów i opasek okiennych lub bogatszym – utrzymanym w stylistyce eklektyzmu, historyzmu czy secesji. Wyróżniającą się grupę stanowią budynki z dwudziestolecia międzywojennego, noszące cechy architektury modernistycznej, których najwięcej spotkać można w Wieleniu (w jego części północnej), Trzciance i Krzyżu Wielkopolskim.

Trzcianka, dom burmistrza przy ul. Żeromskiego 36a, ob. Muzeum Ziemi Nadnoteckiej

Dużą grupę zabytków nieruchomości stanowią również cmentarze. Na terenie powiatu zewidencjonowanych jest ok. 230 cmentarzy, w tym ok. 169 cmentarzy ewangelickich, ok. 52 katolickich, 6 żydowskich (2 w Czarnkowie: przy ul. Podgórznej – założony na przełomie XVI/XVII w. i przy ul. Poznańskiej - 1812 r., w Lubasz - XVII w., w Połajewie przy ul. Winiary – XVIII w., w Trzciance przy ul. Parkowej – 1 poł. XIX w., w Wieleniu przy ul. Jaryńskiej – XIX w., niezachowany – teren zabudowany), 6 rodowych (Gębice, gm. Czarnków – z grobowcem rodziny Paliszewskich, XIX/XX w., Goraj Zamek – z nagrobkiem Wilhelma Emanuela von Hochberg, zm. w 1934 r., Kuźnica Czarnkowska - XIX w., Wielen – rodziny von Blankensee i von Schulenburg, XVIII/XIX w., Wielen – rodziny Beheim – Schwarzbach, Kuźniczka, gm. Wielen – cmentarz rodziny młynarzy, XIX/XX w.), 1 epidemiczny (w Śmieszkowie, gm. Czarnków – z pocz. XX w.); 39 z ww. cmentarzy znajduje się w rejestrze zabytków.

Na terenie powiatu znajdują się również parki zlokalizowane głównie przy pałacach i dworach. Na terenie powiatu zachowało się 30 założeń parkowych, z czego 24 wpisane są do rejestru zabytków. Najstarsze pochodzą z XVIII w. (Gębice, Sarbia, Drawsko, Lubasz, Połajewo, Trzcianka, Potrzebowie, Wielen - w zespole dworskim na Ostrowiu, Wielen – w zespole pałacowym). Największą grupę stanowią założenia o metryce XIX – wiecznej. Wyjątkiem na tym tle jest park założony pod koniec XIX w. przy dawnym Starostwie (ob. Domu Pomocy Społecznej) w Wieleniu.

5.2.3. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków – wykaz

lp.	miejsowość	obiekt	datowanie	nr rejestru zabytków i data wpisu
MIASTO CZARNKÓW				
1	Czarnków	historyczny układ urbanistyczny	XIV – 1 poł. XX w.	A – 719 decyzja z dnia 13.12.1990 r.
2	Czarnków	kościół rzymskokatolicki parafialny p.w. św. Marii Magdaleny	I. 1580 – 1586, XVII w., poł.XVIII w.	824/Wlkp/A decyzja z dnia 04.03.1931 r. i 24.11.2010 r.
3	Czarnków	cmentarz przykościelny rzymskokatolicki	XVI w.	824/Wlkp/A decyzja z dnia 24.11.2010 r.
4	Czarnków	cmentarz żydowski ul. Poznańska	XIX w.	A-754 decyzja z dnia 07.06.1994 r.
5	Czarnków	ratusz pl. Wolności 6	poł. XIX w	A - 1461 decyzja z dnia 03.04.1973 r.
6	Czarnków	dworek ul. Rybaki 28	2 poł. XVIII w.	A - 429 decyzja z dnia 29.11.1968 r.
7	Czarnków	dom ul. Łąkowa 7	1813 r.	A – 1494 decyzja z dnia 03.12.1973 r.
8	Czarnków	kamienica pl. Wolności 9	ok. 1840 r.	A - 1542 decyzja z dnia 03.07.1974 r.
9	Czarnków	kamienica p. Wolności 14	1908 r.	A - 1549 decyzja z dnia 18.07.1974 r.

10	Czarnków	szkoła katolicka, ob. Muzeum Ziemi Czarnkowskiej i Miejska Biblioteka Publiczna	1892 r.	1082/Wlkp/A decyzja z dnia 31.10.2019 r.
GMINA CZARNKÓW				
1	Brzeźno	park dworski	pocz. XIX w.	A – 406 decyzja z dnia 27.11.1979 r.
2	Ciszkowo	park	poł. XIX w.	A – 1520 decyzja z dnia 31.05.1974 r.
3	Ciszkowo	spichlerz	k. XVIII w.	A – 192 decyzja z dnia 22.08.1968 r.
4	Gajewo	cmentarz ewangelicki	XIX w.	A – 702 decyzja z dnia 24.05.1990 r.
5	Gębice	dwór w zespole dworsko - parkowym	2 poł. XVIII w., 1908 r.	A – 427 decyzja z dnia 29.12.1968 r.
6	Gębice	piwnice po starym dworze w zespole dworsko - parkowym	XVII w. (?)	A – 427 decyzja z dnia 29.11.1968 r.
7	Gębice	park w zespole dworsko - parkowym	XVIII w.	A – 427 decyzja z dnia 29.11.1968 r. A – 424 decyzja z dnia 12.03.1982 r.
8	Gębice	kaplica dworska p.w. św. Zofii w zespole dworsko - parkowym	1785 r.	1079/Wlkp/A decyzja z dnia 09.08.2019 r.
9	Gębiczyn	zagroda olęderska, Gębiczyn 26:	poł. XVIII w.	A – 790

		- dom - chlew - obórka - stodoła		decyzja z dnia 09.05.1997 r.
10	Goraj - Zamek	pałac w zespole pałacowym	I. 1908 - 1912	148/Wlkp/A decyzja z dnia 30.01.1978 r. 03.11.2003 r.
11	Goraj - Zamek	budynek administracyjno – mieszkalny zarządu dóbr w zespole pałacowo – parkowym	I. 1910 - 1912	148/Wlkp/A decyzja z dnia 30.01.1978 r. 03.11.2003 r.
12	Goraj - Zamek	budynek gospodarczy przy budynku administracyjno – mieszkalny zarządu dóbr w zespole pałacowo - parkowym	I. 1910 - 1912	148/Wlkp/A decyzja z dnia 30.01.1978 r. 03.11.2003 r.
13	Goraj - Zamek	masztalarnia z ujeżdżalnią w zespole pałacowo - parkowym	ok. 1910 r.	148/Wlkp/A decyzja z dnia 30.01.1978 r. 03.11.2003 r.
14	Goraj - Zamek	remiza w zespole pałacowo - parkowym	ok. 1910 r.	148/Wlkp/A decyzja z dnia 30.01.1978 r. 03.11.2003 r.
15	Goraj - Zamek	suszarnia drewna w zespole pałacowo - parkowym	ok. 1910 r.	148/Wlkp/A decyzja z dnia 30.01.1978 r. 03.11.2003 r.
16	Goraj - Zamek	dom ogrodnika w zespole pałacowo - parkowym	I. 1910 – 1912	148/Wlkp/A decyzja z dnia 30.01.1978 r. 03.11.2003 r.

17	Goraj - Zamek	przepompownia w zespole pałacowo - parkowym	ok. 1910 r.	148/Wlkp/A decyzja z dnia 30.01.1978 r. 03.11.2003 r.
18	Goraj - Zamek	budynek inwentarski (przeniesiony z Gniewomierza) w zespole pałacowo – parkowym	pocz. XX w.	148/Wlkp/A decyzja z dnia 30.01.1978 r. 03.11.2003 r.
19	Goraj - Zamek	park w zespole pałacowo - parkowym	2 poł. XIX w.	A – 425 decyzja z dnia 12.03.1982 r.
20	Góra	zespół stopnia wodnego „Pianówka nr 16” na rzece Noteć: - urządzenia hydrotechniczne (śluza, jaz, przepławka dla ryb); - budynek straży granicznej	1913 r.	532/Wlkp/A decyzja z dnia 08.08.2007 r.
21	Kuźnica Czarnkowska	pałac w zespole pałacowo - parkowym	I. 1820 - 1830	A – 1260 decyzja z dnia 15.01.1971 r.
22	Kuźnica Czarnkowska	oficyna w zespole pałacowo - parkowym	1840 r.	A – 480 decyzja z dnia 15.12.1983 r.
23	Kuźnica Czarnkowska	park w zespole pałacowo - parkowym	XVIII – XIX w., XX w.	A – 402 decyzja z dnia 07.05.1981 r.
24	Mikołajewo	zespół stopnia wodnego „Mikołajewo nr 17” na rzece Noteć: - urządzenia hydrotechniczne (śluza, jaz, przepławka dla ryb); - budynek mieszkalno - gospodarczy; - budynek administracyjno - gospodarczy	1913 r.	618/Wlkp/A decyzja z dnia 06.02.2008 r.
25	Romanowo Dolne	kościół ewangelicki,	1852 r.	725/Wlkp/A

		ob. rzymskokatolicki filialny p.w. św. Michała Archanioła		decyzja z dnia 02.12.2008 r.
26	Romanowo Dolne	cmentarz przykościelny ewangelicki	poł. XIX w.	725/Wlkp/A decyzja z dnia 02.12.2008 r.
27	Romanowo Dolne (Kuźnica Czarnkowska)	zespół stopnia wodnego „Lipica nr 15” na rzece Noteć: - urządzenia hydrotechniczne (śluza, jaz, przepławka dla ryb); - dom śluzowego z budynkiem gospodarczym; - budynek mieszkalno – gospodarczy	1896 r. 1912 – 1913 r.	617/Wlkp/A decyzja z dnia 06.02.2008 r.
28	Romanowo Górne	zespół stopnia wodnego „Romanowo nr 14” na rzece Noteć: - urządzenia hydrotechniczne (śluza, jaz, przepławka dla ryb); - dom śluzowego z budynkiem gospodarczym; - budynek straży granicznej z budynkiem gospodarczym	1913 r.	533/Wlkp/A decyzja z dnia 10.08.2007 r.
29	Sarbia	park dworski	2 poł. XVIII w.	A – 469 decyzja z dnia 18.10.1983 r.
30	Walkowice	zespół stopnia wodnego „Walkowice nr 13” na rzece Noteć: - urządzenia hydrotechniczne (śluza, jaz, przepławka dla ryb); - dom śluzowego z budynkiem gospodarczym; - budynek straży granicznej z budynkiem gospodarczym	1912 – 1913 r.	620/Wlkp/A decyzja z dnia 07.02.2008 r.
GMINA DRAWSKO				

1	Chełst	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki filialny p.w. MB Królowej polski	1765 r.	686/Wlkp/A decyzja z dnia 04.07.2008 r.
2	Chełst	cmentarz przykościelny ewangelicki	2 poł. XVIII w.	686/Wlkp/A decyzja z dnia 04.07.2008 r.
3	Chełst	cmentarz ewangelicki	2 poł. XIX w.	685/Wlkp/A decyzja z dnia 26.06.2008 r.
4	Drawsko	park dworski	1 poł. XVIII w.	A - 499 decyzja z dnia 27.01.1984 r.
5	Drawsko	zespół stopnia wodnego „Drawsko nr 21” na rzece Noteć: - urządzenia hydrotechniczne (śluzą, jaz, przepławka dla ryb); - dom śluzowego z budynkiem gospodarczym; - budynek administracyjny; - budynek techniczno - magazynowy	1898 r. 1884 r. 1942 r. 1941 r.	587/Wlkp/A decyzja z dnia 15.01.2008 r.
6	Kawczyn	cmentarz ewangelicki	XIX w.	A - 631 decyzja z dnia 29.09.1989 r.
7	Kwiejce Stare	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki filialny p.w. Niepokalanego Serca Maryi z Fatimy wraz z terenem przykościelnym	1909 r.	557/Wlkp/A decyzja z dnia 19.11.2007 r.
8	Piłka	kościół rzymskokatolicki parafialny p.w. NMP Wniebowziętej	1869 r., 1906 r.	197/Wlkp/A decyzja z dnia 27.07.2004 r.
9	Piłka	cmentarz przykościelny rzymskokatolicki	2 poł. XIX w.	197/Wlkp/A decyzja z dnia 27.07.2004 r.

GMINA KRZYŻ WIELKOPOLSKI				
1	Blekoty	cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	A – 639 decyzja z dnia 16.10.1989 r.
2	Brzegi	cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	A - 645 decyzja z dnia 06.01.1990 r.
3	Huta Szklana	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki filialny p.w. MB Częstochowskiej	1774 r.	A – 1602 decyzja z dnia 11.09.1974 r.
4	Huta Szklana	cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	A - 649 decyzja z dnia 06.01.1990 r.
5	Krzyż Wielkopolski	zespół stopnia wodnego „Krzyż nr 22” na rzece Noteć: - urządzenia hydrotechniczne (śluza, jaz, przepławka dla ryb) - dom śluzowego z budynkiem gospodarczym	1913 r. 1918 r.	586/Wlkp/A decyzja z dnia 15.01.2008 r.
6	Kuźnica Żelichowska	cmentarz ewangelicki, ob. rzymskokatolicki	pocz. XX w.	A - 643 decyzja z dnia 06.10.1989 r.
7	Kuźnica Żelichowska	cmentarz przykościelny ewangelicki, ob. rzymskokatolicki	2 poł. XX w.	A - 644 decyzja z dnia 06.10.1989 r.
8	Lubcz Mały	cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	A – 646 decyzja z dnia 06.01.1990 r.
9	Lubcz Wielki	cmentarz ewangelicki	pocz. XIX w.	A – 648 decyzja z dnia 27.10.1989 r.
10	Łokacz Drawski (Wielki)	cmentarz ewangelicki	k. XIX w.	A – 640 decyzja z dnia

				16.10.1989 r.
11	Pustkowie	cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	A – 641 decyzja z dnia 16.10.1989 r.
12	Rzeczyn	cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	A – 642 decyzja z dnia 16.10.1989 r.
13	Wizany	cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	A – 650 decyzja z dnia 06.01.1990 r.
14	Żelichowo	cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	A – 647 decyzja z dnia 06.01.1990 r.
GMINA LUBASZ				
1	Bzowo	pałac w zespole pałacowo - parkowym	3 ćw. XIX w.	A - 1380 decyzja z dnia 23.02.1973 r.
2	Bzowo	park w zespole pałacowo - parkowym	2 poł. XIX w.	A - 410 decyzja z dnia 12.03.1982 r.
3	Dębe	park dworski	2 poł. XIX w.	A - 411 decyzja z dnia 12.03.1982 r.
4	Dębe	wiatrak koźlak	XVIII/XIX w.	318/18 decyzja z dnia 23.09.1977 r.
5	Klempicz	cmentarz ewangelicki	2 poł. XIX w.	A - 706 decyzja z dnia 13.06.1990 r.
6	Krucz	dwór w zespole dworsko - folwarcznym	ok. 1830 r.	7/Wlkp/A decyzja z dnia 21.05.1999r.
7	Krucz	park w zespole dworsko - parkowym	1 poł. XIX w.	7/Wlkp/A decyzja z dnia

				21.05.1999 r.
8	Lubasz	kościół rzymskokatolicki parafialny p.w. Narodzenia NMP	I. 1750 – 1761	1093/Wlkp/A decyzja z dnia 16.01.1953 r.
9	Lubasz	dzwonnica	1856 r.	1092/Wlkp/A decyzja z dnia 17.06.2020
10	Lubasz	plebania	1 poł. XIX w.	1095/Wlkp/A decyzja z dnia 29.11.1968 r.
11	Lubasz	cmentarz katolicki przykościelny	1761 r.	1094/Wlkp/A decyzja z dnia 13.06.1990 r.
12	Lubasz	cmentarz żydowski	XVIII w.	A – 673 decyzja z dnia 10.04.1990 r.
13	Lubasz	pałac w zespole pałacowo - parkowym	1756 r., k. XVIII w., 1 poł. XIX w., 1911 r.	1-4/4/52 decyzja z dnia 31.01.1952 r.
14	Lubasz	oficyna w zespole pałacowo - parkowym	ok. 1835 r.	6/A decyzja z dnia 30.10.1964 r.
15	Lubasz	park w zespole pałacowo - parkowym	XVIII w., 1 poł. XIX w.	6/A decyzja z dnia 30.10.1964 r.
16	Sławno	pałac w zespole pałacowo - parkowym	k. XIX w.	A – 1522 decyzja z dnia 31.05.1974 r.
17	Sławno	park w zespole dworsko - parkowym	1 ćw. XIX w.	A – 422 decyzja z dnia 28.11.1968 r.
18	Stajkowo	park dworski	2 poł. XIX w.	A – 463

				decyzja z dnia 12.10.1983 r.
GMINA POŁAJEWO				
1	Boruszyn	kościół rzymskokatolicki parafialny p.w. św. Andrzeja	1822 r., 1850 r.	A - 425 decyzja z dnia 29.11.1968 r.
2	Boruszyn	dzwonnica w zespole kościoła rzymskokatolickiego parafialnego p.w. św. Andrzeja	1850 r.	A - 425 decyzja z dnia 29.11.1968 r.
3	Połajewo	kościół rzymskokatolicki parafialny p.w. św. Michała Archanioła	I. 1773 – 1780, 1907 r.	A – 423 decyzja z dnia 28.11.1968 r.
4	Połajewo	kaplica na cmentarzu przykościelnym w zespole kościoła rzymskokatolickiego parafialnego p.w. św. Michała Archanioła	1906 r.	A – 486 decyzja z dnia 15.12.1983 r.
5	Połajewo	kaplica na cmentarzu przykościelnym w zespole kościoła rzymskokatolickiego parafialnego p.w. św. Michała Archanioła	1900 r.	A – 487 decyzja z dnia 15.12.1983 r.
6	Połajewo	plebania w zespole kościoła rzymskokatolickiego parafialnego p.w. św. Michała Archanioła	1 poł. XIX w., 1868 r.	A – 423 decyzja z dnia 28.11.1968 r.
7	Połajewo	kościół ewangelicki	k. 1860 r.	A – 484 decyzja z dnia 13.12.1983 r.
8	Połajewo	park	pocz. XVIII w.	A – 380 decyzja z dnia 27.11.1979 r.
9	Tarnówko	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki filialny p.w. MB Szkaplerznej	1908 r.	A – 759 decyzja z dnia 28.07.1994 r.

GMINA TRZCIANKA				
1	Biała	kościół rzymskokatolicki parafialny p.w. Wszystkich Świętych	I. 1852 – 1853, 1 poł. XVII w.	A - 785 decyzja z dnia 01.12.1969 r.
2	Biała	pałac (d. oficyna zamkowa) w zespole pałacowo - parkowym	ok. 1790 r., poł. XIX w.,	A – 324 decyzja z dnia 21.10.1968 r.
3	Biała	oficyna w zespole pałacowo - parkowym	1929 r.	A – 324 decyzja z dnia 21.10.1968 r.
4	Biała	park w zespole pałacowo - parkowym	XIX w.	A - 422 decyzja z dnia 12.03.1982 r.
5	Biernatowo	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki filialny p.w. Wniebowzięcia NMP wraz z terenem przykościelnym	1843 r.	484/Wlkp/A decyzja z dnia 04.04.2007 r.
6	Dłużewo	park dworski	1 poł. XIX w.	A - 550 decyzja z dnia 26.10.1987 r.
7	Kępa	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki filialny p.w. Świętej Rodziny wraz z terenem przykościelnym	2 poł. XIX w.	425/Wlkp/A decyzja z dnia 18.10.2006 r.
8	Leśny Dworek	cmentarz ewangelicki	1 poł. XIX w.	A - 736 decyzja z dnia 25.11.1992 r.
9	Łomnica	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki filialny p.w. MB Królowej Polski wraz z terenem przykościelnym	1837 r.	424/Wlkp/A decyzja z dnia 18.10.2006 r.
10	Łomnica	cmentarz ewangelicki przykościelny	poł. XIX w.	424/Wlkp/A decyzja z dnia

				18.10.2006 r.
11	Niekursko	park dworski	1 poł. XIX w.	A - 467 decyzja z dnia 17.10.1983 r.
12	Przyłęg	cmentarz ewangelicki	poł. XIX w.	A – 734 decyzja z dnia 24.11.1992 r.
13	Radolin	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki filialny p.w. MB Nieustającej Pomocy	1893 r., 1900 r.	1062/Wlkp/A decyzja z dnia 22.08.2018 r.
14	Rychlik	cmentarz ewangelicki, ob. katolicki	2 poł. XIX w.	A - 735 decyzja z dnia 24.11.1992 r.
15	Rychlik	park dworski	poł. XVIII w.	A – 504 decyzja z dnia 29.05.1984 r.
16	Siedlisko	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki parafialny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa	I. 1907 - 1908	988/Wlkp/A decyzja z dnia 31.05.2016 r.
17	Siedlisko	cmentarz ewangelicki przykościelny	XVII w.	988/Wlkp/A decyzją z dnia 31.05.2016 r.
18	Stobno	zespół stopnia wodnego „Nowe nr12” na rzece Noteć: - urządzenia hydrotechniczne (śluza, jaz, przepławka dla ryb); - dom; - budynek mieszkalno – gospodarczy; - schron bojowy	1896 r., k. XIX w., 1938 r.	619/Wlkp/A decyzja z dnia 06.02.2008 r.
19	Trzcianka	kościół rzymskokatolicki parafialny p.w. św. Jana Chrzciciela	I. 1914 - 1915	A–524 decyzja z dnia 29.06.1985 r.

20	Trzcianka	park pałacowy	XVIII/XIX w.	A– 532 decyzja z dnia 24.02.1986 r.
21	Trzcianka	dom, ul. Żeromskiego 36a	1 poł. XIX w.	A – 788 decyzja z dnia 01.12.1969 r.
GMINA WIELEŃ				
1	Biała	cmentarz katolicki	XIX w.	A - 667 decyzja z dnia 10.01.1990 r.
2	Dębogóra	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki filialny p.w. MB Wspomożenia Wiernych wraz z terenem przykościelnym	ok. 1910 r.	152/Wlkp/A decyzja z dnia 29.12.2003 r.
3	Dębogóra	dwór w zespole dworsko - parkowym	ok. 1809 r.	A - 762 decyzja z dnia 22.03.1995 r.
4	Dębogóra	park w zespole dworsko - parkowym	1 poł. XIX w.	A - 564 decyzja z dnia 26.10.1987 r.
5	Dzierżążno Małe	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki filialny p.w. św. Stanisława Kostki	pocz. XVII w., 1746 r., 1900 r.	A - 789 decyzja z dnia 01.12.1969 r.
6	Dzierżążno Wielkie	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki parafialny p.w. MB Różańcowej	ok. 1595 r.	A - 810 decyzja z dnia 26.01.1970 r.
7	Gniewomierz	dwór	1908 r.	A - 546 decyzja z dnia 04.07.1987 r.
8	Herburtowo	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki filialny p.w. MB Siewnej	1782 r.	A - 1546 decyzja z dnia 04.07.1974 r.

9	Kocień Wielki	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki filialny p.w. św. Anny	1843 r.	A - 786 decyzja z dnia 01.12.1969 r.
10	Kocień Wielki	cmentarz ewangelicki	XIX w.	A - 668 decyzja z dnia 10.01.1990 r.
11	Kuźniczka	cmentarz rodziny młynarzy	XIX/XX w.	A - 669 decyzja z dnia 10.01.1990 r.
12	Nowe Dwory	kościół ewangelicki, ob. rzymskokatolicki filialny p.w. św. Jana Chrzciciela	1792 r.	A - 803 decyzja z dnia 12.12.1969 r.
13	Nowe Dwory	dzwonnica w zespole kościoła ewangelickiego, ob. rzymskokatolickiego filialnego p.w. św. Jana Chrzciciela	1826 r.	A - 803 decyzja z dnia 12.12.1969 r.
14	Nowe Dwory	cmentarz ewangelicki, ob. katolicki w zespole kościoła ewangelickiego, ob. rzymskokatolickiego filialnego p.w. św. Jana Chrzciciela	XVIII w.	A - 661 decyzja z dnia 10.01.1990 r.
15	Potrzebowice	park pałacowy	1 poł. XVIII w.	A - 533 decyzja z dnia 24.02.1986 r.
16	Rosko	cmentarz katolicki przykościelny	poł. XIX w.	A-666 decyzja z dnia 10.01.1990 r.
17	Rosko	zespół stopnia wodnego „Rosko nr 18” na rzece Noteć: - urządzenia hydrotechniczne (śluza, jaz, przepławka);		590/Wlkp/A decyzja z dnia 15.01.2008 r.

		- dom służowego z budynkiem gospodarczym; - budynek mieszkalno – gospodarczy		
18	Wieleń	układ urbanistyczny	XV – 1 poł. XX w.	A – 671 decyzja z dnia 13.03.1990 r.
19	Wieleń	kościół rzymskokatolicki parafialny p.w. Wniebowzięcia MB i św. Michała	1615 r.	859/Wlkp/A decyzja z dnia 04.03.1931 r., 20.01.1953 r., 08.03.2012 r.
20	Wieleń	cmentarz katolicki w zespole kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia MB i św. Michała	pocz. XVII w.	859/Wlkp/A decyzja z dnia 08.03.2012
21	Wieleń	organistówka w zespole kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia MB i św. Michała ul. Kasprzaka 15	I. 1820 - 1850	859/Wlkp/A decyzja z dnia 08.03.2012 r.
22	Wieleń	Starostwo, ob. Dom Pomocy Społecznej ul. Chopina 9 wraz z otaczającym parkiem	1895 r.	45/Wlkp/A decyzja z dnia 09.01.2001 r.
23	Wieleń	dwór w zespole dworsko – parkowym ul. Staszica 2	XVIII w., ok. 1850 r.	A – 1550 decyzja z dnia 18.07.1974 r.
24	Wieleń	park w zespole dworsko – parkowym	k. XVIII w.	A – 1550 decyzja z dnia 18.07.1974 r.
25	Wieleń	cmentarz rodowy rodziny Schwarzbach w zespole dworsko - parkowym ul. Czarnkowska	XIX w.	A – 663 decyzja z dnia 10.01.1990 r.

26	Wieleń	pałac w zespole pałacowo - parkowym	I. 1749 - 1750	A – 5 decyzja z dnia 04.05.1964 r.
27	Wieleń	park w zespole pałacowo - parkowym	poł. XVIII w.	A – 5 decyzja z dnia 04.05.1964 r.
28	Wieleń	cmentarz rodowy rodziny von Blankensee i von Schulenburg w zespole pałacowo - parkowym	XVIII/XIX w.	A – 665 decyzja z dnia 10.01.1990 r.
29	Wieleń	cmentarz katolicki ul. Drawska	2 poł. XIX w.	A – 662 decyzja z dnia 10.01.1990 r.
30	Wieleń	cmentarz ewangelicki ul. Dworcowa	XIX w.	A – 595 decyzja z dnia 13.03.1989 r.
31	Wieleń	cmentarz ewangelicki	XIX w.	A – 664 decyzja z dnia 10.01.1990 r.
32	Wieleń	zespół stopnia wodnego „Wieleń nr 20” na rzece Noteć: - urządzenia hydrotechniczne (śluza, jaz, przepławka dla ryb)	1913 r.	621/Wlkp/A decyzja z dnia 07.08.2008 r.
33	Wrzeszczyna	zespół stopnia wodnego „Wrzeszczyna nr 19” na rzece Noteć: - urządzenia hydrotechniczne (śluza, jaz, przepławka dla ryb); - budynek mieszkalno – gospodarczy; - budynek straży granicznej z budynkiem gospodarczym	1913 r.	598/Wlkp/A decyzja z dnia 15.01.2008 r.

Prace prowadzone przy zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków – budynkach, cmentarzach, założeniach parkowych oraz obszarach historycznych układów urbanistycznych - wymagają uzyskania pozwolenia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

5.2.4. Zabytki nieruchome niewpisane do rejestru zabytków – gminne ewidencje zabytków

Zabytki nieruchome, zarówno wpisane do rejestru zabytków jak i pozostałe, ujmowane są w wojewódzkiej oraz w gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 21 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 282 ze zm.) gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami.

Według art. 22 gminną ewidencję zabytków prowadzi wójt (burmistrz, prezydent miasta) w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. W ewidencji tej powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Ujęcie obiektu w gminnej ewidencji zabytków nie jest formą prawnej ochrony zabytków. Jednakże cytowana wyżej ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 19) nakłada obowiązek uwzględnienia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego oraz decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy czy decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, ochrony zabytków nieruchomych, m. in. znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

Ponadto dla obiektu znajdującego się w gminnej ewidencji zabytków istnieje obowiązek uzgodnienia przez właściwy organ architektoniczno - budowlany z organem ochrony zabytków decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzji o warunkach zabudowy - zgodnie art. 53 i 60 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 293 ze zm.) oraz uzgodnienia pozwolenia na budowę i rozbiórkę - zgodnie z art. 39 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1333 ze zm.).

Wszystkie gminy powiatu czarnkowsko - trzcianeckiego posiadają gminne ewidencje zabytków.

5.3. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome znajdujące się na terenie powiatu czarnkowsko - trzcianeckiego stanowią przede wszystkim wyposażenie kościołów. Wyjątkiem jest zespół witraży w budynku Starostwa Powiatowego w Czarnkowie, wystrój pałacu w Goraju oraz wystrój kamienicy w Wieleniu. Stosunkowo dużą grupę zabytków ruchomych tworzą obiekty o metryce XVII i XVIII – wiecznej, reprezentujące różne fazy stylowe baroku, a także poprzedzający barok późny renesans i następujące po nim rokoko. Występują również przykłady reprezentujące sztukę XVI – wieczną. Dość liczną grupę stanowią obiekty XIX i XX – wieczne, eklektyczne lub historyzujące - inspirowane stylistyką neoklasycyzmu, neogotyku, neorenesansu, neobaroku i neorokoko.

Najcenniejsze wyposażenie posiada kościół parafialny p.w. św. Marii Magdaleny w Czarnkowie, kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia MB i św. Michała w Wieleniu oraz kościół parafialny p.w. Narodzenia NMP w Lubaszcu. Na tle zachowanego na terenie powiatu zasobu zabytków ruchomych wyróżnia się również bogate i różnorodne wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Wszystkich Świętych w Białej, gm. Wielen, kościoła parafialnego p.w. św. Michała Archanioła

w Połajewie z uwagi na znajdujący się w nim renesansowy tryptyk oraz kościoła parafialnego p.w. św. Jana Chrzciciela w Trzciance.

Wykaz zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków

1. **Czarnków** - zespół wyposażenia kościoła parafialnego p.w. św. Marii Magdaleny, wpisany do rejestru zabytków pod numerem 728 – 777 B decyzją z dnia 05.05.1983 r. oraz pod numerem II-2/4/51 i II-2/10/51 orzeczeniem z dnia 21.07.1951 r.

Do ww. zespołu należy barokowo – rokokowe wyposażenie obejmujące ołtarz główny z neorenesansowym obrazem *św. Maria Magdalena*, pięć ołtarzy bocznych, częściowo z XVII – wiecznymi obrazami: *Matka Boska z Dzieciątkiem* w srebrnej sukience w typie Matki Boskiej Śnieżnej, *Chrystus u słupa* oraz *Arbor Virgilis* i *Anioł Stróż* z warsztatu Hermana Hana, ambonę, chrzcielnicę, portale do zakrystii i skarbcza, stalle, szafki zegarowe, lawaterz i dwie komody w zakrystii, ławę kolatorską, konfesjonały, belkę tęczową z rzeźbami. Do rejestru zabytków wpisane są również obiekty o starszej metryce: m. in. cynowy sarkofag Adama Sędziwoja Czarnkowskiego z ok. 1628 r., marmurowo – alabastrowy nagrobek piętrowy Macieja Czarnkowskiego i jego żony Katarzyny z Opalińskich datowany na l. 1570 – 1580, renesansowa płyta epitafijna odlana w 1602 r., fundowana przez Stanisława Sędziwoja Czarnkowskiego dla uczczenia pamięci przodków, dwie XVII-wieczne kraty do kaplic z wyciętymi w metalowej blasze i polichromowanymi panopliami w zwieńczeniu, dawny chór muzyczny o bogatej dekoracji rzeźbiarskiej i snycerskiej z 1 poł. XVII w. oraz murowany chór muzyczny z wizerunkami apostołów na balustradzie, ponadto renesansowe kute z żelaza drzwi do skarbcza z 1578 r.

2. **Czarnków** - zespół wyposażenia w Starostwie Powiatowym, wpisany do rejestru zabytków pod numerem 39/Wlkp/B decyzja z dnia 06.09.2002 r.

W skład ww. wystroju i wyposażenia wchodzi obiekty powstałe w latach 1910 – 1920: dwie latarnie przyścienne umieszczone w elewacji frontowej przy głównym wejściu oraz zespół witraży obejmujący dwa witraże figuralne w sali posiedzeń oraz sześć witraży o motywach zoomorficznych i roślinnych na klatce schodowej.

3. **Goraj**, gm. Czarnków - zespół wyposażenia pałacu w Goraju, wpisany do rejestru zabytków pod numerem 419 – 437 B decyzja wydana w styczniu 1979 r.

Do zespołu należą zabytki utrzymane w stylistyce neobarokowej i neorokokowej, powstałe w czasie budowy pałacu – ok. 1908 – 1912, częściowo również XIX - wieczne przypuszczalnie przeniesione z zamku w Książu: boazerie i supraporty z obrazami o tematyce rodzajowej w dawnej Sali balowej, sztukaterie w salonie, marmurowe kominki, lustro, świeczniki wiszące oraz dwie neoklasycystyczne rzeźby amorków z 1869 r. prawdopodobnie подарowane Hansowi Heinrichowi XI von Hochberg przez króla włoskiego Umberto I.

4. **Piłka**, gm. Drawsko - zespół wyposażenia kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP, wpisany do rejestru zabytków pod numerem 1040 – 1045 B decyzją z dnia 07.12.1983 r. – późnoklasycystyczny ołtarz z 1869 r. z obrazem Paula Stankiewicza z 1870 r., ołtarz boczny z obrazem tego samego malarza, przedstawiający św. Antoniego, barokowe krucyfiksy, dzwon z 1758 r. ufundowany przez Piotra Sapiechę, pochodzący z nieistniejącego kościoła drewnianego, odlany w szczecińskiej ludwisarni Jana Henryka Scheel.

5. **Lubasz** - zespół wyposażenia kościoła parafialnego p.w. Narodzenia NMP, wpisany do rejestru zabytków pod numerem 1327– 1371 B decyzją z dnia 15.03.1985 r.

Stylistycznie jednorodne, rokokowe wyposażenie wykonane ok. 1760 r. obejmuje m. in. pięć ołtarzy z obrazami i rzeźbami, ambonę, chrzcielnicę, kropielnicę, chór muzyczny wraz z prospektem organowym, konfesjonały, stalle, ławę kolatorską, obramienie wejścia na empore z owalnymi portretami fundatorów świątyni – Maksymiliana Miaskowskiego herbu Bończa i jego żony, portal do skarbczyka oraz dekoracje stiukowe nad kaplicami.

6. **Połajewo** - zespół wyposażenia kościoła parafialnego p.w. św. Michała Archanioła, wpisany do rejestru zabytków pod numerem 487 – 498 B decyzją z dnia 04.04.1979 r.

Do wyposażenia należy renesansowy tryptyk z 1572 r. z głównym obrazem przedstawiającym Pokłon pasterzy, przypisywany Mateuszowi Kossiorowi z Poznania, ponadto barokowe rzeźby i obrazy.
7. **Tarnówko**, gm. Połajewo – zespół obrazów olejnych malowanych na blasze z ok. 1910 r., przedstawiających stacje Drogi Krzyżowej w kościele filialnym p.w. MB Szkaplerznej, wpisany do rejestru zabytków pod numerem B - 1453 decyzją z dnia 15.07.1996 r.
8. **Biała**, gm. Trzcianka – zespół wyposażenia kościoła parafialnego p.w. Wszystkich Świętych w Białej wpisany do rejestru zabytków pod numerem 1089 - 1145 B decyzją z dnia 20.02.1984 r.

Ww. wyposażenie powstało na przestrzeni XVI – XIX w. i obejmuje wczesnobarokowy ołtarz główny, rokokowy ołtarz boczny z grupą rzeźbiarską Ukrzyżowania, liczne rzeźby i obrazy częściowo pochodzące z dwóch nieistniejących ołtarzy bocznych, ponadto drzwi żelazne do zakrystii i późnorenesansowy dzwon z 1620 r.
9. **Siedlisko**, gm. Trzcianka – zespół wyposażenia kościoła parafialnego p.w. Najświętszego serca Pana Jezusa, wpisany do rejestru zabytków pod numerem 527/Wlkp/B decyzją z dnia 14.10.1983 r. i 28.05.2019 r.

Obok XVIII – wiecznego feretronu, krucyfiksu i rzeźby Chrystusa do wyposażenia należą obiekty z ok. 1907 – 1908, tj. z czasów budowy świątyni, utrzymane w neogotyckiej stylistyce: chrzcielnica, witraże ornamentalne w prezbiterium, komplet ławek, dzwony, prospekt organowy z instrumentem, zegar wieżowy oraz obiekty przywiezione w 1945 r. przez przesiedlonego z Kresów Wschodnich, ks. Ryszarda Mebla – eklektyczny krzyż procesyjny, świeczniki i para feretronów.
10. **Trzcianka** – zespół wyposażenia kościoła parafialnego p.w. św. Jana Chrzyciela, wpisany do rejestru zabytków pod numerem 448/Wlkp/B decyzją z dnia 23.02.1981 r. i 01.07.2016 r.

Wystrój i wyposażenie obejmuje obiekty przeniesione z poprzedniej świątyni - barokowe ołtarze (główny i dwa boczne) oraz rzeźbę Chrystusa Salwatora, ponadto obiekty z 1 ćw. XX w. - zespół obrazów przedstawiających Drogę Krzyżową, ufundowany ok. 1918 r., neobarokowe witraże i ławki oraz polichromie o motywach figuralnych, ornamentalnych i architektonicznych w prezbiterium i nawie.
11. **Biała**, gm. Wieleń – mensa ołtarzowa i rzeźby z XVIII w. w kościele filialnym p.w. MB Różańcowej, wpisane do rejestru zabytków pod numerem 1447 – 1449 B decyzją z dnia 25.11.1985 r.
12. **Dębogóra**, gm. Wieleń – wyposażenie kościoła filialnego p.w. MB Wspomożenia Wiernych, wpisane do rejestru zabytków pod numerem 176/Wlkp/B decyzją z dnia 20.04.2010 r., do którego należy zespół sześciu witraży z malowanymi scenami figuralnymi oraz kropielnica.

13. **Folsztyn**, gm. Wieleń – świeczniki neoklasycystyczne z 1865 r. z napisem fundacyjnym w kościele filialnym p.w. śś. Piotra i Pawła, wpisane do rejestru zabytków pod numerem 1402 B decyzją z dnia 22.08.1985 r.
14. **Gulcz**, gm. Wieleń – obraz *Święta Rodzina* z ok. 1780 r. w kościele parafialnym p.w. śś. Piotra i Pawła, wpisany do rejestru zabytków pod numerem 1439 B decyzją z dnia 20.11.1985 r.
15. **Nowe Dwory**, gm. Wieleń – zespół witraży oraz dzwon z 1795 r. ze szczecińskiej ludwisarni Philipa Heinricha Paula Schwenna – obiekty stanowiące wyposażenie kościoła filialnego p.w. św. Jana Chrzciciela, wpisane do rejestru zabytków pod numerem 1396 – 1401 B decyzją z dnia 22.08.1985 r.
16. **Rosko**, gm. Wieleń – zespół wyposażenia kościoła parafialnego p.w. św. Stanisława Biskupa, wpisany do rejestru zabytków pod numerem 1440 – 1446 B decyzją z dnia 22.11.1985 r.
Ww. wyposażenie, powstałe na przestrzeni XVI – XIX w., obejmuje neobarokowy ołtarz główny z obrazem *Wniebowzięcie NMP*, dwa barokowe ołtarze boczne z obrazami, rokokową ambonę, feretron i rzeźby.
17. **Wieleń** – zespół wyposażenia kościoła parafialnego p.w. MB Wniebowziętej i św. Michała, wpisany do rejestru zabytków pod numerem 178/Wlkp/B decyzją z dnia 02.11.1983 r., 13.11.1985 r., 22.03.1993 r., 30.04.2010 r.
Obiekty stanowiące wyposażenie przedmiotowego kościoła są w większości przykładem XVII i XVIII – wiecznej sztuki sakralnej reprezentującej różne fazy stylowe baroku: m. in. ołtarz główny z obrazem *Wniebowzięcie NMP*, przypisywanym warsztatowi gdańskiego malarza Hermana Hana, dwa ołtarze boczne, ołtarz w Kaplicy Kostków, ambonę, chrzcielnicę, dwa konfesjonały, łóżę kolatorską, pokryte dekoracją malarską drzwi do szafek cechowych, sarkofag Jana Kostki odlany przez poznański warsztat konwisarski Jakuba Kanadeja, polichromie o bogatym programie ikonograficznym, namalowane przez Antoniego Pallme ze Zbąszynia, pokrywających sklepienie prezbiterium i nawy, łuk tęczy oraz ściany tarczowe.
18. **Wieleń** – neoklasycystyczna polichromia ornamentalna na suficie oraz piec z przełomu XIX/XX w. w kamienicy przy ul. Kościuszki 67, wpisane do rejestru zabytków odpowiednio pod numerami 1413 B decyzją z dnia 20.05.1985 r. i 983 B decyzją z dnia 19.10.1983 r.

Obecnie Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi postępowanie administracyjne w sprawie wpisania do rejestru następujących zespołów zabytków ruchomych:

- wyposażenie kościoła parafialnego p.w. św. Marii Magdaleny w Czarnkowie (wpis do rejestru obiektów nie ujętych we wcześniejszych decyzjach);
- wyposażenie kościoła parafialnego p.w. Narodzenia NMP w Lubasz, w tym polichromie Wacława Taranczewskiego z 1937 r. (wpis do rejestru obiektów nie ujętych w poprzedniej decyzji);
- wyposażenie kościoła filialnego p.w. św. Michała Archanioła w Romanowie Dolnym, gm. Czarnków;
- wyposażenie kościoła filialnego p.w. św. Bartłomieja w Niekursku, gm. Trzcianka.

5.4. Zabytki archeologiczne

Dziedzictwo archeologiczne jest częścią dziedzictwa kulturowego i stanowi bogate źródło wiedzy na temat przeszłości człowieka. To obszerny i zróżnicowany zbiór materialnych śladów

działalności człowieka, zarejestrowanych na powierzchni ziemi w postaci ruchomych lub nieruchomych zabytków archeologicznych.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje w art. 3 ust.1 zabytek jako *nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową*. Zabytek archeologiczny został zdefiniowany natomiast jako *zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem*. Zatem zabytkiem archeologicznym będzie każdy ślad działalności człowieka znajdujący się na ziemi, w ziemi lub pod ziemią oraz przedmiot, którego zachowanie leżeć będzie w interesie społecznym, ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Rozwinięciem definicji zabytku z art. 3 ustawy jest art. 6, w którym nastąpił dodatkowy podział na zabytki archeologiczne, podlegające „w szczególności” ochronie prawnej. Są to *pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany oraz relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej*. Zastosowane sformułowanie „w szczególności” oznacza, że ochronie prawnej podlegają nie tylko zabytki archeologiczne wskazane w przepisie. Zabytki archeologiczne nie mogą ulegać kategoryzowaniu na te, które uważane są jako ważne, mniej ważne czy też bezwartościowe. Wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania podlegają ochronie, a właściwe zarządzanie dziedzictwem archeologicznym sprzyja utrzymaniu jego we właściwym stanie.

Na zasób zabytków archeologicznych składają się zarówno tzw. stanowiska archeologiczne – warstwy kulturowe i obiekty archeologiczne, jak i ruchome zabytki z nich pochodzące oraz skarby. Europejska konwencja o ochronie archeologicznego dziedzictwa kulturowego sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. 96.120.564 ze zmianami) uznaje je jako źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”.

Podstawową i wiodącą metodą ewidencjonowania stanowisk archeologicznych jest ogólnopolski program badawczo – konserwatorski Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Systematyzuje on dotychczasowy zasób wiedzy o rozpoznaniu archeologicznym terenu, poprzez obserwację archeologiczną terenu oraz uwzględnianie informacji zawartych w archiwach, zbiorach muzealnych, instytucjach i publikacjach. Wyniki badań AZP są bazą wyjściową do określenia lokalizacji stanowiska, jego obszaru, funkcji i chronologii. Należy jednak pamiętać, że zbiór dokumentacji AZP, reprezentujący ewidencję zasobów archeologicznych, jest otwarty i ciągle uzupełniany w procesie archeologicznego rozpoznania terenu. Obecnie do tego zasobu informacji dochodzą dane o stanowiskach archeologicznych z badań wykopaliskowych, zdjęć lotniczych czy z lotniczego skanowania laserowego (LiDAR). Dzięki nowej technologii odkryto setki nowych stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej, zwłaszcza na terenach leśnych, co stanowi obecnie obok badań AZP uzupełnienie wiedzy na temat osadnictwa w tym rejonie.

5.4.1. Charakterystyka zabytków archeologicznych w powiecie czarnkowsko-trzcianeckim

Powiat czarnkowsko-trzcianecki położony jest w północnej części województwa wielkopolskiego. Powiat ma charakter rolniczo - leśny, lasy zajmują ok. 50% powierzchni. Administracyjnie powiat podzielony jest na jedną gminę miejską Czarnków, trzy gminy miejsko-

wiejskie: Krzyż Wielkopolski, Trzcianka, Wieleń oraz cztery gminy wiejskie: Czarnków, Drawsko, Lubasz i Połajewo.

Dobre warunki glebowe i hydrograficzne sprawiły, iż na przestrzeni dziejów obszar dzisiejszego powiatu czarnkowsko - trzcianeckiego cechowało niezwykle intensywne osadnictwo. W materiałach archeologicznych powiatu reprezentowany jest niemal cały przekrój chronologiczny pradziejów - od środkowej i młodszej epoki kamienia, poprzez epokę brązu, okres wpływów rzymskich, wczesne i późne średniowiecze aż po czasy nowożytnie.

Najstarsze ślady osadnictwa na terenie powiatu wiążą się z środkowym okresem epoki kamienia - mezolitem (10 tys. – 6 tys. p.n.e.). Były to społeczności łowiecko – zbierackie, prowadzące pasterski tryb życia. Z różnych stanowisk z tego okresu pochodzą krzemienne i kamienne narzędzia pracy. Obozowiska zakładano na piaszczystych wydmach powstałych pod wpływem wycofującego się lądolodu. Jednakże wyraźne pozostałości po osadnictwie pochodzą z młodszej epoki kamienia, to jest neolitu (4300 - 1700 p.n.e.), wówczas to zachodzą istotne zmiany w funkcjonowaniu społeczności pradziejowej. Opanowano umiejętność nowych metod obróbki kamieni - gładzenie i wiercenie oraz produkcji i wypalania naczyń ceramicznych, rozwinęło się garncarstwo, tkactwo, udoskonalano podstawowe narzędzia do uprawy ziemi. Z uwagi na dynamikę tych procesów, nazwano je rewolucją neolityczną. Zasadnicze zmiany w obliczu osadniczym i kulturowym nastąpiły między 1,4 tys. lat p.n.e. a 1,2 tys. lat p.n.e., a więc w środkowym i młodszym okresie epoki brązu, kiedy następuje szybki rozwój kultury łużyckiej. Ludność tej kultury zamieszkuje tereny dzisiejszego powiatu czarnkowsko-trzcianeckiego w drugiej połowie II tysiąclecia p.n.e. i pierwszej połowie I tysiąclecia p.n.e. Społeczność ta zakładała długotrwałe osady oraz budowała cmentarzyska składające się nawet z kilkuset grobów ciałopalnych, w których przepalone kości zmarłych składano w popielnicach, a groby wyposażano w przedmioty wykonane z brązu oraz naczynia tzw. przystawki. Schyłek osadnictwa łużyckiego oraz pojawienie się kultury pomorskiej znanej głównie z grobów w formie skrzyń kamiennych, w których umieszczano popielnice z przepalonymi kośćmi zmarłych oraz kultury jastorfskiej wyznacza nowy etap dziejów łączony z wczesną epoką żelaza (VII w. p.n.e. – początek I w. n.e). Na przełomie V i IV w. p.n.e. zaczynają docierać impulsy wysokorozwiniętej cywilizacji Celtów. Okres ten w dziejach nazywamy okresem przedrzymskim lub lateńskim. Wiele ośrodków na naszych ziemiach zaczyna produkować żelazo, które wypiera z czasem narzędzia kamienne. Opuszczenie omawianego terenu wcześniej przez ludność kultury pomorskiej i nieco później jastorfskiej (II w. n.e.) powoduje zmniejszenie intensywności osadnictwa. Na przełomie I i II w. n.e. nastąpił kolejny etap zasiedlenia pradoliny Noteci, wówczas to napłynęła ludność z Pomorza Kaszubsko – Krajeńskiego, wywodzona z tradycji kultury skandynawskiej i Pomorza Wschodniego, określana mianem kultury wielbarskiej. Około III w. n.e. ludność tej kultury opuszcza pradolinę, a także północną Wielkopolskę, udając się nad Morze Czarne. W późniejszym okresie rzymskim i wędrówek ludów (III-VI w. n.e.) na omawianym terenie pojawia się ludność kultury przeworskiej. Wiek VI wyznacza początek formowania się nowej formacji osadniczo – kulturowej, jaką była kultura wczesnego średniowiecza. Brak jest na omawianym terenie pozostałości po osadnictwie z VI – VII w., co jest prawidłowością niemal w całej pradolinie Noteci. Dynamiczny rozwój kultury wczesnego średniowiecza nastąpił między VIII w. a 1 poł. IX w. Jej cechą wyjątkową było pojawienie się nowej jakości osadniczej, jaką były obiekty obronne tj. grodziska. Do systemu obronnego na pograniczu pomorsko-wielkopolskim, zalicza się przedpiastowski i piastowski Santok, oraz grody wczesnopiastowskie Wieleń, Czarnków, Drezdenko, Ujście i Nakło. W źródłach pisanych gród wieleński pojawia się w początkach XII w. W okresie średniowiecza i nowożytności ukształtował się obecny układ miejscowości, stanowiska średniowieczne i nowożytnie występujące w pobliżu

obecnych miejscowości wyznaczają tym samym ich metrykę. Wsie o metryce średniowiecznej to Gulcz (wzmiankowany w 1381 r.), Rosko (1298 r.) oraz Biała (1298 r.). Osadnictwo późnośredniowieczne dokumentuje materiał ceramiczny z XVI – XVIII w. wokół wsi: Dzierżążno Wielkie, Herburtowo, Marianowo, Nowe Dwory, Wrzeszczyna.

Poniżej przedstawiono charakterystykę osadnictwa w poszczególnych gminach z opisem koncentracji stanowisk archeologicznych.

Miasto Czarnków według fizjograficznej regionalizacji Polski J. Kondrackiego znajduje się na pograniczu Kotliny Gorzowskiej, zaliczanej do makroregionu Pradoliny Toruńsko-Eberswaldzkiej i Pojezierza Chodzieskiego, wchodzącego w skład Pojezierza Wielkopolskiego. Po południowej oraz północno - wschodniej stronie miasta ciągną się wały spiętrzonych moren, ukształtowane w okresie zlodowacenia wiślanego. W kierunku zachodnim teren opada przechodząc w dolinę Noteci. Pofalowany, typowo polodowcowy krajobraz okolic miasta urozmaicają duże kompleksy leśne usytuowane na północny - wschód oraz na południowy - zachód od Czarnkowa.

Teren miasta podzielony jest na dwie różne strefy krajobrazowe - podmokłe, zatorfione dno doliny przebiegające na linii północny - wschód oraz stoki i najbliższe otoczenie doliny układające się na linii południowy - zachód. Rozmieszczenie stanowisk archeologicznych ma ścisły związek z ukształtowaniem tego terenu. Pierwsza strefa pozbawiona jest prawie całkowicie śladów osadnictwa. Druga, porośnięta lasami, posiada typową polodowcową rzeźbę. Występują tu gleby bielcowe na podłożu glin zwałowych. Niewielka dostępność tego terenu do badań sprawiła, że zarejestrowano tu niewielką ilość stanowisk archeologicznych. Sądząc jednak po danych archiwalnych strefa ta w pradziejach musiała być intensywniej zasiedlona niż na to wskazują badania AZP. Najwięcej stanowisk archeologicznych koncentruje się tutaj w wykształconych dolinach cieków. Osadnictwo kultury łuzycyckiej prezentują stanowiska: Czarnków, stan. 1, 35, 39 (skarb brązowy), kultury pomorskiej - Czarnków, stan. 7, osadnictwo rzymskie połączone z materiałami nowożytnymi - Czarnków, stan. 36. W VIII w. nastąpił rozwój osadnictwa wczesnośredniowiecznego. W tym miejscu należy wspomnieć o grodzisku w Czarnkowie, położonym 40 km od Ujścia i usytuowanym obok przeprawy przez Noteć. Obok grodów w Ujściu i Wieleniu należał do najważniejszych obiektów obronnych w początkach kształtowania się państwa polskiego. Badania wykopaliskowe prowadzone w 2003 r. pozwoliły na postawienie hipotezy, że gród czarnkowski umiejscowiony był na obszarze od ulicy Browarnej w stronę ulicy Zamkowej. Z uwagi na zabudowanie tego terenu, dalsze badania archeologiczne nie są możliwe. Ceramika z XIV-XVI w. występuje głównie w obrębie miasta lokacyjnego. Towarzyszą jej materiały nowożytne datowane na XVII–XIX w. Również z obszaru miasta lokacyjnego pochodzi materiał ceramiczny datowany na 2. poł. X w./pocz. XI w., co świadczy o użytkowaniu tego obszaru od wczesnego średniowiecza.

Gmina Czarnków według podziału fizycznogeograficznego J. Kondrackiego, znajduje się w obrębie trzech makroregionów: Pojezierza Południowobałtyckiego - mezoregionu Pojezierza Wałęckiego, Pradoliny Toruńsko Eberswaldzkiej - mezoregionu Kotliny Gorzowskiej i Doliny Środkowej Noteci oraz Pojezierza Wielkopolskiego - mezoregionu Pojezierza Chodzieskiego. W granicach gminy wyróżnić można przynajmniej cztery główne strefy wysokościowe nawiązujące do rozmieszczenia głównych jednostek geomorfologicznych, strefę doliny Noteci z terasami nadrzecznymi, strefę powierzchni sandrowych, strefę wysoczyzny morenowej oraz strefę kulminacji wzniesień czołowo-morenowych. Rozkład stanowisk archeologicznych wskazuje, że w przeszłości krawędzie obustronnych teras Noteci, zwłaszcza od Walkowic do Romanowa Górnego, stanowiły główne trakty komunikacyjne, zmierzające do brodu na rzece w rejonie Walkowic. Koncentracja

stanowisk archeologicznych występuje także wzdłuż mniejszych cieków wodnych np. w rejonie Paliszewa czy w okolicy Gębic oraz w kierunku na Białężyn i Grzępy; duże skupisko stanowisk archeologicznych zostało odkryte w okolicach wsi Radosiew. Osadnictwo pradziejowe skupia się głównie na krawędzi doliny Noteci lub niewielkich polach wydmych w obrębie dna doliny Noteci. Najstarsze ślady osadnictwa pochodzące z epoki kamienia – obozowiska mezolityczne odnotowano w Radolinku na stan. 1 oraz w Osuchu, stan. 1, 3. Na szczególną uwagę zasługuje pole wydmy w rejonie Radolinka, położone na dnie doliny Noteci wśród podmokłych łąk. Osadnictwo trwało tu od neolitu poprzez epokę brązu i okres halsztacki (kultura łużycka), okres wpływów rzymskich do wczesnego średniowiecza (Radolinek, stan. 2, 3, 4, 5). Stanowiska kultury łużyckiej i pomorskiej występują powszechnie na terenie gminy Czarnków, a ich koncentracja występuje m.in. w okolicach Sarbi, Sarbki, Paliszewa i Ciszkowa. Uwagę zwracają osady i cmentarzyska ludności kultury łużyckiej i pomorskiej, jak Sarbia, stan. 5, 6, 23, Sarbka, stan. 8, 21, Romanowo Dolne, stan. 4, 6, Walkowice, stan. 6, 9, 10, 22. Wśród nich wyróżnia się stanowisko wielokulturowe - Walkowice, stan. 6, na którym zarejestrowano ślady osadnictwa z epoki kamienia, neolitu, osadę i cmentarzysko kultury łużyckiej, cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich, oraz osadę z okresu wczesnego średniowiecza. Kultura wczesnego średniowiecza z licznym materiałem ceramicznym na powierzchni występuje w obrębie miejscowości Gębice, stan. 80, Śmieszkowo, stan. 24, Radolinek, stan. 3, gdzie osadnictwo wczesnośredniowieczne występujące w połączeniu z materiałami neolitycznymi i łużyckimi, jak Kuźnica Czarnkowska, stan. 29.

Gmina Drawsko według J. Kondrackiego mieści się w obrębie mezoregionu Kotliny Gorzowskiej, będącej częścią makroregionu Pradoliny Toruńsko – Eberswaldzkiej. Teren ten cechuje występowanie piasków glaciofluwialnych i pokrywających je wałów wydmych. Sieć hydrograficzną tworzą dwa główne cieki wodne, Noteć oraz rzeka Miałka, która z południowego - wschodu na północny zachód wykształciła dość wyraźną dolinę. Na północ od rzeki Miałki występują niewielkie dopływy, natomiast na południowy - zachód, mniej więcej od wsi Piłka, ciągnie się szeroki pas złożony z niewielkich jezior oraz ich dopływów będących częścią dorzecza Miałki. Na południe od Drawska znajduje się zalesiony obszar wysoczyzny z jeziorem Moczydło. Osadnictwo pradziejowe usytuowane jest na krawędziach dolin rzecznych oraz na rozwiniętych stokach wysoczyzny morenowej. Koncentracja stanowisk archeologicznych występuje na skraju wysoczyzny i krawędzi doliny Noteci w okolicach Chełstu, wokół dopływu Noteci na południowy - zachód od Drawska oraz w pobliżu Pęckowa, Drawska i Piłki. Najstarsze ślady pochodzą z epoki kamienia, są to obozowiska mezolityczne. Uwagę zwracają również osady i cmentarzyska ludności kultury łużyckiej i pomorskiej rozmieszczone dość równomiernie na całym obszarze gminy, wśród których szczególną wartość reprezentują stanowiska: Pęckowo, stan. 1, 3, Piłka, stan. 3, Kawczyn, stan. 5 oraz Drawsko, stan. 2 i stan. 1 (cmentarzysko kultury łużyckiej i nowożytnie z XVIII w. od lat badane wykopaliskowo). Mniej licznie na terenie gminy reprezentowane jest osadnictwo z okresu wpływów rzymskich, punkty osadnicze odnotowano wokół Piłki, stan. 4, Pęckowa, stan. 36, Kwiejc, stan. 2. Niewiele odnotowano stanowisk z wczesnego średniowiecza, najczęściej połączone są z materiałem późnośredniowiecznym, natomiast najliczniejszą grupę tworzą stanowiska datowane na późne średniowiecze oraz przełom późnego średniowiecza i okresu nowożytnego. Stanowiska z materiałem średniowiecznym i nowożytnym występują wokół Drawska, Pęckowa, Chełstu, Piłki i Kwiejc (Drawsko, stan. 2, 11, 20, Piłka, stan. 5, 6, Marylin, stan. 1, 6, Pęckowo, stan. 14, 16, 21, Zieleniec, stan. 13).

Według podziału kraju na jednostki fizjograficzne, gmina Lubasz położona jest na terenie dwóch mezoregionów: Kotliny Gorzowskiej, obejmującej południowo - zachodnią część gminy i północne jej krańce oraz Pojezierza Chodzieskiego, zajmującego pozostałą część gminy. Granica

między mezoregionami jest jednocześnie granicą między makroregionami – Pradolina Toruńsko - Eberswaldzką i Pojezierzem Wielkopolskim.

Koncentracja stanowisk archeologicznych występuje na krawędzi doliny jeziora Wielkiego w rejonie Lubasza oraz jeziora Kruteckiego, znaczne nasilenie stanowisk występuje w dolinach bezimiennych cieków między Sławnem, Kamionką a Miłkowem.

W gminie najstarsze ślady osadnictwa sięgają okresu neolitu (Nowina, stan.1, Lubasz, stan. 67). Osadnictwo neolityczne występujące w połączeniu z materiałami łużyckimi i rzymskimi koncentruje się głównie wokół Kamionki, Miłkowa i Stajkowa (Stajkowo, stan. 28, Miłkowo, stan. 7, Kamionka, stan. 1, gdzie wystąpiła również ceramika z okresu wczesnego brązu). Na szczególną uwagę zasługuje osada neolityczna w Nowinie, stan. 1 (KPL), usytuowana na zwymionych pagórkach, na południowym brzegu strugi - dopływie Gulczanki, gdzie na powierzchni znaleziono bogaty materiał ceramiczny oraz narzędzia krzemienne. Osadnictwo kultury łużyckiej występujące najczęściej w połączeniu z materiałami rzymskimi i wczesnośredniowiecznymi koncentruje się głównie w okolicach Lubasza (stan. 17, 24, 53, 59), Sławna, stan. 12, Kruteczka, stan. 5. W samym Lubasz, na tzw. osiedlu gorajskim, zarejestrowano grób skrzynkowy będący śladem cmentarzyska z VI w. p.n.e. oraz cmentarzysko kultury łużyckiej i pomorskiej usytuowane na terenie obecnego cmentarza przykościelnego. Na uwagę zasługują osady z okresu wpływów rzymskich zlokalizowane wokół Stajkowa, stan. 21, 25, Dębe, stan. 15, a także Kamionki, stan. 3 i 5. W okresie wczesnego średniowiecza międzyrzecze Warty i Noteci pokrywały puszcze. Nieliczne osadnictwo powstawało głównie przy szlakach handlowych i grodach. Przez Lubasz biegła droga z Szamotuł do Czarnkowa, będąca jedną z odnóg szlaku wiodącego z Poznania przez Obrzycko do grodów nadnoteckich - Czarnkowa i Ujścia. Z okresem wczesnośredniowiecznym wiąże się grodzisko stożkowate, usytuowane w parku dworskim w Lubasz, otoczone wałem ze śladami fosy, datowane na XIII/XIV w. Powiązane z nim osady wczesnośredniowieczne i średniowieczne Lubasz, stan. 20, 24, 34, 35, 36 stanowią kompleks osadniczy.

Zgodnie z regionalizacją fizyczno - geograficzną J. Kondrackiego północna część gminy Połajewo znajduje się w obrębie mezoregionu Pojezierza Chodzieskiego, będącego częścią Pojezierza Wielkopolskiego, a południowa część w granicach mezoregionu Kotliny Gorzowskiej, należącego do makroregionu Pradoliny Toruńsko - Eberswaldzkiej. Na terenie gminy można wyróżnić dwa główne przedziały wysokościowe - wysoczyznę morenową, w północnej i centralnej części gminy oraz poziom terasy wysokiej doliny Warty, na południu gminy. Osadnictwo pradziejowe w gminie Połajewo obejmuje tereny wokół cieku Młynkowo - Krosin, w rejonie Przybychowa i na południowy zachód od Przybychowa, na płaskiej powierzchni rozciętej na linii północ – południe przez dolinki cieków (dopływy Kończak). Koncentruje się również na obszarze między Połajewem i Sierakówkiem oraz szczególnie intensywnie wokół Boruszyna. Najstarsze ślady pochodzą z epoki kamienia – obozowisko mezolityczne w Krosinie (Krosin, stan. 2). Wśród punktów osadniczych pochodzących z neolitu szczególną wartość reprezentuje osada w Boruszynie, stan. 33. Na uwagę zasługują rozległe osady wielokulturowe, gdzie ceramika neolityczna występuje razem z materiałami kultury łużyckiej, pomorskiej, ceramiką z okresu rzymskiego i wczesnośredniowieczną – Boruszyn, stan. 80, 81, 82, 83, 84, 11, 25, 62 oraz Młynkowo, stan. 3, 4). Interesujące są stanowiska z ceramiką z epoki brązu oraz kultury łużyckiej w Boruszynie, stan. 31, 67, Krosinie, stan. 5, Przybychowie, stan. 4, a także cmentarzyska kultury łużyckiej i pomorskiej - Boruszyn, stan. 91, Połajewo, stan. 1. Uwagę zwracają osady z okresu wpływów rzymskich w Boruszynie, stan. 81, 9, Młynkowie, stan. 17, Połajewie, stan. 21. Kultura wczesnego średniowiecza z licznym materiałem ceramicznym występuje głównie

w obrębie dzisiejszych miejscowości Boruszyn (Boruszyn, stan. 80, 81, 10, 11, 62), Młynkowo (Młynkowo, stan.7) i Połajewo (Połajewo, stan. 21).

Gmina Krzyż Wielkopolski według J. Kondrackiego mieści się w obrębie doliny Dolnej Noteci, która stanowi część składową większej jednostki fizjograficznej, tj. Pradoliny Toruńsko – Eberswaldzkiej. Od zachodu jej granice wyznaczają rzeki Drawa i fragment rzeki Płocicznej, mającej ujście w miejscowości Przesieki, od południa rzeka Noteć, a od wschodu granicę wyznacza rzeka Modrza. Ponad połowę powierzchni gminy porastają lasy, których największe skupiska stanowią fragment Puszczy nad Drawą. Z uwagi na niedostępność terenu do badań, należy sądzić, że wyniki badań AZP nie oddają w pełni zasiedlenia tego terenu w pradziejach. Sieć znalezisk archeologicznych, usytuowana jest głównie przy zbiornikach wód powierzchniowych na krawędziach dolin rzecznych oraz na rozwiniętych stokach wysoczyzny morenowej. Koncentracja stanowisk archeologicznych występuje w rejonie Kuźnicy Żelichowskiej i na południe od niej, wzdłuż doliny rzeki Słopica.

Najstarsze ślady osadnictwa w gminie Krzyż wiążą się z mezolitem. Przykładem stanowiska mezolitycznego jest stanowisko nr 7 w Krzyżu Wielkopolskim, położone na północnej krawędzi pradoliny Noteci, około 500 m na wschód od ujścia Drawy do Noteci. Zlokalizowane jest na niewielkim cyplu utworzonym przez krawędź doliny. Na tym stanowisku, unikatowym w skali europejskiej ze względu na bogactwo odkrytych tam bardzo dobrze zachowanych narzędzi z poroża i kości, prowadzono badania wykopaliskowe. Jest ono jedynym stanowiskiem archeologicznym w Polsce i jednym z kilku w Europie, gdzie odkryto tak dużą ilość mezolitycznych narzędzi wykonanych z surowców organicznych. Dużą wartością poznawczą odznaczają się stanowiska w Kuźnicy Żelichowskiej, położone na terasie dennej doliny Noteci: osada wielokulturowa - Kuźnica Żelichowska, stan. 34, na którą składa się obozowisko z epoki kamienia z licznymi narzędziami krzemiennymi, osadnictwo z okresu wpływów rzymskich oraz wczesnego średniowiecza - Kuźnica Żelichowska, stan. 41, osada kultury wielbarskiej z okresu wpływów rzymskich - Kuźnica Żelichowska, stan. 42. Osada Żelichowo, stan. 3 to duża rozległa osada o dużym rozrzucie ceramiki na powierzchni z okresu wpływów rzymskich, występująca w połączeniu z materiałami wczesnośredniowiecznymi. Na obszarze gminy występuje również osadnictwo średniowieczne, zwłaszcza późnośredniowieczne (XVI - XVIII w.). Dokumentują to rozległe osady stanowiące niewątpliwie pozostałości średniowiecznych wsi - Krzyż, Żelichowo, stan. 8, Kuźnica Żelichowska, stan. 25 i wspomniane wyżej stanowisko 42. Stanowiska średniowieczne i nowożytnie występujące w pobliżu obecnych miejscowości wskazują na ich początki.

Według podziału fizyczno – geograficznego J. Kondrackiego obszar gminy Trzcianka leży w makroregionie Pradoliny Toruńsko – Eberswaldzkiej. Część północna i środkowa położona jest na terenie Pojezierza Wałeckiego, a jej skraj południowo – wschodni należy do doliny Środkowej Noteci. Charakteryzuje ją krajobraz łąkowo – polno – osadniczy, fragmentarycznie jeziorno – leśno – łąkowy.

Stanowiska archeologiczne położone są głównie przy krawędzi doliny Noteci, najczęściej na terasie nadzalewowej lub niewielkich polach wydmych w obrębie dna doliny Noteci, na których dominuje osadnictwo kultur neolitycznych, ludności kultury łużyckiej i pomorskiej oraz z okresu wpływów rzymskich. Koncentracja sieci osadniczej na terenie gminy występuje również wzdłuż doliny rzeki Łomnicy, na południe od strumienia Glinicy oraz na skraju doliny Noteci w rejonie miejscowości Wapniarnia i Wrząca. Intensywne osadnictwo pradziejowe zarejestrowano przy krawędzi doliny Noteci w rejonie Walkowic, Radolina i Białej. Ślady najstarszego osadnictwa mezolitycznego występują wzdłuż doliny rzeki Łomnicy (Kępa, stan. 7, 24), wokół Stobna (Stobno, stan. 30, 31, 32, 34) oraz w Trzciance na krawędziach jezior Straduń i Miejskiego (Trzcianka, stan. 1, 5, 8, 10). Materiały

mezolityczne występują często na stanowiskach wielokulturowych głównie z materiałem należącym do kultury pomorskiej oraz z okresu wczesnego i późnego średniowiecza, położonych na krawędzi doliny Noteci oraz wzdłuż mniejszych cieków wpadających do Noteci (Radolin, stan. 3, 4, 5, 6, 23). Uwagę zwracają punkty osadnicze kultur neolitycznych zlokalizowane wzdłuż cieków wpadających do Łomnicy (Łomnica, stan. 4, 20) oraz w Sarczu, na północ od jeziora Miejskiego (Sarcz, stan. 2), gdzie odnotowano materiały KPL i KAK. Koncentracja osad i cmentarzysk ludności kultury łużyckiej i pomorskiej występuje w Kępie, stan. 22, 28, nad rozlewiskami Łomnicy (Łomnica, stan. 1), w Ciołku, przy krawędzi rzeki Łomnicy (Ciołek, stan. 3). Stanowiska kultury łużyckiej i pomorskiej odnotowano również w Rychliku, stan. 6, 7 oraz w Białej (Biała, stan. 11, 15, 16, 37, 38). Wśród punktów osadniczych pochodzących z okresu wpływów rzymskich szczególną wartość reprezentują osady w Białej stan. 18, 32, Wrzącej, stan. 9, Białej Wapniarni, stan. 1, 24, 128, 129. Stanowiska wczesno i późnośredniowieczne występujące w pobliżu obecnych miejscowości - Białej (Biała, stan. 7, 8, 9, 10), Wrzącej (Wrząca, stan. 9), Wapniarni (Wapniarnia, stan. 85, 88, 91, 92) są śladem nieprzerwanego osadnictwa trwającego do dziś.

Według podziału fizyczno – geograficznego J. Kondrackiego obszar gminy Wieleni położony jest w makroregionie Pradolina Toruńsko – Eberswaldzka, mezoregionie Kotlina Gorzowska. Gminę cechuje duże zróżnicowanie fizjograficzne. Środkowa część zajmuje podmokłe dno pradoliny Noteci i Warty. Po obu stronach dna doliny występują terasy wyższe.

Najbardziej intensywne osadnictwo pradziejowe i średniowieczne występuje głównie na krawędzi doliny Noteci oraz wąskich pasach przylegających wysoczyzn od Mikołajewa poprzez Gulcz, Rosko, Wrzeszczynę, Wieleni, do Drawskiego Młyna i od Jędrzejewa poprzez Nowe Dwory, Folsztyn i Herburtowo, a także na niewielkich polach wydmych w obrębie dna doliny Noteci. Ślady najstarszego osadnictwa mezolitycznego występują na stanowiskach wielokulturowych głównie z materiałem należącym do kultury łużyckiej, z okresu wpływów rzymskich i wczesnośredniowiecznym na stanowiskach: Rosko, stan. 3, Gulcz, stan. 13, Wrzeszczyna, stan. 2, 3, 4. Na szczególną uwagę zasługują stanowiska w Herburtowie (Herburtowo, stan. 1, 2, 3) usytuowane na zalesionej wydmy położonej na terasie zalewowej Noteci. Na polu tym o niewielkiej powierzchni usytuowane są 3 stanowiska datowane na okres od epoki kamienia poprzez brąz i okres halsztacki (kultura łużycka) do wczesnego średniowiecza. Wśród punktów osadniczych pochodzących z okresu neolitu i epoki brązu, występujących najczęściej w połączeniu z materiałami łużyckimi i rzymskimi, uwagę zwracają osady w Mężyku, stan. 6, 13 położone na krawędzi doliny jeziora Bąd i Mieczki, Nowych Dworach, stan. 7 oraz osada wielokulturowa w Rosku, stan. 4, położona na wyniesieniu wydmy około 50 m od koryta rzeki Gulczanki. Osadnictwo kultury łużyckiej często w połączeniu z materiałami rzymskimi i wczesnośredniowiecznymi koncentruje się głównie wzdłuż południowej i północnej krawędzi doliny Noteci (Gulcz, stan. 3, Nowe Dwory, stan. 6, Wrzeszczyna, stan. 9), a także wzdłuż Gulczanki (Gulcz, stan. 11, 14, 16). Szczególną wartość prezentuje skarb narzędzi brązowych z VII w p.n.e. z Roska, stan. 47. W tym miejscu należy wspomnieć o grupie cmentarzysk kultury łużyckiej w miejscowościach Nowe Dwory, stan. 8, Gulcz, stan. 9, Ciszkowo, stan. 42, Wrzeszczyna, stan. 1. Wiek VI wyznacza początek formowania się kultury wczesnego średniowiecza, którego dynamiczny rozwój nastąpił między VIII w. a 1 poł. IX w. Cechą wyjątkową tego okresu było pojawienie się obiektów obronnych – grodzisk. Do systemu obronnego na pograniczu pomorsko - wielkopolskim, obok grodów wczesnopiastowskich Czarnków, Drezdenko, Ujście i Nakło, zalicza się Wieleni. Dokonywana przez całe tysiąclecie na przestrzeni dziejów Wielenia urbanizacja terenu, zatarała wszelkie ślady po tym obiekcie. Badania wykopaliskowe prowadzone w latach 1984-1985 dowiodły, że gród w Wieleniu usytuowany był w obrębie dziedzińca i zabudowy pałacowej pod

postawionymi na nim później zabudowaniami rezydencji Sapiehów. W okresie średniowiecza i nowożytności kształtuje się obecny układ miejscowości, stanowiska średniowieczne i nowożytne występują wokół Gulcza, Roska, Białej (Gulcz, stan. 3, 11, 12, Rosko, stan. 3, Biała, stan. 6) Osadnictwo późnośredniowieczne dokumentuje materiał ceramiczny z XVI – XVIII w. wokół wsi Dzierżążno Wielkie, Herburtowo, stan. 7, Marianowo, stan. 4, Nowe Dwory, stan. 9, 13, Wrzeszczyna, stan. 8, 47.

5.4.2. Wykaz stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 7 pkt 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawową formą ochrony jest wpis do rejestru zabytków. Na terenie powiatu czarnkowsko-trzcianeckiego do rejestru zabytków wpisanych zostało 10 stanowisk archeologicznych (grodziska i cmentarzyska) oraz 2 zabytkowe układy historyczne miast Wieleń oraz Czarnków.

Gmina Lubasz

Na terenie gminy Lubasz znajduje się 1 stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.

MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	OBIEKT	NR REJESTRU
Lubasz, stan. 1	43-24/37	grodzisko	11a/23/34 z dnia 18.04.1934 r. (orzeczenie rady konserwatorskiej)

Gmina Trzcianka

Na terenie gminy Trzcianka znajduje się 8 stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków.

MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	OBIEKT	NR REJESTRU
Biała, stan. 1	38-24/76	cmentarzysko kurhanowe	307/A/7 z dnia 03.03.1977 r.
Biała, stan. 26	39-24/20	cmentarzysko płaskie	306/A/6 z dnia 03.03.1977 r.
Sarcz, stan. 2	38-23/2	cmentarzysko kurhanowe	308/A/08 z dnia 03.03.1977 r.
Stobno, stan. 42	37-25/32	cmentarzysko kurhanowe	8/Wlkp/C z dnia 17.12.2002 r.
Trzcianka, stan. 2	38-23/25	cmentarzysko kurhanowe	304/A/4 z dnia 03.03.1977 r.
Trzcianka, stan. 3	38-23/26	cmentarzysko kurhanowe	305/A/5 z dnia 03.03.1977 r.
Stobno, stan. 46	37-25/33	cmentarzysko kurhanowe	13/Wlkp/C z dnia 31.12.2003 r.
Stobno, stan. 54	37-25/44	cmentarzysko kurhanowe	14/Wlkp/C z dnia 31.12.2003 r.

Gmina Wieleń

Na terenie gminy Wieleń znajduje się 1 stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków.

MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	OBIEKT	NR REJESTRU
Rosko, stan. 47	43-22/22	obiekt kultowy	15/Wlkp/C z dnia 31.12.2003

Ponadto wpisem do rejestru zabytków objęte są nawarstwienia kulturowe zabytkowego układu urbanistycznego miasta Wielenia oraz miasta Czarnków.

* Wykaz ujęty w zestawieniu tabelarycznym na podstawie danych dostępnych w archiwum WUOZ w Poznaniu, Delegatura w Pile.

5.4.3. Wykaz stanowisk o własnej formie terenowej o szczególnej wartości zabytkowej

Na terenie powiatu czarnkowsko-trzcianeckiego zarejestrowano stanowiska o własnej formie krajobrazowej o szczególnej wartości zabytkowej oraz poznawczej, do których można zaliczyć głównie cmentarzyska kurhanowe oraz grodziska. Należą do nich:

Gmina Lubasz

MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	OBIEKT
Lubasz, stan. 1	43-24/37	grodzisko

Gmina Czarnków

MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	OBIEKT
Kuźnica Czarnkowska, stan. 4	43-24/37	cmentarzysko kurhanowe

Gmina Trzcianka

MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR AZP	OBIEKT
Biała, stan. 1	38-24/76	cmentarzysko kurhanowe
Sarcz, stan. 2	38-23/2	cmentarzysko kurhanowe
Stobno, stan. 42	37-25/32	cmentarzysko kurhanowe
Trzcianka, stan. 2	38-23/25	cmentarzysko kurhanowe
Trzcianka, stan. 3	38-23/26	cmentarzysko kurhanowe
Stobno, stan. 46	37-25/33	cmentarzysko kurhanowe
Stobno, stan. 57	37-25/44	cmentarzysko kurhanowe
Radolin, stan. 1	39-24/34	grodzisko
Stobno, stan. 34	37-25/95	cmentarzysko kurhanowe
Stobno, stan. 48	37-25/35	cmentarzysko kurhanowe

5.4.4. Zestawienie liczbowe zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych

FUNKCJA STANOWISKA	LICZBA	LICZBA W REJESTRZE
grodziska	4	1
osady	1907	-
cmentarzyska	105	8
inne	9	1

* Wykazy ujęte w zestawieniu tabelarycznym na podstawie danych dostępnych w archiwum WUOZ w Poznaniu, Delegatura w Pile.

5.5. Zabytki w zbiorach muzealnych

Na terenie powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego działają dwa muzea.

Muzeum Ziemi Czarnkowskiej

Muzeum o charakterze historycznym, archeologicznym i etnograficznym, mieści się w budynku dawnej szkoły katolickiej przy ul. Wronieckiej 32 w Czarnkowie, wpisanym do rejestru zabytków. Gromadzenie zbiorów rozpoczęło się już w okresie międzywojennym i prowadzone było przez profesorów tutejszego gimnazjum. Pierwotnie muzeum miało nosić nazwę „Muzeum Nadnoteckie”, ale do wybuchu drugiej wojny światowej nie udało się go utworzyć. Po wojnie gromadzeniem zbiorów zajmował się m. in. dyrektor Miejskiej Biblioteki Publicznej. Do idei utworzenia muzeum powrócono dopiero w 1994 r. Otwarcie placówki nastąpiło 10 czerwca 1998 r.

Zbiory prezentowane są w trzech działach: archeologicznym (najstarsze przedmioty pochodzą z 2 poł. I w. n.e., etnograficznym (wiejskie wyposażenie z przełomu XIX i XX w.), historyczno – artystycznym (pamiątki i archiwalia dotyczące powiatu czarnkowskiego). W muzeum znajduje się też ekspozycja stała „Z dziejów Czarnkowa”.

Muzeum Ziemi Nadnoteckiej im. Wiktora Stachowiaka w Trzciance

Muzeum powstało w 1924 r. z inicjatywy miejscowego pastora Richarda Hesslera. Po śmierci założyciela pieczę nad placówką objął profesor miejscowego gimnazjum – Carl Schulz. Kolekcja początkowo przechowywana była w szkole ewangelickiej (ob. budynek zespołu szkół przy placu H. Sienkiewicza), potem została przeniesiona na piętro sali widowiskowo – gimnastycznej (ob. sala sportowa zespołu szkół przy ul. St. Staszica). Do 1945 r. w muzeum zgromadzono ponad pięć tysięcy eksponatów pochodzących z okolic, datowanych od czasów prehistorycznych do początku XX w. Po wkroczeniu do Trzcianki Armii Czerwonej zbiory uległy rozproszeniu. Uratował je Wiktor Stachowiak, który przyjechał do miasta w marcu 1945 r. i rozpoczął pracę w Państwowym Urzędzie Repatriacyjnym. Zgromadził kolekcje, która stała się zaczątkiem utworzonego w 1958 r. Muzeum Regionalnego. Wiktor Stachowiak był jego pierwszym kustoszem. Początkowo muzeum mieściło się w ratuszu, następnie w siedzibie Sądu Powiatowego. W latach 70-tych XX w. zagospodarowano i zaadaptowano zabytkowy budynek „burmistrzówki”, gdzie przeniesiono trzcianeckie zbiory.

Obecnie muzeum gromadzi zbiory w działach: archeologicznym, historycznym, etnograficznym, numizmatycznym, sztuki i rzemiosła artystycznego oraz szkolnictwa.

Muzeum mieści się w tzw. domu burmistrza z 1 poł. XIX w. przy ul. Żeromskiego 36a w Trzciance, wpisanym do rejestru zabytków. Od 1999 r. placówka dysponuje drugim obiektem przy ul. Żeromskiego 7.

6. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OPIEKI NAD ZASOBAMI DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

6.1. Stan zachowania i obszary największego zagrożenia zabytków

6.1.1. Urbanistyka i ruralistyka

Największym problemem są przebiegające przez miasta i wsie rozbudowane trasy komunikacyjne o dużym nasileniu ruchu, powodujące znaczne zniszczenia budynków zabytkowych

znajdujących się w ich bezpośrednim sąsiedztwie. Stąd jednym z głównych zadań jest eliminacja ruchu tranzytowego z centrów miast leżących przy głównych drogach (Trzcianka, Wieleń).

Wprowadzanie zabudowy mieszkalnej na obszarze wpisanych do rejestru założeń urbanistycznych nie stanowi zagrożenia dla historycznego układu przestrzennego, ponieważ każdorazowo jest uzgadniane z wojewódzkim urzędem ochrony zabytków i realizowane zgodnie z obowiązującym planem zagospodarowania przestrzennego. Natomiast dużym zagrożeniem dla wnętrza urbanistycznych jest wypadanie gospodarczej zabudowy zlokalizowanej na zapleczach działek, która jest istotnym elementem kształtującym charakterystyczny dla miast układ.

Wskazane jest podjęcie szeroko zakrojonych działań w celu rewaloryzacji i rewitalizacji historycznych miast, które wyeksponują ich walory zabytkowe i architektoniczne oraz objęcie ochroną prawną układów urbanistycznych: Trzcianki, Krzyża Wielkopolskiego (z uwagi na unikatowy w skali kraju kompletny i oryginalnie zachowany zespół stacji i osady kolejowej) i dawnego miasta Radolina oraz wybranych układów ruralistycznych (np. Biała gm. Trzcianka, Dzierżążno Wielkie, Gieczynek oraz dawne wsie olęderskie: m. in. Folsztyn, Nowe Dwory, Herburtowo).

6.1.2. Architektura sakralna

Stan zachowania obiektów architektury sakralnej jest w przeważającej części dobry lub dostateczny. Obiekty w większości utrzymywane są w sposób prawidłowy i poddawane niezbędnym remontom.

Dobry stan zachowania prezentują kościoły parafialne, zarówno miejskie jak i wiejskie (Czarnków, Trzcianka, Wieleń, Połajewo, Dzierżążno Wielkie, Lubasz, Boruszyn, Piłka). W kościele parafialnym p.w. św. Marii Magdaleny w Czarnkowie w 2009 r. wymieniono pokrycie dachowe na korpusie nawowym, kaplicach i kruchtach, w latach 2013 – 2016 zamontowano instalację przeciwwilgociową, wzmocniono mury, wykonano renowację tynków wraz z ich malowaniem. Ponadto w latach 2014 – 2018 przeprowadzono prace restauratorsko – malarskie ścian i sklepień we wnętrzu obiektu. W kościele parafialnym p.w. św. Jana Chrzciciela w Trzciance w latach 2015 – 2016 pomalowano wnętrze, w tym zrekonstruowano marmoryzację pierwotnie występującą na pilastrach, natomiast w 2017 r. wykonano renowację i malowanie elewacji. W kościele parafialnym p.w. MB Różańcowej w Dzierżążnie Wielkim, gm. Wieleń, w 2007 r. przeprowadzono remont konstrukcji wieży wraz z wymianą jej pokrycia na blachę miedzianą, założono nową instalację odgromową oraz nowe pokrycie dachowe na nawie z dachówki karpiówki. Kościół parafialny p.w. Narodzenia NMP w Lubaszcu został poddany kompleksowym pracom remontowo – konserwatorskim ok. 2000 r. W kościele parafialnym p.w. Wszystkich Świętych w Białej w 2014 r. wykonano fumigację (gazowanie) wnętrza i drewnianych elementów konstrukcyjnych, w latach 2016 – 2020 wymieniono pokrycie dachowe z blachy na dachówkę, ponadto wymieniono wtórne, zniszczone tynki zewnętrzne na wieży i zakrystii oraz pomalowano elewacje tych części budynku. Planowane jest również odtworzenie szkieletowych ścian korpusu nawowego (które rozebrano w l. 70 – tych XX w. i wymurowano nowe z cegły) oraz aranżacja wnętrza z wykorzystaniem rzeźb i obrazów pochodzących z nieistniejących ołtarzy bocznych.

Zróżnicowany stan techniczny prezentują kościoły drewniane. Oprócz wyżej wspomnianego kościoła w Dzierżążnie Wielkim w dobrym stanie znajduje się kościół w Hucie Szklanej, poddany pracom w 2019 r. obejmującym skucie tynków na elewacjach oraz przywrócenie i remont pierwotnych elewacji ryglowych z otynkowanymi wypełnieniami ceglanyymi oraz wymianę pokrycia dachowego na nowe z dachówki karpiówki. W kościele w Nowych Dworach w latach 2012 – 2016

prorowadzone były ratownicze prace konserwatorskie przy drewnianych ścianach obiektu. Stan techniczny świątyń w Herbutowie, Biernatowie i Chełście jest dostateczny. Kościół w Kocieniu Wielkim wymaga remontu w zakresie wymiany nieszczelnego pokrycia dachowego, wzmocnienia konstrukcyjnego fundamentów, ścian, belek stropowych i więźby dachowej. Remontu kapitalnego wymaga również kościół w Dzierżążnie Małym, którego problemem jest duże zawilgocenie, nieszczelne pokrycie dachowe oraz zdegradowana więźba dachowa.

W złym stanie technicznym znajduje się kościół poewangelicki w Połajewie. Stanowi on własność prywatną, jest nieużytkowany i ulega postępującej destrukcji. Wymaga prac zabezpieczających przy pokryciu dachowym, więźbie, belkach stropowych oraz stolarnie otworowej.

W pozostałych obiektach sakralnych w miarę możliwości realizowane są niezbędne prace remontowe.

Bardzo dużym zagrożeniem dla kościołów, zwłaszcza drewnianych oraz posiadających cenne zabytki ruchome we wnętrzu, jest zużyta, uszkodzona lub niewłaściwie założona instalacja elektryczna narażająca sam obiekt, jak i jego wyposażenie na pożar, a także brak odpowiedniego zabezpieczenia przeciwpożarowego i antywłamaniowego.

6.1.3. Zespoły rezydencjonalno – parkowe

Stan techniczny pałaców i dworów na terenie powiatu czarnkowsko - trzcianeckiego jest zróżnicowany, wynikający z obecnego przeznaczenia obiektu oraz formy własności. W najgorszym stanie jest pałac w Kuźnicy Czarnkowskiej, który w obecnej formie ma zachowane jedynie ściany bez konstrukcji dachu. Postępującej destrukcji ulega również pałac w Białej, gm. Trzcianka i pałac w Lubasz (miejscowe zawilgocenie elewacji, nieszczelne pokrycie dachowe, uszkodzona więźba). Pałac w Wieleniu - również nieużytkowany, jest natomiast zabezpieczony i nie ulega niszczeniu. Ww. obiekty wymagają kompleksowych prac budowlano–konserwatorskich poprzedzonych przeprowadzeniem badań architektonicznych i opracowaniem dokumentacji. Konieczne jest znalezienie dla tych budynków funkcji użytkowej, na potrzeby której byłyby ponownie zagospodarowane.

Pałace i dwory w Goraju (zespół szkół leśnych), Kruczu (siedziba nadleśnictwa), Gębicach (placówka wychowawczo – oświatowa), Wieleniu (dwór Lipówka, ob. Dom Pomocy Społecznej) użytkowane jako obiekty publiczne, utrzymane są w dobrym stanie technicznym, podobnie jak dwory w Dębogórze i Gniewomierzu, będące własnością prywatną.

Stan zachowania parków jest zróżnicowany, jednak w większości dostateczny lub zły. W wyniku zaniedbań i zaniechania prac pielęgnacyjnych – konserwatorskich parki te mają w różnym stopniu zatarte lub zniekształcone układy przestrzenne i kompozycyjne i pozbawione są części starodrzewia.

W dobrym stanie znajdują się parki przy obiektach użyteczności publicznej - nadleśnictwa, placówki oświatowe, wychowawcze, domy pomocy społecznej (Krucz, Sarbia, Potrzebowice, Gębice, Goraj, Wielen – w zespole dworskim na Ostrowiu) lub wyremontowanych, użytkowanych prywatnych rezydencjach (np. Dębogóra).

Do najcenniejszych należą założenia parkowe w Wieleniu (w zespole pałacowym), Lubasz, Białej i Goraju. Park w Wieleniu jest założeniem barokowym powstałym około połowy XVIII w., powiększonym na początku i pod koniec XIX w. Układ parku przy pałacu jest regularny, przechodzący w dalszych częściach w krajobrazowy, łączy się osią widokową z usytuowanym przy nim romantycznym cmentarzem rodowym, na którym znajduje się neogotycka kaplica.

Z uwagi na dużą wartość historyczną ww. założeń należałoby poddać je gruntownej rewaloryzacji z przywróceniem dawnego układu kompozycyjnego.

Poza tym większość parków wymaga sporządzenia aktualnych inwentaryzacji drzew oraz projektów rewaloryzacji, obejmujących odtworzenie dawnego drzewostanu, nasadzenia uzupełniające oraz usuwanie z ich terenu obiektów dysharmonijnych. Po wykonaniu ww. prac należy systematycznie przeprowadzać zabiegi pielęgnacyjne w celu niedopuszczenia do ponownej degradacji.

6.1.4. Zespoły folwarczne

Większość zabudowy folwarcznej na terenie powiatu czarnkowsko - trzcianeckiego jest w stanie dostatecznym lub złym. Problemy związane z utrzymaniem budynków folwarcznych wynikają głównie z braku środków na remonty, a także trudności ze znalezieniem właściwego nowego sposobu ich użytkowania. Znacznym zagrożeniem są również przekształcenia architektoniczne (przebudowy, rozbudowy), w wyniku których budynki bezpowrotnie tracą swój pierwotny wygląd i wartości zabytkowe. W celu prawidłowej ochrony zespołów folwarcznych należy wpisać je do rejestru zabytków oraz przystosować do nowych funkcji, zachowując dawną kompozycję podwórza i charakter zabudowy.

6.1.5. Zabudowa mieszkalna. Budynki użyteczności publicznej

Stan zachowania zabytkowej zabudowy mieszkalnej jest zróżnicowany, wiele budynków wymaga przeprowadzenia prac remontowych i modernizacyjnych. W każdym przypadku należy zakres i przebieg prac uzgadniać ze służbami konserwatorskimi w celu uniknięcia stosowania niewłaściwych technologii i materiałów (termoizolacja, nowa stolarka drzwiowa i okienna, pokrycie dachów, kolorystyka elewacji itp.) powodujących utratę pierwotnego charakteru budynków.

Znacznym zagrożeniem dla zabudowy mieszkalnej jest degradacja zabytkowej substancji spowodowana wymogami współczesnej cywilizacji. Wymiana historycznej tkanki obiektów w postaci oryginalnych drewnianych stolarek okiennych i drzwiowych, ceramicznego pokrycia dachowego, a także pozabawianie budynków ich pierwotnych dekoracji architektonicznych, negatywnie wpływa nie tylko na same budynki, ale także na zabytkowe wnętrza miejscowości. Zagrożenia te powiązane są niejednokrotnie z powiększeniami otworów okiennych bądź ich замуrowaniami, a także niekontrolowanymi rozbudowami i przebudowami zniekształcającymi zabytkowy wizerunek obiektów.

Budynki użyteczności publicznej wykorzystywane zgodnie ze swoją pierwotną funkcją (ratusze, szkoły, poczty itp.) zachowane są na ogół w stanie dobrym, nie zagraża im zniszczenie. Jednak część obiektów w związku z przekształceniami własnościowymi i zmianą pierwotnego sposobu użytkowania np. obiekty szkolne na terenach wiejskich, są przebudowywane i modernizowane w sposób niewłaściwy lub ulegają szybko postępującej dewastacji.

6.1.6. Cmentarze

Stanowią one najbardziej zagrożony pod względem konserwatorskim obszar. Na terenie powiatu zewidencjonowanych jest ok. 230 cmentarzy, w tym ok. 169 cmentarzy ewangelickich, ok. 52 katolickich, 6 żydowskich, 6 rodowych, 1 epidemiczny; 39 z ww. cmentarzy figuruje w rejestrze zabytków. Największa ilość zinwentaryzowanych cmentarzy znajduje się w gminach: Czarnków, Trzcianka i Wieleni. W celu szerszego merytorycznego rozpoznania tematu, który dałby podstawę do

stworzenia lepszej prawnej ochrony tych zabytków, konieczna jest weryfikacja i uaktualnienie ich kart ewidencyjnych wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Stan zachowania cmentarzy katolickich w większości nie budzi zastrzeżeń, problemem jest tylko dokonywana ze względów bezpieczeństwa eliminacja starego zadrzewienia. Natomiast cmentarze ewangelickie w większości znajdują się w dostatecznym lub złym stanie. Ulegają one postępującej degradacji, są zaniedbane, zarośnięte dziką roślinnością, z zatartym lub całkowicie nieczytelnym układem przestrzennym alei i kwater, czasem z nieczytelnymi granicami, poza tym z całkowicie usuniętymi nagrobkami lub nielicznie zachowanymi w całości i we fragmentach oraz ze szczątkowo zachowanymi elementami architektonicznymi słupów bramnych odcinków muru.

Z nekropolii żydowskich na terenie powiatu nie zachował się cmentarz w Wieleniu, który usytuowany był przy dzisiejszej ul. Jaryńskiej. Macewy przeznaczono do budowy chodników, teren zaorano i przeznaczono pod zabudowę mieszkalno – usługową. W 2006 r. na terenie zespołu szkół przy ul. Drawskiej utworzono małe lapidarium, w którym zgromadzono ocalałe fragmenty nagrobków z tej nekropolii. W Połajewie teren cmentarza żydowskiego został zniwelowany, ślady po mogiłach nie zachowały się, jego część przeznaczono pod wyrobisko piasku oraz zabudowę mieszkalną. W Trzciance granice cmentarza żydowskiego są czytelne, jednak nagrobki zostały usunięte, a drzewostan jest zaniedbany. W Czarnkowie cmentarz przy ul. Podgórznej (datowany na XVI/XVII w.) funkcjonował do początku XIX w., potem gmina żydowska obsadziła go drzewami; nie zachowały się tu macewy. Z kolei nekropolia przy ul. Poznańskiej, założona w XIX – wieku, znajduje się obecnie w złym stanie – teren zarośnięty z zatartym układem przestrzennym, zaniedbanym drzewostanem, pojedynczymi płytami nagrobnymi i zdewastowanym domem przedpogrzebowym z pocz. XX w. XVII – wieczny cmentarz żydowski w Lubaszku jest jedynym na terenie powiatu zachowanym w dobrym stanie – ma czytelny zarys granic i fragmentów kwater oraz kilkanaście macew, częściowo zachowanych fragmentarycznie, z których najstarsza posiada inskrypcję z datą 1677.

W ostatnich latach wzrasta świadomość społeczna na temat cmentarzy jako ważnego elementu dziedzictwa kulturowego. Coraz częściej samorządy gminne, lokalne towarzystwa i organizacje porządkują i rewaloryzują zabytkowe nekropolie innych wyznań. Konieczne jest wspieranie i propagowanie tej działalności. Najważniejsze wskazania konserwatorskie dla nieczynnych cmentarzy to: oznaczenie granic (ogrodzenie), umieszczenie tablicy informacyjnej, usuwanie samosiewów, prace pielęgnacyjne przy drzewostanie, w miarę możliwości przywrócenie układu przestrzennego alei i kwater oraz renowacja ocalałych elementów architektury nagrobnej.

Przykładem dobrej praktyki jest część cmentarzy w gminie Drawsko (Borzysko Młyn, Kwiejce, Kwiejce Nowe, Kamiennik), gdzie wykonano prace porządkowe, oznakowano nekropolie tablicami informacyjnymi, postawiono krzyże oraz w niektórych przypadkach ogrodzono teren.

6.1.7. Budownictwo gospodarcze, przemysłowe, obiekty techniki

Na terenie powiatu znajduje się 11 zespołów stopni wodnych na rzece Noteć, będących ważnym elementem krajobrazu kulturowego. Zachowane są one w zadowalającym stanie technicznym. Niezbędne prace remontowe i modernizacyjne prowadzone są z poszanowaniem zabytkowej substancji tych obiektów.

Przykładem dobrej praktyki konserwatorskiej jest wiatrak w Dębem, który w 2012 r. wyremontowano wraz z wyposażeniem i udostępniono do zwiedzania.

Większość obiektów architektury przemysłowej (m. in budynki fabryczne, magazyny, młyny, gazownie, budynki kolejowe, zwłaszcza przy nieczynnych liniach kolejowych) w związku z przekształceniami w sferze gospodarki wymaga szczególnej troski konserwatorskiej oraz znalezienia właściwego sposobu ich użytkowania. Konieczne jest ich zabezpieczenie przed dalszą dewastacją oraz przygotowanie projektów adaptacji do nowych celów.

6.1.8. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome stanowiące wyposażenie obiektów sakralnych znajdują się w większości w stanie dobrym lub dostatecznym. Część z nich na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat poddana była pracom konserwatorskim i restauratorskim. Szeroko zakrojone, kompleksowe prace zostały przeprowadzone przy zespole wystroju i wyposażenia kościołów w Lubasz, Trzciance, Czarnkowie i Wieleniu. W Lubasz na przestrzeni blisko dwudziestu lat konserwacji poddano kolejno ołtarz główny, dwa ołtarze boczne w nawie, poza tym stalle, ławę kolatorską i trzy portale – stanowiące wystrój architektoniczno – rzeźbiarski prezbiterium, następnie chrzcielnicę, ambonę, chór muzyczny z prospektem organowym oraz dwa ołtarze z kaplic. Obecnie będą prowadzone prace przy ołtarzu p.w. św. Wawrzyńca. W kościele w Trzciance w latach 2015 – 2020 wykonano konserwację ołtarza głównego, dwóch ołtarzy bocznych, zespołu obrazów przedstawiających Drogę Krzyżową, ponadto przeprowadzono prace konserwatorsko – restauratorskie przy ornamentacyjno – architektonicznej polichromii ścian prezbiterium, częściowo odkrytej spod tynku. W kościele w Czarnkowie w latach 2015 – 2020 poddano konserwacji całe wyposażenie prezbiterium: ołtarz główny, stalle, portale do zakrystii i skarbcza, dwie szafki zegarowe, poza tym chrzcielnicę, ambonę, belkę tęczową z grupą rzeźbiarską Ukrzyżowania oraz ostatnio jeden z ołtarzy bocznych z obrazem Matki Boskiej z Dzieciątkiem w typie Śnieżnej z ok. 1616 r. Obecnie trwają prace przy drugim ołtarzu bocznym umieszczonym w nawie. W kościele parafialnym p.w. Wniebowzięcia MB i św. Michała w Wieleniu działania konserwatorsko – restauratorskie realizowane są od 2017 r. i objęły dwa ołtarze boczne, świecznik paschalny z figurą anioła oraz ołtarz główny, przy którym do chwili obecnej wykonano dezynfekcję, pełną konserwację górnej części obiektu, zdobiących ją rzeźb i elementów snycerskich oraz obrazu z nastawy *Koronacja NMP*. Ww. prace są kontynuowane w roku bieżącym. W kościele parafialnym p.w. Wszystkich Świętych w Białej, gm. Trzcianka, planowana jest konserwacja całego drewnianego wyposażenia; w latach 2014 – 2016 przeprowadzono prace przy dwóch obrazach z ołtarza głównego, obrazie *św. Izydora* oraz obrazie *Matki Boskiej z Dzieciątkiem*. W tym ostatnim przypadku po zdjęciu przemaalowań odsłonięto XVII – wieczny wizerunek Matki Boskiej z datą 1676 i herbem Nałęcz Czarnkowskich, co wskazuje na fundatorów malowidła.

Część zabytków ruchomych wymaga przeprowadzenia prac konserwatorsko – restauratorskich z powodu zniszczeń, którym uległy na przestrzeni lat: uszkodzeń technicznych, degradacji materiałów oraz przekształceń estetycznych (głównie przemaalowań w technice i kolorystyce innej niż oryginalna oraz wtórnych metalizacji). Pracom konserwatorskim powinno być poddane wyposażenie kościoła w Rosku oraz Białej, gm. Trzcianka. Pozostałe zespoły zabytków ruchomych, w tym wystrój pałacu w Goraju, znajdują się w dość dobrym stanie, gdzie do konserwacji kwalifikują się pojedyncze zabytki.

Zagrożone pod względem konserwatorskim są także krzyże i kapliczki przydrożne. Brak ewidencji tych dóbr kultury może spowodować ich degradację. W związku z tym dla ich ochrony najważniejszym zadaniem będzie sporządzenie inwentaryzacji oraz ocena stanu zachowania tych obiektów. Jedną z najstarszych na terenie powiatu z zachowanymi kapliczek i figur przydrożnych jest

rzeźba św. Jana Nepomucena w Sławnie, gm. Lubasz. Datowana na koniec XVIII w., wykonana w piaskowcu, jako jedyna została poddana profesjonalnej konserwacji i restauracji.

Sławno, gm. Lubasz, figura przydrożna św. Jana Nepomucena

6.1.9. Zabytki archeologiczne

Art. 3 pkt. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 282 ze zmianami) definiuje zabytek archeologiczny jako „zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem”. Zgodnie z art. 6 pkt 3 cytowanej wyżej ustawy wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania, podlegają ochronie i opiece. Stanowiska archeologiczne znane z przekazów archiwalnych, odkryte podczas badań AZP czy przypadkowych odkryć, stanowią zasób informacji, na które składa się archeologiczne dziedzictwo kulturowe. W ostatnich latach pojawiło się nowe źródło informacji, którym jest lotnicze skanowanie laserowe przy pomocy urządzenia LiDAR.

Najlepiej zachowane są stanowiska archeologiczne położone na terenach leśnych, nieużytkach, łąkach czy też na obszarach niezabudowanych. Aktualnie zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są inwestycje budowlane i przemysłowe, rozwój budownictwa na obrzeżach miast, budowa dróg i infrastruktury przemysłowej, a także przebudowa zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz założeń pałacowo-parkowych. Istotnym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w obrębie pól uprawnych stanowi głęboka orka. Wpływ na ich degradację ma użycie ciężkiego sprzętu w rolnictwie. Niebezpieczeństwo dla dziedzictwa

archeologicznego niesie nielegalna eksploatacja piasek i żwirowni oraz działalności poszukiwaczy zabytków. Negatywny wpływ na stan zachowania zabytków archeologicznych ma również rozwój turystyki, zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Niszczony są stanowiska archeologiczne typu grodziska, cmentarzyska kurhanowe, osady czy też pozostałości po I i II wojnie światowej (umocnienia polowe).

Stan zachowania zabytków wpisanych do rejestru zabytków można określić jako dobry.

Wszelkie roboty ziemne prowadzone w strefach ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych, wyznaczonych na podstawie zapisów i załączników graficznych ujętych w uchwałach miejscowego planu zagospodarowania terenu oraz w decyzjach o warunkach zabudowy i inwestycji celu publicznego, wymagają prowadzenia badań archeologicznych, na które wojewódzki konserwator zabytków wydaje stosowne pozwolenia.

Prace ziemne w obrębie układów urbanistycznych, ruralistycznych i założeń pałacowo-parkowych prowadzą często do naruszenia średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych. W związku z tym tego rodzaju prace ziemne wymagają jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie epizodów osadniczych na tym terenie. Pozwalają skorygować, uszczegółwić i potwierdzić dane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy wzbogaca wiedzę o kulturze materialnej mieszkańców. Badania archeologiczne są również konieczne podczas takich inwestycji jak budowa budynków oraz prowadzenie inwestycji liniowych, jeśli prowadzone są w strefach ochrony zabytków archeologicznych. Badania archeologiczne prowadzone podczas prac ziemno-budowlanych związanych z przebudową czy rozbiórką budynków wpisanych do rejestru zabytków i ujętych w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków są istotne dla rekonstrukcji dawnej zabudowy.

Inwestycje, takie jak budowa obwodnic, dróg, zbiorników retencyjnych, eksploatacja piasek i żwirowni, kopalni kruszywa, z uwagi na szerokopłaszczyznowy charakter prac ziemnych, w bezpowrotny sposób niszczą substancję zabytkową i obiekty archeologiczne. Ten rodzaj inwestycji wymaga dodatkowego rozpoznania terenu w celu ustalenia faktycznej ilości stanowisk archeologicznych i przeprowadzenia na wytypowanych stanowiskach badań wykopaliskowych wyprzedzających inwestycję.

W ostatnim czasie dzięki nowej technologii zastosowanej w archeologii – lotniczemu skanowaniu laserowemu przy pomocy urządzenia LiDAR - dochodzi do weryfikacji znanych, ale też do odkrycia nowych stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej. W powiecie czarnkowsko - trzcianeckim większość stanowisk o własnej formie terenowej znajduje się na terenach leśnych. Sytuacja wygląda zupełnie inaczej na polach uprawnych, na których bezpowrotnie niwelowane są kurhany, grodziska czy też osady, a co za tym idzie niszczone jest układ stratygraficzny i kontekst, w którym znajdowały się kiedyś ruchome zabytki.

W powiecie czarnkowsko-trzcianeckim planowane są inwestycje, które mogą zagrażać stanowiskom archeologicznym. Zagrożeniem dla zabytków archeologicznych jest intensyfikacja zabudowy mieszkaniowej w centrach historycznych układów urbanistycznych miast: Trzcianki, Wielenia, Czarnkowa i Krzyża Wielkopolskiego. W gminach powiatu czarnkowsko-trzcianeckiego planowane są inwestycje drogowe - budowa i przebudowa dróg powiatowych i gminnych oraz budowa ścieżek rowerowych. Zalicza się do nich między innymi rozbudowa drogi i budowa ścieżki rowerowej na trasie Krzyż Wielkopolski – Drawsko, przebudowa drogi powiatowej Trzcianka – Biała

oraz Gębice – Wyszyny, przebudowa drogi i budowa chodnika przy drodze powiatowej Młynkowo – Tarnówko oraz przebudowa drogi wraz z budową chodnika przy drodze powiatowej nr 1346P w miejscowości Prusinowo

(gm. Lubasz). W powiecie planowana jest rozbudowa infrastruktury wodno – ściekowej poprzez budowę sieci kanalizacji sanitarnej z przyłączami kanalizacyjnymi w miejscowości Krosin (gm. Połajewo) oraz wykonanie sieci wodociągowych wraz z przyłączami dla odbiorców w miejscowościach Mężyk, Gulcz Wybudowanie, Wieleń - os. Międzylesie, Rosko Wybudowanie, Nowe Dwory, Gieczynek Wybudowanie.

W planach jest budowa wieleńskiej mediateki - obiekt powstaje w obrębie Zespołu Szkół w Wieleniu, teren wokół obiektu zostanie zagospodarowany, a w miejscu historycznej obory, powstanie wielofunkcyjny i nowoczesny obiekt. Zadaniem w ramach rewitalizacji Wielenia są Nadnoteckie Bulwary.

Dla ochrony archeologicznego dziedzictwa kulturowego konieczne jest respektowanie zapisów zawartych w opiniach i decyzjach Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

6.2. Chronione wartości przyrodnicze krajobrazu kulturowego

Na terenie powiatu czarnkowsko - trzcianeckiego znajduje się wiele cennych przyrodniczo obszarów, dlatego też dla ich ochrony oraz dla utrwalenia mało zmienionych przez człowieka swoistych cech krajobrazu mających znaczenie dla zachowania unikatowych typów środowiska, utworzono różne formy ochrony zgodne z ustawą o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r.:

1. parki narodowe,
2. rezerваты przyrody,
3. parki krajobrazowe,
4. obszary chronionego krajobrazu,
5. obszary Natura 2000,
6. pomniki przyrody,
7. stanowiska dokumentacyjne,
8. użytki ekologiczne,
9. zespoły przyrodniczo-krajobrazowe,
10. ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów.

6.2.1. Parki narodowe

W granicach powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego (część gminy Krzyż Wielkopolski) znajduje się **Drawieński Park Narodowy**, utworzony w 1990 r. Park o powierzchni 11.535,66 ha, położony jest na terenie trzech województw: lubuskiego, zachodniopomorskiego i wielkopolskiego. Stanowi malowniczy fragment Równiny Drawskiej zajęty przez zwarty kompleks leśny Puszczy Drawskiej. Powierzchniowo dominują lasy – buczyny, łągi olszowe i bory sosnowe. Charakterystycznymi elementami przyrody parku są też łąki śródleśne, torfowiska i jeziora rynnowe.

6.2.2. Rezerваты przyrody

W wykazie poszczególnych form ochrony przyrody rezerwat przyrody obejmuje obszary zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym, ekosystemy, ostoje i siedliska przyrodnicze, a także siedliska roślin, siedliska zwierząt i siedliska grzybów oraz twory i składniki przyrody nieożywionej, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi.

Na terenie powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego znajdują się dwa rezerваты przyrody:

- **Wilcze Błoto**, rezerwat florystyczny w gminie Wieleń, o powierzchni 3.27 ha, utworzony w 1968 r. w celu zachowania ze względów naukowych i dydaktycznych zbiorowisk roślinności bagiennej i torfowiskowej.
- **Źródlika Flinty**, rezerwat fitocenotyczny w gminie Czarnków i Budzyń (powiat chodzieski), o powierzchni 44,83 ha, utworzony w 1998 r. w celu zabezpieczenia niezakłóconego przebiegu procesów zachodzących w ekosystemach: leśnym, zaroślowym, bagiennym, wodnym i torfowiskowym wraz z ich całym bogactwem i różnorodnością biotyczną, w tym w szczególności zachowanie źródliskowego charakteru obszaru jeziora Niewiemko oraz stanowisk chronionych gatunków roślin.

6.2.3. Obszary chronionego krajobrazu

Obszary chronionego krajobrazu są to tereny objęte ochroną ze względu na walory przyrodnicze, krajobrazowe i kulturowe oraz zróżnicowane ekosystemy, odznaczające się niewielkim stopniem zniekształcenia środowiska przyrodniczego, wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z masową turystyką i wypoczynkiem lub istniejące albo odtwarzane korytarze ekologiczne. Od parków krajobrazowych różnią się większą dopuszczalnością działań gospodarczych, które ogranicza jedynie konieczność zachowania w równowadze istniejących walorów.

Wyznaczanie obszarów chronionego krajobrazu następuje uchwałą sejmiku wojewódzkiego. Obszary chronionego krajobrazu wraz z parkami narodowymi, rezerwatami przyrody oraz parkami krajobrazowymi stanowią elementy składowe tzw. krajowego systemu obszarów chronionych. Odgrywają one zatem ważną rolę w przestrzennym układzie form ochrony przyrody.

Na terenie powiatu czarnkowsko - trzcianeckiego znajdują się następujące obszary chronionego krajobrazu:

- **Dolina Noteci** – obszar chronionego krajobrazu o powierzchni 68,84 ha, utworzony w 1989 r. Zlokalizowany w granicach powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego (gminy Lubasz, Czarnków, Wieleń, Trzcianka), pilskiego, wągrowieckiego i chodzieskiego. Stanowi ważną ostoję wielu gatunków ptaków oraz trasę ich migracji. Jest naturalnie wyrzeźbionym przez wody topniejącego lodowca obniżeniem terenu o szerokości 3 – 6 km, którego środkiem płynie rzeka Noteć. Charakteryzuje się krajobrazem łąkowo – polno – osadniczym. W samej pradolinie rzeki przeważa system łąkowy tzw. nadnoteckie łągi, które mają duże znaczenie dla gospodarki hodowlanej.
- **Puszcza Notecka** – obszar chronionego krajobrazu o powierzchni 58,17 ha, utworzony w 1989 r. Zlokalizowany w granicach powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego (gmina Czarnków, Wieleń, Połajewo, Lubasz, drawsko), szamotulskiego, obornickiego i międzychodzkiego). Obejmuje

część Pojezierza Poznańskiego i Kotliny Gorzowskiej, w skład obszaru wchodzi znaczna część Puszczy Noteckiej. Charakteryzuje się krajobrazem leśnym urozmaiconym jeziorami, torfowiskami i polami wydmowymi.

- **Puszcza nad Drawą** – obszar chronionego krajobrazu o powierzchni 62,20 ha, utworzony w 1989 r. Zlokalizowany w granicach powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego (gmina Wieleń, Krzyż Wielkopolski, Trzcianka) oraz wałeckiego. Teren ten zajmuje zlewnia rzeki Drawy. Wyróżnia się ekosystemami wodnymi związanymi z licznie występującymi jeziorami i źródłami. Przeważa krajobraz leśny z dominacją drzewostanów sosnowych.
- **Dolina Warty i Dolnej Noteci** - obszar chronionego krajobrazu o powierzchni 31.766,3 ha, utworzony w 2003 r. Zlokalizowany w granicach powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego (gmina Drawsko), międzyrzeckiego, międzychodzkiego, strzelecko - drezdeneckiego i gorzowskiego.
- **Puszcza Drawska** - obszar chronionego krajobrazu o powierzchni 46.256,86 ha, utworzony w 2003 r. Zlokalizowany w granicach powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego (gmina Krzyż Wielkopolski) oraz strzelecko – drezdeneckiego. Obejmuje kompleksy leśne Równiny Drawskiej.

6.2.4. Obszary NATURA 2000

Obszary NATURA 2000 to najmłodsza z form ochrony przyrody, wprowadzona w 2004 r. w Polsce jako jeden z obowiązków związanych z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej. Obszary te powstają we wszystkich państwach członkowskich tworząc Europejską Sieć Ekologiczną obszarów ochrony Natura 2000.

Celem funkcjonowania Europejskiej Sieci Ekologicznej Natura 2000 jest zachowanie określonych typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków, które uważa się za cenne i zagrożone w skali całej Europy. Drugim jej celem jest ochrona różnorodności biologicznej.

Podstawą funkcjonowania programu są dwie unijne dyrektywy tzw. dyrektywa ptasia i dyrektywa siedliskowa:

- Dyrektywa ptasia (dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/147/WE z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa - wcześniej dyrektywa Rady 79/409/EWG z dnia 2 kwietnia 1979 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa) - określa kryteria do wyznaczania ostoi dla gatunków ptaków zagrożonych wyginięciem;
- Dyrektywa siedliskowa (dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory) - ustala zasady ochrony pozostałych gatunków zwierząt, a także roślin i siedlisk przyrodniczych oraz procedury ochrony obszarów szczególnie ważnych przyrodniczo.

Zgodnie z tymi aktami prawnymi każdy kraj członkowski Unii Europejskiej ma obowiązek zapewnić siedliskom przyrodniczym i gatunkom, wymienionym w załącznikach Dyrektywy siedliskowej i ptasiej, warunki sprzyjające ochronie lub zadbać o odtworzenie ich dobrego stanu. Dotyczy to m.in. wyznaczenia i objęcia ochroną obszarów, na których te siedliska i gatunki występują.

Na terenie powiatu czarnkowsko - trzcianeckiego występują następujące obszary *Natura 2000*:

❖ obszary specjalnej ochrony siedlisk

- Uroczyska Puszczy Drawskiej PLH320046

- Dolina Bukówki PLH300046
- Dolina Miały PLH300042
- Dolina Noteci PLH300004
- Bagno Chlebowo PLH300016
- Ostoja Piłska PLH300045
- Kiszewo PLH300037

❖ obszary specjalnej ochrony ptaków

- Nadnoteckie Łęgi PLB300003
- Lasy Puszczy nad Drawą PLB320016
- Puszcza Notecka PLB300015

6.2.5. Pomniki przyrody

Pomniki przyrody są to pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupienia o szczególnej wartości naukowej, kulturowej, historyczno - pamiątkowej i krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami wyróżniającymi je wśród innych tworów, w szczególności sędziwe i okazałe drzewa i krzewy gatunków rodzimych i obcych, źródła, wodospady, wywierzyśka, skałki, jary, głązy narzutowe, jaskinie. Pomniki przyrody są ważnym elementem składowym krajobrazu, podnoszą jego piękno, zwiększają różnorodność, często związane są z wydarzeniami historycznymi, lokalnymi podaniami lub wybitną postacią historyczną. Status pomnika przyrody może nadać wojewoda (rozporządzenie) lub rada gminy (uchwała).

Na obszarze powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego znajduje się 186 pomników przyrody. Większość stanowią drzewa lub grupy drzew (w przeważającej ilości dęby, poza tym buki i mniej liczne przykłady topoli, wiązów, sosen, klonów, lip i wierzb). Występują też głązy narzutowe.

6.2.6. Użytki ekologiczne

Użytki ekologiczne są jednym z rodzajów ochrony indywidualnej niewielkich powierzchniowo obiektów cennych pod względem przyrodniczym. To pozostałości ekosystemów mających znaczenie dla różnorodności biologicznej. Na terenie powiatu czarnkowsko - trzcianeckiego ustanowiono 31 użytków ekologicznych. Są to najczęściej łąki, torfowiska, rozlewiska, szuwały, jeziora, oczka wodne, tereny zadrzewione i zakrzewione.

6.3. Szlaki turystyczne

Teren powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego pokrywa sieć szlaków turystycznych, które stanowią jedną z istotniejszych form promocji dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego potencjału. Szlaki wyznaczone są głównie przez Polskie Towarzystwo Turystyczno - Krajoznawcze, a także samorządy powiatowe, gminne, stowarzyszenia i organizacje pozarządowe. Głównym zadaniem inicjowanych i istniejących szlaków jest wspieranie społeczności lokalnych (rozwój lokalnej przedsiębiorczości, tworzenie miejsc pracy i dodatkowych źródeł dochodów, ochrona tradycyjnych zawodów), korzystanie z lokalnych zasobów (wzorów przyrodniczych, kulturowych, bazy noclegowej i żywieniowej oraz innych produktów miejscowych), a także wspieranie i ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Trasy szlaków w wielu miejscach przecinają się i pokrywają ze sobą,

pozwalając zarówno na koncentrowanie się na temacie wiodącym, jak i jednocześnie zwiedzanie obszarów i obiektów o tematyce przyrodniczej i kulturowej.

Czynne szlaki turystyczne przebiegające przez powiat, promują cenne obiekty zabytkowe, założenia parkowo – rezydencjalne, wydarzenia historyczne, ślady dawnej i obecnej wytwórczości, obszary o dużych walorach przyrodniczych ważne dla celów rekreacyjno – poznawczych mieszkańców powiatu, województwa, a także turystów z innych regionów Polski i Europy.

Istniejące szlaki turystyczne na terenie powiatu można podzielić na: piesze, rowerowe, konne, wodne, tematyczne (np. o tematyce historycznej, przyrodniczej, architektonicznej).

Szlaki piesze

- szlak niebieski Czarnków – Goraj Zamek o długości 9 km;
- szlak żółty Stobno PKP – Łomnica – Jezioro Sarcz – Jezioro Długie – Straduń – Smolarnia o długości 26 km;
- szlak zielony Niekursko – Jezioro Sarcz – Trzcianka – Teresin – Radolin – Radolinek – Kuźnica Czarnkowska – Czarnków – Goraj Zamek – Lubasz – Stajkowo – Klempicz o długości 61 km. Dalekobieżny szlak pieszy przebiegający głównie lasami;
- szlak niebieski Miały – Marylin o długości 5 km (w Puszczy Noteckiej);
- ścieżka przyrodnicza Romanowo Dolne – śluza Walkowice – prom na Noteci – Romanowo Górne – (powrót do Romanowa Dolnego) o długości 23 km (+9 km powrót).

Szlaki rowerowe

- Międzynarodowy Szlak Rowerowy R1 Stare Bielice – Krzyż Wlkp. – Lubcz Mały – Wieleń – Folsztyn – Nowe Dwory – Jędrzejewo – Gajewo – Runowo – Siedlisko – Trzcianka – Łomnica – Kępa. Długość 71 km. Odcinek międzynarodowego szlaku prowadzącego od Francji aż do granicy obwodu kaliningradzkiego;
- Transwielkopolska Trasa Rowerowa Poznań – Okonek. Na terenie powiatu trasa prowadzi przez następujące miejscowości: Lubasz – Goraj – Goraj Zamek – Dębe – Czarnków – Kuźnica Czarnkowska – Radolinek – Radolin – Teresin – Trzcianka – Kochanówka – Łomnica – Kępa. Długość 46 km. Należy do tzw. Wielkopolskiego Systemu Szlaków Rowerowych, w przewadze asfaltowy. Na trasie: sanktuarium maryjne w Lubasz, fragment wielkopolskich gór w okolicy Goraja, dolina Noteci między Radolinkiem i Radolinem, jeziora dookoła Trzcianki i rozległe widoki pomiędzy Łomnicą i Kępą;
- zielony szlak „Szlak Sześciu Jezior” Krzyż Wielkopolski – Leśnictwo Dębina – Leśnictwo Zacisze – Żelichowo – Kuźnica Żelichowska – Łokacz Mały – Krzyż Wielkopolski. Długość ok. 40 km. Szlak terenowy o charakterze leśnym;
- niebieski szlak Trzcianka – Wołowe Lasy – Trzebiń – Człopa – Tuczo – Strzaliny – Gostomia – Róża Wielka – Trzcianka. Długość 82 km;
- czerwony szlak Trzcianka – Biała – Radolin – Radolinek – Kuźnica Czarnkowska – Bukowiec – Jędrzejewo – Średnica – Górnica – Rychlik – Smolarnia – Straduń – Trzcianka. Długość 56 km. Na trasie liczne zabytki architektury (sakralne i świeckie);
- niebieski szlak „Śladami Sapiechów” Krzyż Wlkp. – Lubcz Wielki – Herbutowo – Marianowo – Wieleń – Kuźniczka – Kocień Wielki – Dzierżążno Wielkie – Gieczynek – Dębogóra – Wizany –

Huta Szklana – Brzegi – Krzyż Wlkp. Długość 53 km. Na trasie atrakcje przyrodnicze i historyczne związane głównie z dziejami magnackiego rodu Sapiehów;

- czerwony szlak „Po obu stronach Noteci” Krzyż Wlkp. – Drawsko – Pęckowo – Piłka - Marylin – Miały – Potrzebowice – Wieleń – Mniszek – Huta Szklana – Krzyż Wlkp. Długość 53 km. Prowadzi wśród lasów Puszczy Drawskiej i Noteckiej.

Szlaki konne

- szlak niebieski o długości ok. 18 km. Przebiega przez Żelichowo, obok Jeziora Perlistego, przecina szlak rowerowy żółty i zielony, następnie nieopodal Pestkownicy, Jeziora Twardowskiego, Jeziora Polnego i wraca do Żelichowa;
- szlak czerwony o długości ok. 10 km. Wiedzie przez Kuźnicę Żelichowską, przy jeziorze Duży Radzyń, następnie obok jeziora Jelenia Krew, Mały Radzyń oraz Średni Radzyń. Przy jeziorze Mały Radzyń szlak styka się ze szlakiem konnym niebieskim oraz na krótkim odcinku przebiega razem ze szlakiem żółtym;
- szlak niebieski o długości ok. 8 km. Pętla w pobliżu Jeziora Królewskiego, przez Rzeczyn, obok ścieżki dydaktycznej przy Leśniczówce Rzeczyn i poprzez Stefanowo;
- szlak żółty o długości ok. 2 km. Łokacz Wielki – Hanasówka – Żelichowo – Gieczynek.

Szlaki wodne

Notec jako fragment Międzynarodowej Drogi Wodnej E70 i jedyne wodne połączenie Odry i Wisły, tworzy doskonałe warunki do turystyki wodniackiej. Od 2011 r. w Czarnkowie i Drawsku działają dwie przystanie wodne – nowoczesne obiekty turystyczne dysponujące bogatym zapleczem usługowym.

Warto pamiętać, że Notec to również odcinek turystycznego szlaku wodnego Wielka Pętla Wielkopolski, który biegnie przez województwa: wielkopolskie, lubuskie i kujawsko-pomorskie.

Propozycje spływów na rzece Noteci:

- odcinek: Walkowice – Romanowo – Lipica – Czarnków, długość ok.13 km, czas do 5 h, trudność – łatwy;
- odcinek: Czarnków – Pianówka – Ciszkowo – Mikołajewo, długość ok. 11 km, czas do 4 h, trudność – łatwy;
- odcinek: Mikołajewo – Wrzeszczyna – Wieleń – Drawsko, długość ok. 25 km, spływ całodzienny, trudność - łatwy.

Propozycja spływu na rzece Drawie:

- odcinek: Osieczno – Dębina – Łokacz Wielki, długość 21 km, czas ok. 4–6 h, trudność - łatwy.

Propozycje spływów rzeką Miałą:

Miała – największa z rzek przecinających Puszcę Notecką, pod względem krajobrazowym stanowi jedną z najpiękniejszych tras wodnych regionu.

- odcinek „Górny”: Biała – Miały, odcinek „Środkowy”: Miały – Kamiennik, odcinek „Dolny”: Kamiennik – Drezdenko, długość 42 km, czas 3 dni, trudność - szlak łatwy na jeziorach, następnie wiele niskich mostków i trudnych przenosek;
- odcinek: Biała – Mężyk – Miały.

Propozycje spływów na rzece Bukówce:

- odcinek: Górnica – Kuźniczka, długość ok. 12 km, czas ok. 6–7 h, trudność - trudny (wiele przenosek);
- odcinek: Kuźniczka – Herbertowo, długość 15 km, czas ok. 5–6 h, trudność - średnio trudny.

6.4. Dokumenty i opracowania

6.4.1. Strategia rozwoju powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego na lata 2011 – 2020

Dokument przyjęty Uchwałą Nr XXI/163/2016 Rady Powiatu Czarnkowsko - Trzcianeckiego z dnia 13.09.2016 r. Strategia formułuje potencjał i możliwości powiatu oraz przedstawia wizję oraz kierunki działania zmierzające do jej realizacji. Wizją strategii jest ukształtowanie powiatu jako obszaru charakteryzującego się zrównoważonym rozwojem społeczno – ekonomicznym osiągniętym dzięki optymalnemu wykorzystaniu zasobów społecznych, gospodarczych, kulturowych i przyrodniczo – krajobrazowych.

Przedmiotowy dokument uwzględnia włączenie zabytków w rozwój powiatu. Jednym z celów strategicznych jest dostosowanie przestrzeni powiatu do potrzeb społecznych i rozwijającej się gospodarki. Cel ten ma być zrealizowany m. in. poprzez zachowanie i ulepszenie dziedzictwa natury i kultury w zakresie następujących działań:

- kształtowanie świadomości społecznej w zakresie racjonalnego użytkowania dóbr kultury;
- opiekowanie się zabytkami i ich rewitalizacja;
- promocja miejsc, gdzie zlokalizowane są obiekty zabytkowego budownictwa i dziedzictwa kulturowego;
- ochrona i kształtowanie krajobrazu;
- promowanie dla Doliny Noteci alternatywnych kierunków gospodarowania zgodnie z zasadami ekorozwoju i wskazaniem planu zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego (turystyka, przyjazne środowisku rolnictwo i przemysł).

Obecnie oceniany jest stopień realizacji zakończonej strategii, na podstawie wyciągniętych wniosków zostanie opracowany nowy dokument.

6.4.2. Powiatowy plan na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego

Dokument opracowany w 2009 r., uzgodniony przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i Wojewodę Wielkopolskiego. Niniejszy plan określa organizację i sposób ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych na poziomie powiatu. Zawiera charakterystykę zasobu i rozmieszczenia zabytków oraz zagrożeń, na jakie mogą być narażone, ponadto wykaz zabytków nieruchomych z terenu powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego wskazujący elementy podlegające zabezpieczeniu, sposoby zabezpieczeń oraz dane dotyczące realizacji prac, a także wykaz jednostek organizacyjnych z terenu powiatu chroniących zabytki ruchome na miejscu. Przedmiotowy plan jest co roku aktualizowany.

7. ZABYTKI STANOWIĄCE WŁASNOŚĆ POWIATU

Zabytki wpisane do rejestru zabytków

▪ **Zespół pałacowo – parkowy w Białej, gm. Trzcianka**

(pałac z oficyną nr rejestru A–324 decyzja z dnia 21.10.1968 r., park - nr rejestru A–422 decyzja z dnia 12.03.1982 r.)

Zamek w Białej zbudowany przez Czarnkowskich w latach 1618 – 1632, znajdował się na terenie obecnego założenia pałacowo – parkowego. Obiekt ten w XIX w. popadł w ruinę i został rozebrany w 1892 r. Oficyna przy zamku (obecny budynek główny) została wzniesiona ok. 1790 r. staraniem Radolińskich, którzy zakupili klucze Trzcianka z Białą i Łomnicą w 1757 r. od Stanisława Poniatowskiego, wojewody mazowieckiego. Około połowy XIX w. oficyna została przebudowana i rozbudowana o piętrowe skrzydło przez ówczesnego właściciela hrabiego Karla von Moltke. W tym czasie pełniła ona funkcję głównej rezydencji. W 1929 r. prawdopodobnie na miejscu lub w pobliżu XVII – wiecznego zamku rozebranego w 1892 r. powstał budynek oficyny, który stanowił zaplecze dla pałacu (dawnej oficyny zamkowej). Po drugiej wojnie światowej w pałacu działała szkoła rolnicza, a oficyna z 1929 r. pełniła rolę internatu. Od czasu wybudowania nowej szkoły pałac jest nieużytkowany. Od 2011 r. użytkownikiem zespołu pałacowo – parkowego jest Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii w Białej.

Pałac (d. oficyna zamkowa) o rzucie w kształcie litery L, złożony jest z parterowej części głównej nakrytej dachem mansardowym z facjatkami oraz prostopadle dostawionego dwukondygnacyjnego skrzydła z dachem płaskim. Pośrodku elewacji frontowej i tylnej znajdują się trójosiowe, dwukondygnacyjne pseudoryzaloty zwieńczone trójkątnymi szczytami. Obiekt prezentuje styl neoklasycystyczny.

Obecnie budynek znajduje się w nieodpowiednim stanie technicznym, ponieważ jest nieużytkowany. Wykonywane są jedynie podstawowe prace zabezpieczające, które tymczasowo hamują jego degradację. Jediną szansą dla zabytku jest znalezienie mu nowej funkcji użytkowej. Głównym problemem jest zdegradowane pokrycie dachowe, zawilgocenie i korozja biologiczna drewnianych elementów konstrukcyjnych więźby dachowej oraz stropów, które w wielu miejscach są ugięte i zarwane, a także zawilgocenie ścian zewnętrznych, które powoduje niszczenie i odpadanie tynków oraz uszkodzenia i ubytki detali architektonicznych. W 2020 r. Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków przeprowadził kontrolę stanu zachowania obiektu, w wyniku której wydał decyzję nakazującą przeprowadzenie prac obejmujących: zabezpieczenie i uszczelnienie pokrycia dachowego przed przeciekaniem wód opadowych do wnętrza, uzupełnienie lub wymianę obróbek blacharskich i rynien, zabezpieczenie drewnianych stropów, podłóg, ścian facjat na poddaszu oraz schodów wewnętrznych poprzez usunięcie zagrzybionych i zawilgoconych elementów i uzupełnienie ich nowymi drewnianymi dostosowanymi do istniejących, zabezpieczenie odpadających detali architektonicznych i sztukatorskich na elewacjach, zabezpieczenie odspajających się ścianek facjat z dekoracją architektoniczną, oczyszczenie terenu bezpośrednio przy budynku z samosiewów.

Biała, gm. Trzcianka, pałac (dawna oficyna zamkowa)

Oficyna z 1929 r. jest budynkiem o formach modernistycznych, murowanym, wzniesionym na rzucie prostokąta z zamkniętym wielobocznym ryzalitem po boku tylnej elewacji, centralnie umieszczonym w fasadzie wejściem głównym osadzonym w profilowanej wnęcie oraz dachem czterospadowym z prostokątnymi lukarnami. Obiekt użytkowany przez Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii znajduje się w dobrym stanie technicznym.

Park o powierzchni 17,10 ha, został założony prawdopodobnie w XVII w. i znacznie przekształcony w 2 poł. XIX w. Park ma zachowane granice, układ kompozycyjny i znaczną ilość drzewostanu. Wymaga przeprowadzenia większych prac pielęgnacyjno – rewaloryzacyjnych.

▪ **Starostwo Powiatowe, ob. Dom Pomocy Społecznej wraz z otaczającym parkiem przy ul. Chopina 9 w Wieleniu** (nr rejestru 45/Wlkp/A decyzja z dnia 09.01.2001 r.)

Obiekt został zbudowany w 1895 r. w związku z utworzeniem powiatu wieleńskiego. Wzniesiony z wykorzystaniem form historyzmu nawiązujących do stylistyki północnego renesansu. Murowany, otynkowany, dwukondygnacyjny z użytkowym poddaszem, wzniesiony jest na rzucie prostokąta z narożnym ryzalitem od frontu mieszczącym wejście główne i bocznym skrzydłem z wieżyczką. Elewacje posiadają bogatą dekorację architektoniczną w postaci boniowania, obramień okien złożonych z płyt podokiennych oraz pilastrów wspierających półowalne naczółki, profilowanych gzymsów i małych form rzeźbiarskich – obelisków wieńczących szczyty. Budynek otoczony jest pielęgnowanym parkiem założonym ok. 1895 r. o zachowanym układzie przestrzennym z dominacją drzewostanu dębowego i świerkowego.

Obiekt znajduje się w dobrym stanie technicznym, jest poddawany systematycznym remontom i bieżącej konserwacji. Remont kapitalny został wykonany po 1992 r. Obecnie etapowo dokonywana jest wymiana stolarki okiennej na drewnianą jednoramową z odtworzeniem historycznego wyglądu i elementów dekoracyjnych.

Wieleń, Starostwo Powiatowe, ob. Dom Pomocy Społecznej

▪ **Wyposażenie w budynku Starostwa Powiatowego w Czarnkowie**

(nr rejestru 39/Wlkp/B decyzja z dnia 06.09.2002 r.)

Zabytkowe wyposażenie obejmujące zespół witraży i dwie latarnie przyścienne umieszczone przy głównym wejściu, związane jest z budową gmachu starostwa i stanowi przykład rzemiosła artystycznego lat 1910 – 1920. Zespół witraży został zaprojektowany do przeszklenia okien klatki schodowej i sali posiedzeń. Na klatce schodowej znajduje się sześć witraży z motywami zoomorficznymi i kwiatowymi, natomiast w sali posiedzeń dwa witraże figuralne przedstawiające personifikację rolnictwa oraz personifikację handlu i przemysłu, wykonane w pracowni Maxa Lüdera w Pile, utrzymane w stylistyce sztuki nowoczesnej. Ww. obiekty są jednymi z nielicznie zachowanych na terenie północnej Wielkopolski przykładów witraży o tematyce świeckiej przeznaczonych do budynku użyteczności publicznej.

Stan zachowania witraży jest dobry. W latach 2011 – 2012 wykonano ich konserwację i restaurację wraz z wymianą ram okiennych na nowe drewniane.

Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków

▪ **Starostwo Powiatowe w Czarnkowie, ul. Rybaki 3**

Obiekt wybudowany ok. 1910 r. według projektu berlińskiego biura architektonicznego Ernsta Paulusa, Georga Augusta Dinklage i Olafa Lilloe. Od czasów powstania jest siedzibą administracji powiatu – pierwotnie niemieckiego, po 1919 r. polskiego starostwa powiatowego. Jest okazałym gmachem wzniesionym z czerwonej cegły w stylu neoromańskim inspirowanym średniowieczną architekturą zamkową. Wyróżnia się ciekawą kilkuczętonową bryłą, urozmaiconą dekoracyjnie wyciętymi szczytami z motywem łuku oraz półkoliście zamkniętymi oknami i arkadowym portalem.

Czarnków, Starostwo Powiatowe

Budynek zlokalizowany jest na obszarze historycznego układu urbanistycznego miasta Czarnkowa wpisanego do rejestru zabytków pod numerem A – 719 decyzją z dnia 13.12.1990 r., w związku z powyższym prace przy nim wymagają uzyskania pozwolenia Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

▪ **Szpital w Czarnkowie (ob. Szpital Powiatowy), ul. Kościuszki 94**

Obiekt wybudowany jako szpital na początku XX w. Dwukondygnacyjny, nakryty dachem czterospadowym, z centralnie umieszczonym pseudoryzalitem zwieńczonym szczytem schodkowym i elewacjami z czerwonej cegły artykułowanymi oknami zamkniętymi łukiem odcinkowym.

Czarnków, szpital

▪ **Królewskie Seminarium Nauczycielskie (ob. Liceum Ogólnokształcące), ul. Kościuszki 92**

Budynek wzniesiony w 1906 r. z czerwonej cegły, dwukondygnacyjny z użytkowym poddaszem. Elewacje z pseudoryzalitami zwieńczonymi trójkątnymi szczytami i detalem architektonicznym w formie ostrołukowego portalu mieszczącego wejście główne, ostrołukowych blend oraz fryzu arkadkowego. Na podwórzu szkolnym znajduje się sala gimnastyczna z 1 ćw. XX w.

Ww. obiekty pełnią swoją pierwotną funkcję. Ich stan jest dobry, historyczny wygląd zachowany, a wszelkie działania związane z adaptacją czy remontami prowadzone są z poszanowaniem ich zabytkowych wartości.

Czarnków, Królewskie Seminarium Nauczycielskie, ob. Liceum Ogólnokształcące

8. INFORMACJA O REALIZACJI POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU CZARNKOWSKO – TRZCIANECKIEGO NA LATA 2014 – 2017.

Program opieki nad zabytkami powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego, opracowany na lata 2014 – 2017, został przyjęty Uchwałą Nr XLIII/328/2014 Rady Powiatu Czarnkowsko – Trzcianeckiego z dnia 24.06.2014 r.

W ramach realizacji założeń określonych w poprzednim programie wykonano następujące działania:

- w celu upowszechnienia wiedzy o dziedzictwie kulturowym powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego i jego ochronie udostępniono program na stronie internetowej powiatu;
- utworzono stronę internetową www.tuodpoczniesz.pl, poprzez którą promowane jest dziedzictwo kulturowe powiatu;
- wykonano prace remontowe i zabezpieczające przy obiektach będących własnością powiatu:

Dom Pomocy Społecznej w Wieleniu

- w latach 2015 - 2020 częściowa wymiana stolarki okiennej na drewnianą jednoramową z odtworzeniem historycznego wyglądu, w tym elementów dekoracyjnych;
- remont dachu i naprawa gzymsów budynku;

- malowanie i bieżące remonty pomieszczeń.

Pałac w Białej (d. oficyna zamkowa)

- uzupełnienie szyb w ramach okiennych (2015 r. i 2019 r.);
- uzupełnienie ubytków w pokryciu dachowym z dachówki ceramicznej (2015 r.) i gąsiorów ceramicznych na kalenicy dachu (2019 r.);
- naprawa pokrycia dachowego papą termozgrzewalną (2017 r.);
- wymiana rynien i uzupełnienie rur spustowych (2017 r.).

Park przypałacowy w Białej

- bieżące prace: sprzątanie, usuwanie wywrotów i gałęzi, monitorowanie stanu zachowania.

Liceum Ogólnokształcące w Czarnkowie

- doraźne naprawy pokrycia dachowego związane z jego uszczelnieniem.

Od 2015 r. środki finansowe zabezpieczane w rezerwie celowej budżetu powiatu w wysokości 20.000 – 30.000 zł. przeznaczone są na remont zabytków będących własnością powiatu.

9. KIERUNKI DZIAŁAŃ DLA REALIZACJI POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

1. Prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy obiektach zabytkowych będących własnością powiatu, zabezpieczenie i utrzymanie tych obiektów oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz korzystanie z nich w sposób zapewniający trwałe zachowanie ich wartości, a także zapewnienie warunków ich naukowego badania i dokumentowania.

Zadanie 1.1. Wykonywanie bieżącej konserwacji i niezbędnych prac remontowych przy ww. obiektach, m.in.:

- kontynuacja wymiany stolarki okiennej w budynku Domu Pomocy Społecznej przy ul. Chopina 9 w Wieleniu;
- naprawa dachu budynku Starostwa Powiatowego przy ul. Rybaki 3 w Czarnkowie i wykonanie bieżących prac remontowo – modernizacyjnych w jego wnętrzu;
- przeprowadzenie prac zabezpieczających przy pałacu w Białej obejmujących: uszczelnienie pokrycia dachowego, uzupełnienie obróbek blacharskich i rynien, zabezpieczenie drewnianych stropów, podłóg, ścian facjatek na poddaszu oraz schodów poprzez usunięcie zdegradowanych elementów i uzupełnienie nowymi, zabezpieczenie odpadających detali architektonicznych na elewacjach i odspajających się ścianek facjat z dekoracją architektoniczną, oczyszczenie terenu bezpośrednio przy obiekcie z samosiewów.

Zadanie 1.2. Kontynuowanie działań zmierzających do znalezienia nowej funkcji i właściwego zagospodarowania nieużytkowanego budynku pałacu w Białej.

Zadanie 1.3. Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością powiatu, m. in.:

- udział w konkursie na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane organizowanym przez Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego – złożenie wniosku o dotację na wymianę części stolarki okiennej w budynku Domu Pomocy Społecznej przy u. Chopina 9 w Wieleniu;
  - podjęcie starań o pozyskanie środków na rewaloryzację parku w Białej.
2. Udzielanie na wniosek zainteresowanych podmiotów dotacji celowych na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach z terenu powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością powiatu, na podstawie **Uchwały Nr XI/96/2011 Rady Powiatu Czarnkowsko – Trzcianeckiego z dnia 27 września 2011 r.** w sprawie ustalenia zasad udzielania dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze Powiatu Czarnkowsko – Trzcianeckiego.

Zgodnie z obowiązującą uchwałą z budżetu powiatu mogą być udzielane dotacje celowe na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków znajdujących się na terenie powiatu. Jako kryterium przyznania dotacji przyjęto zły stan techniczny zabytku oraz istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub naukowe. Dotacja może być udzielona w wysokości do 30% nakładów koniecznych na wykonanie prac, których zakres określa art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Z wnioskiem mogą występować osoby prawne, jednostki organizacyjne nie posiadające osobowości prawnej lub osoby fizyczne posiadające tytuł prawny do zabytku. Przy rozpatrywaniu wniosków uwzględnia się: dostępność zabytku dla ogółu społeczności lokalnej i turystów, promowanie kultury oraz historii powiatu – preferowane są obiekty wzbogacające ofertę turystyczną i kulturalną powiatu, stan zachowania, wysokość zaangażowanych środków własnych oraz wysokość środków pochodzących od innych podmiotów.

Zadanie 2.1. Zamieszczenie informacji o możliwości ubiegania się o dotację na stronie internetowej powiatu i w innych mediach.

Zadanie 2.2. Przyjmowanie przez kancelarię Starostwa wniosków o dotację zainteresowanych podmiotów. Rozpatrywanie przedmiotowych wniosków przez Zarząd Powiatu. Przyznawanie dotacji przez Radę Powiatu na wniosek Zarządu Powiatu. Zawieranie umów i rozliczanie dotacji.

Zadanie 2.3. Prowadzenie wykazu udzielonych dotacji i informowanie o tym fakcie innych organów.

3. Ustanawianie przez starostę na wniosek Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków społecznych opiekunów zabytków; cofanie ustanowienia społecznych opiekunów zabytków; prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków; wydawanie osobom fizycznym legitymacji społecznego opiekuna zabytków; wydawanie zaświadczeń osobom prawnym lub innym jednostkom organizacyjnym pełniącym funkcję społecznego opiekuna zabytków.

Zgodnie z art. 102 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami społeczni opiekunowie zabytków podejmują działania związane z zachowaniem wartości zabytków i utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie oraz upowszechniają wiedzę o zabytkach. Społeczni opiekunowie zabytków współdziałają z wojewódzkim konserwatorem zabytków i starosta w sprawach

ochrony i opieki nad zabytkami. Społecznym opiekunem zabytków może zostać osoba, która posiada pełną zdolność do czynności prawnych, nie była karana za przestępstwa popełnione umyślnie oraz posiada wiedzę w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Zadania społecznego opiekuna zabytków może wykonywać również osoba prawna lub inna jednostka organizacyjna nie posiadająca osobowości prawnej.

Zadanie 3.1. Współpraca z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w przedmiotowej sprawie.

4. Wydawanie przez starostę na wniosek Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków decyzji o zabezpieczeniu obiektów zabytkowych zagrożonych zniszczeniem lub uszkodzeniem w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia lub – o ile usunięcie zagrożenia nie jest możliwe – wyłączenie tych obiektów na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy, na terenie której położony jest ten obiekt.

Zadanie 4.1. Współpraca z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w przedmiotowej sprawie.

5. Umieszczanie przez starostę w uzgodnieniu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków na obiekcie zabytkowym nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków znaku informującego o tym, że obiekt ten podlega ochronie zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. poz. 259).

Zadanie 5.1. Umieszczanie w uzgodnieniu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, na wniosek właściciela zabytku, znaku informującego o tym, że obiekt ten podlega ochronie.

6. Upowszechnianie wiedzy o zasobach kulturowych i przyrodniczych powiatu oraz o jego walorach turystycznych.

Zadanie 6.1. Promocja, udostępnianie informacji o zabytkach na stronach internetowych powiatu: www.czarnkowsko-trzcianecki.pl i www.tuodpoczniesz.pl.

Zadanie 6.2. Aktualizacja mapy turystyczno-administracyjnej powiatu oraz przewodnika turystycznego.

Zadanie 6.3. Wydawanie niekomercyjnych niskonakładowych wydawnictw (drukowanych: przewodników, albumów, folderów, widokówek, kalendarzy itp. lub wykorzystujących inne techniki zapisu, np. płyty DVD) popularyzujących wiedzę o zasobach kulturowych i przyrodniczych powiatu.

Zadanie 6.4. Współpraca z organizacjami działającymi na rzecz promocji regionu w tym zakresie (np. Wielkopolską Organizacją Turystyczną, Czarnkowsko – Trzcianecką Lokalną Grupą Działania, Związkiem Miast i Gmin Nadnoteckich).

Zadanie 6.5. Współpraca z gminami w zakresie oznakowania szlaku „Śladami Sapiehów” oraz w zakresie wytyczania nowych szlaków kulturowych w powiecie, np. „Szlaku kościołów drewnianych”.

7. Wspieranie na wniosek zainteresowanych podmiotów przedsięwzięć samorządów gminnych związanych z rozwojem infrastruktury turystycznej.

Zadanie 7.1. Wspieranie podejmowanego przez gminy zagospodarowania miejsc atrakcyjnych turystycznie, m. in. szlaków kulturowych, ścieżek edukacyjnych, tras rowerowych, przystani żeglarskich i innych związanych z żeglugą na Noteci.

8. Współpraca z instytucjami i organizacjami działającymi na rzecz ochrony zasobów kulturowych i przyrodniczych oraz rozwoju turystyki w powiecie czarnkowsko – trzcianeckim z uwzględnieniem walorów Doliny Noteci.

Zadanie 8.1. Współpraca z organami samorządowymi, stowarzyszeniami oraz organizacjami pozarządowymi działającymi w sektorach edukacji oraz kultury i sztuki w zakresie:

- edukacji dzieci i młodzieży obejmującej ochronę dóbr kultury,
- organizacji konkursów poszerzających wiedzę uczniów na temat idei propagujących szczególne walory powiatu czarnkowsko - trzcianeckiego w zakresie dziedzictwa kulturowego i jego ochrony,
- upowszechnianie kultury ze szczególnym nastawieniem na dzieci i młodzież,
- organizacji imprez mających znaczenie dla rozwoju kultury i integracji społeczności powiatu.

Zadanie 8.2. Współpraca z organami samorządowymi, stowarzyszeniami oraz organizacjami pozarządowymi działającymi w sektorze kultury fizycznej i turystyki w zakresie:

- upowszechniania kultury fizycznej i turystyki, zwłaszcza wśród dzieci i młodzieży,
- organizowania imprez sportowych, rekreacyjnych i turystycznych o zasięgu powiatowym.

Zadanie 8.3. Współpraca z organizacjami ekologicznymi, realizującymi programy służące ochronie przyrody w zakresie edukacji ekologicznej, wspieranie działań proekologicznych w ramach otwartych konkursów ofert.

9. Coroczna aktualizacja powiatowego planu na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych powiatu czarnkowsko – trzcianeckiego opracowanego w 2009 r. – na podstawie Rozporządzenia Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. nr 212, poz. 2153).

- przedmiotowy plan od czasu opracowania jest aktualizowany każdego roku.

10. WDRAŻANIE POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Powiatowy program opieki nad zabytkami realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych działań, dla osiągnięcia przyjętych w nim celów. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym programie będą wykonywane za pomocą niżej wymienionych instrumentów.

10.1. Instrumenty prawne i instytucjonalne

W realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami wykorzystane zostaną instrumenty prawne wynikające z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, a także instrumenty wynikające z programów rządowych i wojewódzkich, w tym w Krajowym Programie Opieki nad Zabytkami oraz w innych dokumentach o charakterze planistycznym i strategicznym, ponadto narzędzia i środki własne powiatu czarnkowsko - trzcianeckiego oraz partnerów uczestniczących w realizacji programu – Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, państwowych

i samorządowych instytucji kultury, jednostek samorządu terytorialnego, kościołów oraz organizacji pozarządowych.

Powodzenie realizacji programu wymaga współdziałania starostwa zarówno z jednostkami samorządu położonych na terenie powiatu gmin, jak i muzeami w Czarnkowie i Trzciance spełniającymi istotną rolę w ochronie i popularyzacji dziedzictwa kulturowego oraz organizacjami pozarządowymi.

Zakłada się, że cele określone w powiatowym programie opieki nad zabytkami będą osiągnięte w wyniku:

- współpracy władz powiatu z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i jednostkami samorządu terytorialnego na bazie związków o charakterze programowym (np. porozumienia, umowy);
- inicjatywy własnej władz powiatu.

10.2. Instrumenty finansowe

Najogólniej źródła finansowania ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce można podzielić na:

- źródła publiczne – budżet państwa, budżety jednostek samorządu terytorialnego wszystkich szczebli, środki Unii europejskiej, inne źródła;
- źródła prywatne - środki osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, kościelnych osób prawnych itp.

W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązanego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku. W przypadku, gdy taki tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego, finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku jest zadaniem własnym tej jednostki.

Osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna, będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie albo będąca właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa, może ubiegać się o udzielenie dotacji celowej z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub prac konserwatorskich lub restauratorskich przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa.

Dotacja na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków może być udzielona przez:

- ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego ze środków budżetu państwa, z części, której dysponentem jest ten minister,
- wojewódzkiego konserwatora zabytków ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda.

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być również udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach

określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Zasady udzielania dotacji zostały określone w Uchwale Nr XI/96/2011 Rady Powiatu Czarnkowsko - Trzcianeckiego z dnia 27 września 2011 r.

10.3. Monitoring realizacji programu

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2020 poz. 282 ze zm.) za monitorowanie realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami odpowiada Zarząd Powiatu, który co dwa lata sporządza sprawozdanie i przedstawia je Radzie Powiatu. Po zatwierdzeniu uchwałą Rady Powiatu niniejszego powiatowego programu opieki nad zabytkami, powołany zostanie uchwałą Zarządu Powiatu zespół, który zajmie się monitoringiem realizacji programu w latach 2021 – 2024.